

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้จะกล่าวถึงกรอบแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว เพื่อให้เกิดความเข้าใจในบริบทต่าง ๆ ของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวและนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบงานวิจัย โดยแบ่งเป็นหัวข้อเรียงลำดับ ดังนี้

1. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว
  - 1.1 พัฒนาการของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว
  - 1.2 สิทธิในการจัดการศึกษาโดยครอบครัว
  - 1.3 การจัดการศึกษาโดยครอบครัวในปัจจุบัน
2. การจัดการศึกษาโดยครอบครัว
  - 2.1 ความหมายของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว
  - 2.2 ภูมิหลังของครอบครัว
  - 2.3 มูลเหตุในการจัดการศึกษาโดยครอบครัว
  - 2.4 ปรัชญาและแนวคิดการจัดการศึกษาโดยครอบครัว
  - 2.5 รูปแบบการจัดการศึกษาโดยครอบครัว
  - 2.6 จุดเด่นและจุดด้อยของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว
3. การจัดกระบวนการเรียนรู้โดยครอบครัว
  - 3.1 หลักสูตร
  - 3.2 วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้
  - 3.3 การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้
  - 3.4 การวัดประเมินผล
  - 3.5 ปัญหาและอุปสรรคของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย
4. การวิจัยแบบผสมผสาน
  - 4.1 ความหมายของการวิจัยแบบผสมผสาน
  - 4.2 เป้าหมายของการวิจัยแบบผสมผสาน
  - 4.3 ประเภทของการวิจัยแบบผสมผสาน
  - 4.4 การออกแบบการวิจัยแบบผสมผสาน
  - 4.5 การผสมผสานวิธีการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว

1.1 พัฒนาการของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว

สำหรับประเทศไทยกระบวนการศึกษาได้เปลี่ยนผ่านจากการศึกษาในบ้าน วัด มาเป็นการศึกษาที่มีระบบระเบียบแบบแผนในสถานศึกษามานับร้อยปีเศษ สร้างความเจริญพัฒนาให้กับประเทศชาติมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะความเจริญทางวัตถุ แต่ความเจริญทางด้านจิตใจ กลับถดถอยลงละไม่ได้รับผลทางการศึกษาเท่าที่ควร ประเทศไทยจึงประสบกับปัญหาคุณธรรม จริยธรรมของประชาชน ผู้เรียนบางส่วนทำตัวแปลกแยกจากชุมชนท้องถิ่นรากเหง้าและวัฒนธรรมดั้งเดิม ขาดการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ไม่สามารถจัดการและแก้ปัญหาของตนเองและกลุ่มได้ กลายมาเป็น ความแตกแยกในชาติอย่างรุนแรงในปัจจุบัน (วรากรณ์ สามโกเศศ และคณะ, 2553)

จากรายงานการส่งลูกเข้าโรงเรียนแต่ต้นมานั้นถือเป็นสิทธิของพ่อแม่ ใครที่ไม่พร้อม ยังไม่เห็นความจำเป็นหรือเห็นว่าขัดกับค่านิยมของตน ก็จะไม่มีการบังคับกะเกณฑ์ ความคิดที่จะให้เป็นการศึกษาบังคับ เริ่มเกิดขึ้นโดยเสนาบดีกระทรวงธรรมการจัดทำร่าง “ความคิดเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ. 131” (พ.ศ. 2545) ให้มีการจัดการศึกษาภาคบังคับ ทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า - เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ครั้งแรกพระองค์ท่านไม่ทรงมีพระราชวินิจฉัยอย่างไรใด จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2464 หรือสิบปีต่อมาจึงมีการประกาศ “พระราชบัญญัติประถมศึกษา” ฉบับแรกขึ้นให้เด็กอายุตั้งแต่ 7 - 14 ปี ต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา มีการเก็บเงินศึกษาพลี (ยกเลิก พ.ศ. 2468) มีบทลงโทษ ผู้ปกครองที่ขัดขืนถูกปรับไม่เกิน 50 บาท

อย่างไรก็ตาม อย่างน้อยยังมีการยอมรับสิทธิในการจัดการศึกษาให้กับบุตรหลาน ของครอบครัวไว้ในมาตรา 10 ว่า รัฐมนตรีอาจยกเว้นเด็กไม่ต้องเข้าโรงเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา ก็ได้ถ้าบิดา มารดา หรือผู้ปกครอง แจ้งว่าเด็กได้รับการศึกษาในครอบครัวแล้ว เด็กที่ได้รับการยกเว้นนี้ ต้องส่งให้ศึกษาธิการอำเภอสอบไล่ปีละครั้ง เพื่อดูว่าเด็กได้รับการศึกษาเพียงพอหรือไม่ ถ้าไม่เพียงพอ รัฐมนตรีอาจถอนการยกเว้นการเข้าเรียนเสียก็ได้”

ในพระราชบัญญัติประถมศึกษาที่มีการแก้ไขปรับปรุงมาเป็นลำดับ (นับถึงฉบับ ปัจจุบันได้ 8 ฉบับ) ยังเปิดโอกาสให้กับการศึกษาของชุมชนในรูปแบบโรงเรียนประชาบาลที่ประชาชน จัดตั้งหรือโรงเรียนที่นายอำเภอตัดตั้ง รวมทั้งบางฉบับมีการยืนยันสิทธิของครอบครัวเอาไว้อย่างชัดเจน จนมาถึงพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2523 ซึ่งเป็นฉบับบังคับใช้ในปัจจุบันนี้เอง ที่ได้ยกเลิกโรงเรียนอย่างที่ประชาชนในชุมชนจัดตั้งขึ้น และไม่ได้กล่าวถึงสิทธิการจัดการศึกษา โดยครอบครัวไว้แต่อย่างใดเท่ากับเป็นการล่องละเมิดต่อสิทธิดังกล่าวอย่างโจ่งแจ้งเป็นครั้งแรก คงเหลือไว้ เพียงการบังคับให้เด็กไทยทุกคนต้องเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐหรือโรงเรียนที่อยู่ในความควบคุมของรัฐ เท่านั้น

มาถึงวันนี้มีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสถาบันครอบครัวไทยหลายอย่าง การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ค่อนข้างชัดเจน ก็คือที่เคยเป็นครอบครัวเครือญาติ มีปู่ ย่า ตา ยาย และ ความสัมพันธ์ของการถ่ายทอดค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณีสืบต่อกันมีความอบอุ่นและมีภูมิคุ้มกัน สำหรับการพึ่งพาตนเองและดูแลซึ่งกันและกันได้ แปรเปลี่ยนมาเป็นครอบครัวเดี่ยวและมีจำนวนมาก ที่เป็นครอบครัวเดี่ยว แตกแยก หย่าร้าง มีการอพยพทิ้งถิ่นฐานเข้าสู่เมืองใหญ่ พ่อแม่ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพ เพื่อความอยู่รอด เกิดความคร่ำครึยมากกว่าความเจริญงอกงามทางวัฒนธรรมและจิตใจ

ขาดความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และความสัมพันธ์ในเชิงเกื้อกูลแก่กัน อย่างที่เคยเป็นจุดแข็งของวิถีชีวิตไทยในอดีต อีกทั้งสภาพการณ์ที่ไม่เป็นผลดีนี้มีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงขึ้น

ในรายงานการวิจัย “การจัดการศึกษาโดยครอบครัวประสบการณ์ของนานาชาติ” (อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2543) ได้สรุปให้ความหมายของการศึกษา Home school หรือ การจัดการศึกษาโดยครอบครัวในบริบทของนานาชาติประเทศว่า คือ “กิจกรรมการเรียนการสอนที่ได้ถูกวางแผนขึ้นอย่างตั้งใจ สำหรับเด็กที่เป็นสมาชิกของครอบครัวโดยกิจกรรมส่วนใหญ่เกิดขึ้นในบ้านหรือสภาพการณ์แบบครอบครัวที่มีผู้ปกครองทำหน้าที่ครูหรือผู้กำกับดูแลกิจกรรมเหล่านั้น” พร้อมกับได้สรุปปัจจัยหรือมูลเหตุสำคัญ ที่ทำให้การจัดการศึกษาโดยครอบครัวเป็นที่นิยมมีความแพร่หลายขึ้นเป็นอย่างมากในหลาย ๆ ประเทศ ซึ่งได้แก่

1. ความเสื่อมศรัทธาในระบบการศึกษา มองเห็นถึงความล้มเหลวไร้ประสิทธิภาพทั้งในคัวระบบและบุคลากร
2. ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีข่าวสาร ที่ทำให้ทุกคนมีโอกาสและเส้นทางเข้าถึงการศึกษาได้อย่างหลากหลาย ผู้เรียนสามารถกำกับวิธีการเรียนรู้ของตนเองได้
3. ปัญหาเด็กและเยาวชน ตลอดจนความรุนแรงในโรงเรียนที่เพิ่มมากขึ้นทุกวัน ทำให้พ่อแม่ผู้ปกครองมั่นใจในความปลอดภัยในโรงเรียนน้อยลงเป็นลำดับ

เมื่อพิจารณาเทียบเคียงดูกับการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย จะเห็นแนวโน้มที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน แต่หากจะกล่าวว่าการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทยที่ฟื้นคืนขึ้นมาในขณะนี้ เป็นแต่เพียงการวิ่งตามกระแสทางตะวันตกอีกครั้ง ไม่มีเนื้อหาแท้ ๆ ที่เป็นของตัวเอง ก็เห็นจะเป็นการกล่าวหาอย่างขาดการมองในรายละเอียดข้อเท็จจริง

การจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทยย่อมมีเหตุที่มาในความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยเราอย่างอย่างแน่นอน อย่างน้อยที่สุดก็มาจากวิกฤตการณ์ของประเทศในหลาย ๆ ด้านรวมทั้งวิกฤตการณ์ของระบบการศึกษาที่ส่งสัญญาณชัดเจนว่าล้มเหลวมากกว่าสำเร็จ ประกอบกับสังคมไทยเป็นสังคมพุทธมาแต่โบราณกาล จึงมีรากฐานทางวัฒนธรรมประเพณีตั้งแต่อยุบนาการให้ความสำคัญแก่สถาบันครอบครัวดังคิดว่าพ่อแม่ คือ พรหมของลูก คือ ครูคนแรกของลูก ในการสร้างทางเลือกเพื่อให้เกิดทางรอดออกจากทุกข์หรือวิกฤตการณ์ทางการศึกษา จึงย่อมมีโอกาสที่จะย้อนกลับมาสู่รากฐานเดิมของตน

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย ที่ผ่านมามีพบว่าก่อนหน้าการประกาศพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งหมายถึงการจัดการศึกษาโดยครอบครัวหรือการจัดการศึกษาให้กับบุตรโดยครอบครัวเอง ยังเป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการคุ้มครองทางกฎหมาย แต่ก็ได้มีการครอบครัวไทยจำนวนหนึ่งที่ได้ดำเนินการจัดการศึกษาโดยครอบครัวด้วยเหตุผลและรูปแบบการดำเนินการที่แตกต่างกันไป

มูลเหตุสำคัญที่เป็นแรงผลักดัน สร้างความอาจหาญให้กับครอบครัวนักบุกเบิกเหล่านั้น เมื่อพิจารณาจากภูมิหลังและเหตุผลในการตัดสินใจ ที่รวบรวมไว้ในรายงานการวิจัย “รูปแบบและพัฒนาการการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย (ยุทธชัย อุทัยวรรณ, 2543) ได้ให้ข้อสรุปไว้ว่า “ปัจจัยสำคัญที่สุดต่อการก่อกำเนิดขึ้นของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย คือ ทศนะความคิดในเชิงอุดมคติและศรัทธาในหลักศาสนาธรรม โดยมีจุดมุ่งหมายให้การศึกษาเป็นเครื่องพัฒนา

บุตรหลานให้มีชีวิตที่มีอิสรภาพและดีงาม โดยที่มีปัญหาในโรงเรียนและความสิ้นศรัทธาต่อการศึกษาในระบบ เป็นตัวหนุนส่งช่วยให้การตัดสินใจเลือกการศึกษานอกทางสายใหม่มีความแน่วแน่ยิ่งขึ้น แม้จะต้องเผชิญกับอุปสรรคมากมาย รวมถึงการไม่ได้รับการยอมรับในทางกฎหมายบ้านเมืองด้วยก็ตาม”

ในรายงานฉบับเดียวกันได้แสดงพัฒนาการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทยตามลำดับของช่วงเวลา ดังนี้

ระยะแรก ก่อนปี พ.ศ. 2530 มีสองครอบครัวนักบุกเบิกที่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย ได้แก่ ครอบครัวคุณพิภพ - รัชนี้ ธงไชย และครอบครัว นายแพทย์โชติช่วง ชูตินธร

ระยะที่สอง หลังปี พ.ศ. 2535 ได้แก่ ครอบครัวนายแพทย์พร พันธุ์โอสถ์ ครอบครัวคุณสมพร พึ่งอุดม ครอบครัวคุณนิราพร เหลืองแจ่ม ครอบครัวคุณสาทร สมพงศ์ ครอบครัววสุธาสุทินันท์ ปรีชญพฤทธิ

ระยะที่สาม ช่วงรอยต่อของการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้แก่ ครอบครัวคุณกนกพร สบายใจ ครอบครัวคุณอาทิตย์ แดงพวงไพบูลย์ ครอบครัวคุณพรสรวง คุณวัฒนาการ ครอบครัวกลุ่มบ้านเรียนปัญญากร เป็นต้น

ปัจจุบันต้องเพิ่มเติมขึ้นอีกช่วงเวลาหนึ่ง คือ ระยะที่สี่ หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้มีครอบครัวที่จัดการศึกษาโดยครอบครัวเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนหลายสิบลครอบครัว ถึงแม้จะยังไม่มีการประกาศกฎกระทรวงฯ เพื่อการนี้ ซึ่งจะทำให้สิทธิการศึกษาโดยครอบครัวมีความสมบูรณ์ขึ้นและในลำดับต่อไป คงจะได้มีการสรุปพัฒนาการในช่วงระยะที่ห้า คือ ภายหลังจากประกาศกฎกระทรวงว่าด้วยการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ซึ่งคาดว่าจะถึงตอนนั้นจะมีจำนวนครอบครัวผู้ตัดสินใจเริ่มต้นดำเนินการเพิ่มขึ้นอีกมากจนเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน

ในรายงานการศึกษาเบื้องต้น “การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย” (ยุทธชัย อุทัยวรรณ เฉลิมชัย และคณะ, 2544) ได้แสดงพัฒนาการโดยพิจารณาจากปรากฏการณ์ของการเชื่อมโยงเข้าหากัน ที่มีการพัฒนาจากการเป็นครอบครัวเดี่ยวสู่การเป็นกลุ่มครอบครัว และเป็นเครือข่ายของการศึกษาโดยครอบครัวในที่สุด

ในระยะเริ่มแรก การจัดการศึกษาโดยครอบครัวต้องมีรูปแบบของความเป็น “ครอบครัวเดี่ยว” อันเนื่องมาจากสภาพการณ์รอบตัวทั้งหลายผลักดันให้เป็นไปเช่นนั้น ในการดำเนินการมีความเป็นปัจเจกเฉพาะในครอบครัวของตนสร้างสรรค์หลักสูตรกระบวนการเรียนรู้ไปตามวิถีทางที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพครอบครัว ทัศนคติความเชื่อ ความถนัด ความสนใจของลูกแตกต่างกันไป ต่อมาโดยเฉพาะช่วงหลังพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่การจัดการศึกษาโดยครอบครัวแพร่หลายขึ้นมีจำนวนครอบครัวผู้จัดมากขึ้น ได้เกิดลักษณะของการรวมตัวเป็น “กลุ่มครอบครัว” ทั้งนี้คาดว่านอกจากจำนวนครอบครัวที่เพิ่มขึ้นแล้วยังเป็นผลมาจากรากฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทยที่ให้ความสำคัญกับการเป็นชุมชน มีความเกื้อกูลต่อกันประกอบกับการรวมกลุ่มนำไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของประสบการณ์เป็นกำลังใจแก่กันและกัน มีเพื่อนมิตรรวมทั้งประโยชน์อื่น ๆ ที่สามารถสร้างสรรค์ขึ้นจากกระบวนการกลุ่มได้อีกมาก โดยมีรูปแบบของการรวมกลุ่มเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะเป็นข่ายประสานงาน แบบหลวม ๆ ไม่เป็นทางการ เพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันตามโอกาสอำนวยตามสถานที่ที่นัดหมายเป็นครั้ง ๆ ไป โดยที่สมาชิกแต่ละครอบครัวยังดูแลจัดการศึกษาให้กับบุตรของตนเองเป็นหลัก

2. ลักษณะรวมศูนย์การจัดการ มีการดำเนินการคล้ายเป็นสถานศึกษาขนาดเล็ก จัดการศึกษาให้บุตรหลานร่วมกันในสถานที่ตั้งแห่งหนึ่ง ดำเนินงานโดยคณะผู้บริหารและคณะครูที่มีค่าตอบแทนเป็นแบบแผนกลุ่มลักษณะนี้ มีแนวโน้มและมีความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาไปสู่การเป็นสถานศึกษาประเภท “ศูนย์การเรียนรู้” โดยองค์กรเอกชน หรือองค์กรชุมชน

ความเป็นกลุ่มครอบครัวได้ช่วยส่งเสริมให้การจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย มีพัฒนาการอย่างสำคัญขึ้น สามารถช่วยแก้ไขปัญหาในข้อที่เกี่ยวกับความไม่พร้อมของครอบครัว บางครอบครัว และทำให้มีมิติทางสังคมซึ่งส่วนใหญ่จะวิตกกังวลกันว่าอาจจะเป็นจุดอ่อนของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว

อย่างไรก็ตาม หากจะให้มีความพร้อมเพียงพอที่จะผลักดันแนวทางการจัดการศึกษา โดยครอบครัวให้มีการเคลื่อนไหวไปอย่างหนักแน่น จนกลายเป็นนวัตกรรมที่ชัดเจนในขอบนของการปฏิรูปการศึกษาจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาการของการรวมกลุ่ม รวมพลังให้แน่นแฟ้นขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง ก่อให้เกิดลักษณะการรวมตัวที่เป็น “เครือข่ายครอบครัว” ขึ้นมา

เดือนกันยายน พ.ศ. 2543 ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา) ได้มีการจัดตั้ง “ศูนย์ประสานงานการศึกษาโดยครอบครัว” มีชื่อย่อว่า “ศปศค. นับเป็นองค์กรเครือข่ายการศึกษาโดยครอบครัวแห่งแรกของสังคมไทย ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2546 ได้มีการพัฒนาองค์กรให้มีโครงสร้างการดำเนินงานที่เป็นทางการยิ่งขึ้น มีแผนงาน และเจ้าหน้าที่ประจำ รวมทั้งเปลี่ยนชื่อเป็น “สถาบันบ้านเรียนไทย” ชื่อย่อ สบท. โดยยังคงได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

ภารกิจของสถาบันบ้านเรียนไทยในฐานะองค์กรเครือข่ายการจัดการศึกษา โดยครอบครัวในสังคมไทย ตามที่กำหนดไว้ในเอกสารของสถาบัน พ.ศ. 2546 มีดังต่อไปนี้

วิจัยสร้างองค์ความรู้ วิจัยพัฒนาสร้างองค์ความรู้ การจัดการศึกษา โดยครอบครัว ในสังคมไทยและเรียนรู้ประสบการณ์จากนานาประเทศ สร้างความร่วมมือระดับองค์กรกับหน่วยงานต่างประเทศ

เคลื่อนไหวสังคม เผยแพร่ขยายผลและพัฒนาแนวทางการศึกษาโดยครอบครัว ในสังคมไทย ผลักดันให้ข้อเสนอต่อนโยบาย กฎ ระเบียบ ของภาครัฐ สร้างการยอมรับที่จะเป็นองค์กร ทำหน้าที่รับจดทะเบียนให้คำปรึกษาแก่ครอบครัวที่ประสงค์จะจัดการศึกษาโดยครอบครัว

สร้างชุมชนบ้านเรือน จัดกิจกรรมทางวิชาการ กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และสำนักบ้านเรียนไทยให้กับสมาชิกและสาธารณชนสนับสนุนประสานงานให้เกิดการรวมกลุ่ม ครอบครัวบ้านเรือนที่มีถิ่นอาศัยในพื้นที่เดียวกันเพื่อการร่วมมือเกื้อหนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนประยุกต์บทเรียนระหว่างกันและกัน

สำหรับพัฒนาการในมิติอื่น ๆ ดังเช่นพัฒนาการสัมฤทธิ์ผลของการจัดการศึกษา โดยครอบครัวหรือพัฒนาการที่พิจารณาจากตัวเด็กที่ผ่านการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย ขณะนี้อาจจะยังเร็วเกินไปที่จะทำการวิจัยสรุปให้เห็นชัดเจน เนื่องจากครอบครัวผู้จัดปัจจุบันยังมี

จำนวนจำกัดการดำเนินการของภาครัฐ ทั้งในทางกฎระเบียบและการสนับสนุนส่งเสริมยังไม่มีผล
ในทางปฏิบัติ การจัดการศึกษาของครอบครัวยังมีลักษณะแฝงตัวไม่สามารถดำเนินการได้เต็มที่
เต็มศักยภาพ เป็นต้น ควรให้สภาพการณ์เหล่านี้คลี่คลายไปอีกระยะหนึ่ง

แม้ว่าปัจจุบันจะมีความพยายามปฏิรูปการศึกษาเพื่อการพัฒนาคุณภาพโดยมี
เป้าหมายการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและการเรียนรู้ของคนไทย โอกาสทางการศึกษา
และการเรียนรู้ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคมในการบริหารและจัดการศึกษา
แต่ก็ยังไม่อาจสรุปได้ว่า จะนำไปสู่การแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบและครบวงจร เนื่องจากการศึกษา
เป็นเรื่องใหญ่ที่ยากจะประสบความสำเร็จได้ในระยะเวลาอันใกล้และด้วยความสามารถขององค์กรใด
องค์กรหนึ่ง แต่จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือของทุกภาคส่วนโดยเฉพาะภาคประชาชน

แนวคิดของการศึกษาเป็นการศึกษาที่เชื่อว่า “คนทุกคนมีศักยภาพที่จะเรียนรู้ได้”
บนหลักการ “การศึกษาเพื่อมวลชนและมวลชนเพื่อการศึกษา” ช่วยกันทำให้การศึกษาเป็นกลไก
ปลูกฝังและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่บูรณาการเข้ากับวิถีชีวิต วัฒนธรรม รากเหง้า ประวัติศาสตร์
ชุมชนท้องถิ่น และประเทศชาติ เป็นการศึกษาที่เอา “ชีวิตเป็นตัวตั้ง” แทนการเอา “วิชาเป็นตัวตั้ง”
ดังที่ผ่านมา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนจะต้องได้รับทั้งความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณธรรมจริยธรรม
รูปแบบการศึกษาจึงเป็นการจัดเป็นการศึกษาระบบเปิด ทั้งการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบ
การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ที่ทุกคนมีสิทธิที่จะให้ความเห็นหรือเข้าไปมีส่วนร่วม
ในการจัดการศึกษา เป็นการศึกษาที่ “ฟัง” เสียงของประชาชน (ประเวศ วะสี, 2553)

โดยสรุปแล้ว การศึกษาโดยครอบครัวในประเทศไทยนั้นมามีมาตั้งแต่ในอดีต และ
เปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจจนทำให้การศึกษาโดยครอบครัวเลือนหายไป
สังคมให้ความสำคัญกับโรงเรียนมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามกาลเวลา จนมีครอบครัวที่บุกเบิกทำให้เกิด
กระแสการจัดการศึกษาโดยครอบครัวขึ้นในสังคมไทย ซึ่งถือเป็นการศึกษาทางแตกต่างจากการศึกษา
กระแสหลัก จากครอบครัวเดียว ขยายตัวเป็นกลุ่มครอบครัว เมื่อครอบครัวมีเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ ก็
พัฒนาจนกลายเป็นเครือข่ายโฮมสคูลที่เข้มแข็งและคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ขณะเดียวกัน
ครอบครัวเหล่านี้ก็ได้เรียกร้องสิทธิในการจัดการศึกษาให้กับบุตรหลานได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย
จนสำเร็จ และการจัดการศึกษาโดยครอบครัวกลายเป็นการศึกษาทางเลือกที่แพร่หลายมากขึ้น
มีศักดิ์และสิทธิ์เทียบเท่าการศึกษาในระบบดังเช่นในปัจจุบันนี้

1.2 สิทธิในการจัดการศึกษาโดยครอบครัว

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545
มีจุดมุ่งหมายหลักในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพ และเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา
ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้
อย่างมีความสุข เมื่อกล่าวถึงสิทธิของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว มีความจำเป็นอย่างที่ต้อง
อ้างอิงถึงระบบการศึกษาของประเทศไทย เนื่องจากเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยส่งเสริมสิทธิของครอบครัว
ผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวอย่างแท้จริง ระบบการศึกษาไทยปัจจุบันตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ
การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มีการจัดระบบการศึกษา
ชั้นประถมศึกษา 6 ปี (6 ระดับชั้น) การศึกษาขั้นมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี (3 ระดับชั้น) และการศึกษา
ขั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี (3 ระดับชั้น) หรือระบบ 6-3-3

ระบบการศึกษาไทยยังจัดเป็นระบบการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ในการจัดระบบการศึกษาตามแนวพระราชบัญญัติฉบับนี้ จะไม่พิจารณาแบ่งแยกการศึกษาในระบบโรงเรียนนอกจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน แต่จะถือว่าการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นเพียงวิธีการเรียนการสอน ฉะนั้นแนวทางใหม่ คือ สถานศึกษาสามารถจัดได้ทั้ง 3 รูปแบบ และให้มีระบบเทียบโอนการเรียนรู้ ทั้ง 3 รูปแบบ ตามกฎกระทรวงการแบ่งระดับหรือการเทียบระดับการศึกษานอกระบบ หรือการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2546 โดยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 15 กล่าวว่า การจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542) ดังนี้

1. การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษากำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษาหลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน โดยการศึกษาในระบบมีสองระดับ คือ การศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาระดับอุดมศึกษา ดังนี้

1.1 การศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย การศึกษาซึ่งจัดไม่น้อยกว่าสิบสองปีก่อนระดับอุดมศึกษา การแบ่งระดับและประเภทของการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้เป็นไปตามที่กำหนด ในกฎกระทรวง การแบ่งระดับ หรือการเทียบระดับการศึกษานอกระบบ หรือการศึกษาตามอัธยาศัย ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวงการศึกษา ในระบบที่เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานแบ่งเป็นสามระดับ

1.1.1 การศึกษาก่อนระดับประถมศึกษา เป็นการจัดการศึกษาให้แก่เด็กที่มีอายุ 3 - 6 ปี

1.1.2 การศึกษาระดับประถมศึกษา โดยปกติใช้เวลาเรียน 6 ปี

1.1.3 การศึกษาระดับมัธยมศึกษา แบ่งเป็นสองระดับ ดังนี้

- การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยปกติใช้เวลาเรียน 3 ปี

- การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยปกติใช้เวลาเรียน 3 ปี

มี 2 ประเภทดังนี้

1) ประเภทสามัญศึกษา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

2) ประเภทอาชีวศึกษา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพ หรือศึกษาต่อในระดับอาชีพขั้นสูงต่อไป

1.2 การศึกษาระดับอุดมศึกษาแบ่งเป็นสองระดับ คือ ระดับต่ำกว่าปริญญาและระดับปริญญา การใช้คำว่า "อุดมศึกษา" แทนคำว่า "การศึกษาระดับมหาวิทยาลัย" ก็เพื่อจะครอบคลุมการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรหรืออนุปริญญา ที่เรียนภายหลังที่จบการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้ว ทั้งนี้การศึกษาภาคบังคับจำนวนเก้าปี โดยให้เด็กซึ่งมีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดเข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่สิบหก เว้นแต่สอบได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับ หลักเกณฑ์และวิธีการนับอายุให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าการศึกษาภาคบังคับนั้นต่างจากการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่บังคับให้ประชาชนต้องเข้าเรียนแต่เป็นสิทธิของคนไทย ส่วนการศึกษาภาคบังคับเป็นการบังคับให้เข้าเรียนถือเป็นหน้าที่ของพลเมืองตามมาตรา 69 ของรัฐธรรมนูญ

2. การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษามีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

3. การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษานี้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม หรือแหล่งความรู้อื่นๆ

สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบได้ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือจากประสบการณ์การทำงานการสอน และจะส่งเสริมให้สถานศึกษาจัดได้ทั้ง 3 รูปแบบ นอกจากนี้การดำเนินงานการศึกษาให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ยังเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายหลักในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพและเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข แต่ระบบการศึกษาปัจจุบันไม่สามารถสร้างผู้เรียนที่มีคุณภาพได้ตามที่มุ่งหวังไว้สืบเนื่องจากปัญหาหลายประการ รวมทั้งกระบวนการที่ยุ่งไม่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้การปฏิรูปดังกล่าวบังเกิดผลได้กฎหมายจึงเปิดโอกาสทางการศึกษามากขึ้น ซึ่งเปิดโอกาสให้การศึกษาทางเลือกเข้ามามีบทบาทในสังคมให้พ่อแม่ได้สิทธิจะจัดการศึกษาให้แก่ลูกหลานได้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) ดังสาระบัญญัติไว้ในมาตรา 4 6 12 13 14 18(3) และ 22 - 26 ดังนี้

มาตรา 4 “การศึกษา” หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคมการเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

“การศึกษาตลอดชีวิต” หมายความว่า การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

“สถานศึกษา” หมายความว่า สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย โรงเรียน ศูนย์การเรียนรู้ วิทยาลัย สถาบัน มหาวิทยาลัย หน่วยงานการศึกษา หรือหน่วยงานอื่นของรัฐหรือของเอกชน ที่มีอำนาจหน้าที่หรือมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา

มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตรา 12 นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 13 บิดา มารดา หรือผู้ปกครองมีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ดังต่อไปนี้

1. การสนับสนุนจากรัฐ ให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดู และการให้การศึกษาแก่บุตร หรือบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแล
2. เงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของบุตรหรือบุคคล ซึ่งอยู่ในความดูแลที่ครอบครัวจัดให้ ทั้งนี้ตามที่กฎหมายกำหนด
3. การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด

มาตรา 14 บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ซึ่งสนับสนุน หรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณี ดังต่อไปนี้

1. การสนับสนุนจากรัฐให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูบุคคล ซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบ
2. เงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่กฎหมายกำหนด
3. การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด

มาตรา 18 (3) ศูนย์การเรียน ได้แก่ สถานที่เรียนที่หน่วยงานจัดการศึกษา นอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์ และสถาบันสังคมอื่น เป็นผู้จัดตามบทบัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เกี่ยวกับสิทธิของครอบครัวในการจัดการศึกษา สรุปได้ว่า กฎหมายกำหนดให้บุคคล ครอบครัว มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานวัฒนธรรม การสร้างองค์ความรู้ต่าง ๆ และเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

มาตรา 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

มาตรา 23 การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้

1. ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
2. ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน
3. ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา
4. ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง
5. ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

มาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
ดำเนินการ ดังต่อไปนี้

1. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
2. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์
ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา
3. กิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น
และทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
4. จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน
รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา
5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน
และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัย
เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียน
การสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ
6. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา
มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต
ทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์
อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูล และแหล่งการเรียนรู้
อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

มาตรา 26 ให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาการ
ของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมและการทดสอบควบคู่
ไปในกระบวนการเรียนการสอน ตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา
ให้สถานศึกษาใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดสรรโอกาสการเข้าศึกษาต่อ และให้นำผลการประเมิน
ผู้เรียนตามวรรคหนึ่งมาใช้ประกอบการพิจารณาด้วย

นอกจากกฎหมายที่เข้ามามีบทบาทอย่างที่สุดสำหรับการจัดศึกษาโดยครอบครัว
ที่ผ่านความมูมานะพยายามอย่างยาวนานในการเรียกร้องสิทธิเพื่อการจัดการศึกษาโดยครอบครัว
ให้ถูกต้อง สามารถมีผลบังคับใช้ได้จริง ทั้งในระดับครอบครัว และหน่วยงานราชการ นั่นคือ
กฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยครอบครัว พ.ศ. 2547 ที่มีใจความ ดังต่อไปนี้
ข้อ 1 ในกฎกระทรวงนี้

"จัดการศึกษา" หมายความว่า การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยครอบครัวแก่ผู้เรียน
"ครอบครัว" หมายความว่า บิดา มารดา หรือบิดา หรือมารดาซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจ
ปกครอง หรือผู้ปกครองตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

"ผู้จัดการศึกษา" หมายความว่า บุคคลในครอบครัวหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจาก
ครอบครัวนั้นให้จัดการศึกษา

"ผู้เรียน" หมายความว่า บุตรหรือบุคคลผู้อยู่ในปกครองของครอบครัว

"สำนักงาน" หมายความว่า สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่ครอบครัวยื่นคำขอ

"คณะกรรมการ" หมายความว่า คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา

ข้อ 2 ให้ครอบครัว ซึ่งประสงค์จะจัดการศึกษายื่นคำขออนุญาตจัดการศึกษา ต่อสำนักงาน คำขออนุญาตตามวรรคหนึ่ง ต้องมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(1) ชื่อ ชื่อสกุลของครอบครัว

(2) ชื่อ ชื่อสกุลของผู้เรียน

(3) สำเนาหรือภาพถ่ายทะเบียนบ้านของครอบครัวและผู้เรียน

(4) ที่ตั้งและแผนผังสถานที่ซึ่งใช้จัดการศึกษา

(5) สำเนาหลักฐานวุฒิการศึกษา ไม่ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่าของผู้จัดการศึกษา เว้นแต่ผู้จัดการศึกษาผ่านการประเมินโดยสำนักงานว่าเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ หรือประสบการณ์ในการจัดการศึกษา

(6) ระดับและประเภทการจัดการศึกษา

(7) แผนการจัดการศึกษาที่ครอบครัวและสำนักงานร่วมกันกำหนดตามความมุ่งหมาย หลักการและแนวทางการจัดการศึกษาตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ

ข้อ 3 ให้สำนักงานเสนอคำขออนุญาตจัดการศึกษาให้คณะกรรมการพิจารณาโดยเร็ว และแจ้งผลการพิจารณาคำขออนุญาตจัดการศึกษาแก่ครอบครัว ที่ยื่นคำขออนุญาตจัดการศึกษา ภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่ได้รับคำขออนุญาตจัดการศึกษาตามข้อ 2

ข้อ 4 ในกรณีที่สำนักงานเห็นว่า ครอบครัวที่ได้รับอนุญาตจัดการศึกษาใด ไม่จัดการศึกษาตามแผนการจัดการศึกษาตามข้อ 2 (7) ให้สำนักงานแนะนำให้ครอบครัวนั้นปรับปรุง การจัดการศึกษาภายในระยะเวลาที่กำหนด หากครอบครัวดังกล่าวไม่ดำเนินการตามคำแนะนำ ให้สำนักงานเสนอต่อคณะกรรมการ เพื่อพิจารณาให้ครอบครัวนั้นเลิกจัดการศึกษา

ข้อ 5 ให้ครอบครัวดำเนินการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน ตามหลักเกณฑ์และวิธีการวัดผลและประเมินผลของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และจัดทำรายงาน การวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน รวมทั้งการจัดการเรียนการสอน และสภาพปัญหา ที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาตามที่สำนักงานกำหนดอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง

ข้อ 6 ให้สำนักงานจัดให้มีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างน้อย ปีละหนึ่งครั้ง ในกรณีที่ผู้เรียนไม่ผ่านการวัดผลและประเมินผลตามวรรคหนึ่ง ให้สำนักงานแจ้งให้ ครอบครัวจัดให้มีการเรียนซ่อมเสริมแก่ผู้เรียนนั้น และจัดให้มีการวัดผลและประเมินผลใหม่ภายใน ระยะเวลาที่สำนักงานกำหนด

ข้อ 7 ให้สำนักงานออกหนังสือรับรองหรือหลักฐานการจบการศึกษาแก่ผู้เรียนที่ผ่านการ วัดผลและประเมินผลตามข้อ 6

ข้อ 8 การเลิกจัดการศึกษาโดยครอบครัวอาจมีได้ในกรณีดังต่อไปนี้

(1) สำนักงานมีคำสั่งให้เลิกจัดการศึกษาตามคำขอของครอบครัว

(2) คณะกรรมการมีมติให้เลิกจัดการศึกษาตามข้อ 4

จากกฎกระทรวงกฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยครอบครัว พ.ศ. 2547 สะท้อนให้เห็นความก้าวหน้าของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในประเทศไทย รวมถึง

การให้ความร่วมมือจากทางภาครัฐที่ให้ความสนใจและสนับสนุนการจัดการศึกษาโดยครอบครัวอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานทั้งฝ่ายผู้จัดและเจ้าหน้าที่ของรัฐในสำนักเขตพื้นที่การศึกษาแต่ละจังหวัด อันนำไปสู่ความเข้าใจตรงกันมากยิ่งขึ้น

ช่วงปลายปี พ.ศ. 2543 การศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทยมีการเคลื่อนตัวไปอีกก้าวหนึ่ง ในความสัมพันธ์ที่ขยายใหญ่ขึ้นในรูปแบบของเครือข่ายครอบครัวบ้านเรียน ได้พัฒนาเริ่มต้นจากการจัดตั้งศูนย์ประสานงานการจัดการศึกษาโดยครอบครัว (ศปศค.) และกลายเป็น “สถาบันบ้านเรียนไทย” เป็นองค์กรที่มุ่งประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อช่วยในการส่งเสริม สนับสนุน ในด้านนโยบายและกฎหมายเพื่อให้รองรับสถานการณ์ของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวให้ถูกต้อง สมบูรณ์อย่างแท้จริง และองค์กรเครือข่ายผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวได้จัดตั้งขึ้นเป็น “สมาคมบ้านเรียนไทย” (สบท.) ในปัจจุบัน เครือข่ายที่เข้มแข็งเหล่านี้ร่วมกันผลักดันข้อกฎหมายที่เป็นธรรม และช่วยรับรองสิทธิการจัดการศึกษาโดยครอบครัวยิ่งขึ้น โดยผลักดันเสนอนโยบายและข้อคิดเห็นต่าง ๆ จนปรากฏผลลำดับต่อมา คือ พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ที่มีใจความสำคัญตามมาตรา 3 - 9 ดังต่อไปนี้

มาตรา 3 พระราชบัญญัตินี้มิใช่บังคับกับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยซึ่งดำเนินการโดยสถาบันอุดมศึกษาของรัฐและเอกชน ตามกฎหมายที่เกี่ยวกับสถาบันอุดมศึกษาที่ได้บัญญัติไว้แล้ว

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัตินี้

“การศึกษานอกระบบ” หมายความว่า กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมาย ผู้รับบริการ และวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียน หรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้น และมีวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้

“การศึกษาตามอัธยาศัย” หมายความว่า กิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวัน ของบุคคล ซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความสนใจ ความต้องการ โอกาสความพร้อม และศักยภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล

“สถานศึกษา” หมายความว่า สถานศึกษาที่จัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

“ภาคีเครือข่าย” หมายความว่า บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และองค์กรอื่น รวมทั้งสถานศึกษาอื่นที่มีได้สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่มีส่วนร่วมหรือมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

“คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะกรรมการส่งเสริมสนับสนุนและประสานความร่วมมือการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ

“สำนักงาน” หมายความว่า สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

“รัฐมนตรี” หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้
 มาตรา 5 เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษา ให้บุคคลได้รับการศึกษา
 นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอย่างทั่วถึง และมีคุณภาพตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ
 โดยให้บุคคลซึ่งได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไปแล้ว หรือไม่ก็ตามมีสิทธิได้รับการศึกษาในรูปแบบการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัยได้ แล้วแต่กรณี ทั้งนี้ตามกระบวนการและการดำเนินการที่ได้
 บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 6 การส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
 ให้ยึดหลักดังต่อไปนี้

1. การศึกษานอกระบบ ความเสมอภาคในการเข้าถึงและได้รับการศึกษา
 อย่างกว้างขวาง ทั่วถึง เป็นธรรม และมีคุณภาพเหมาะสมกับสภาพชีวิตของประชาชน และ
 การกระจายอำนาจแก่สถานศึกษาและการให้ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้
2. การศึกษาตามอัธยาศัย การเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและ
 วิถีชีวิตของผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมาย การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ให้มีความหลากหลายทั้งส่วนที่เป็น
 ภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่วนที่นำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษา การจัดกรอบหรือแนวทางการเรียนรู้
 ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อผู้เรียน

มาตรา 7 การส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบ ให้ดำเนินการเพื่อเป้าหมาย
 ในเรื่องดังต่อไปนี้

1. ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาศักยภาพกำลังคนและสังคม
 ที่ใช้ความรู้และภูมิปัญญาเป็นฐานในการพัฒนา ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความมั่นคง และ
 คุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ตามแนวทางการพัฒนาประเทศ
2. ภาคีเครือข่ายเกิดแรงจูงใจและมีความพร้อมในการมีส่วนร่วมเพื่อจัดกิจกรรม
 การศึกษา

มาตรา 8 การส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบ ให้ดำเนินการเพื่อเป้าหมาย
 ในเรื่องดังต่อไปนี้

1. ผู้เรียนได้รับความรู้และทักษะพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้
 ตลอดชีวิต
2. ผู้เรียนได้เรียนรู้สาระที่สอดคล้องกับความสนใจและความจำเป็นในการยกระดับ
 คุณภาพชีวิตทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
3. ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์และเทียบโอนผลการเรียนกับ
 การศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ

มาตรา 9 ให้กระทรวงศึกษาธิการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบและ
 การศึกษาตามอัธยาศัย โดยให้ความสำคัญแก่ผู้เกี่ยวข้องตามบทบาทและหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. ผู้เรียน ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์ มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ และสามารถ
 เลือกรับบริการได้หลากหลายตามความต้องการของตนเอง
2. ผู้จัดการเรียนรู้สำหรับการศึกษานอกระบบ และผู้จัดแหล่งการเรียนรู้สำหรับ

การศึกษาตามอัธยาศัย มีการดำเนินการที่หลากหลายตามศักยภาพเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนโดยบูรณาการความรู้ ปณิธานคุณธรรม และค่านิยมที่ดีงาม

3. ผู้ส่งเสริมและสนับสนุน ซึ่งเป็นผู้ที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้เรียนและผู้จัดการเรียนรู้ มีการดำเนินการที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

จากพระราชบัญญัติดังกล่าวข้างต้น เป็นกฎหมายสำหรับให้สถานศึกษาและเครือข่ายดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยให้กับประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ดังนั้นเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจให้กับสถานศึกษา บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและภาคีเครือข่าย ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปได้มีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่จะส่งผลให้เข้าถึงโอกาสทางการศึกษาได้ง่ายขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสเรียนรู้ และสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนได้ตามศักยภาพ

โดยสรุปแล้ว สิทธิในการจัดการศึกษาในครอบครัวในสังคมไทยเกิดขึ้นจากการผลักดันจากภาคประชาชนหรือผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวอย่างแท้จริงตั้งเริ่มต้น ซึ่งผ่านระยะเวลายาวนานผ่านความพยายามของครอบครัวรุ่นแล้วรุ่นเล่าที่ยังไม่ละความเพียรเพื่อเรียกร้องสิทธิให้กับผู้เรียน การจนไปถึงเป้าหมาย คือ การศึกษาตลอดชีวิตที่เป็นรูปแบบของการศึกษานับตั้งแต่วัยแรกเกิดจนกระทั่งสิ้นชีวิต สอดคล้องกับแนวคิดและความเชื่อของการจัดการศึกษาในครอบครัว

1.3 การจัดการศึกษาในครอบครัวในปัจจุบัน

ในขณะที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 นับเป็นกฎหมายสำคัญยิ่งในการปฏิรูปทางการเมืองพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ก็ย่อมถือเป็นตัวบทกฎหมายของการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันที่มีเจตนารมณ์ให้เกิดการปรับปรุงทางการศึกษาขนานใหญ่

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้มีบทบัญญัติส่งเสริมสนับสนุนในส่วนที่เกี่ยวกับสิทธิของครอบครัวในการจัดการศึกษาอยู่หลายมาตรา โดยเฉพาะในมาตรา 12 ที่รับรองให้สิทธิครอบครัวสามารถจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้กับบุตรของตนเองได้ให้หลักประกันไว้ในมาตรา 13 และมาตรา 14 บิดา มารดา หรือผู้ปกครองที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้กับบุตรหรือบุคคลในความดูแล มีสิทธิได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐและสิทธิประโยชน์อื่น ๆ เช่น การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษี เป็นต้น มาตรา 15 และมาตรา 18 ให้มีความหลากหลายในรูปแบบการจัดการศึกษายืดหยุ่นแตกต่างกันไปได้ มาตรา 38 ให้อยู่ในการส่งเสริมสนับสนุนของเขตพื้นที่การศึกษา (ยุทธชัย เถลิ้มชัย และคณะ, 2547)

จากรายงานการวิจัยเรื่องรูปแบบและพัฒนาการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย (ยุทธชัย เถลิ้มชัย และอุทัยวรรณ เถลิ้มชัย, 2543) กล่าวถึงเรื่องการศึกษาอย่างชนิดตระหนักรู้ว่ากำลังอยู่ในภาวะแห่งความวิกฤต เป็นเรื่องอันเร่งด่วนที่จะต้องมีการปฏิรูปหรือถึงขั้นต้องปฏิวัติ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเรื่องของเศรษฐกิจและการเมือง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องลงลึกไปให้ถึงแก่น

คงจำเป็นต้องกล่าวถึง การศึกษาในระบบหรือกระแสหลักที่เป็นคนไทยทุกคนยอมรับและรับรู้กันมายาวนานถึงปัญหาที่เรื้อรังและแก้ไม่เคยตก คำถามสำคัญอย่างแรกที่ควรตั้ง

ข้อสังเกตจากใจของคนทุกคนก็คือ การศึกษาชนิดที่เป็นแบบแผนตายตัวอย่างในระบบโรงเรียน ที่กลายเป็นความเคยชินของคนในยุคสมัยนี้จนยากที่จะเห็นอย่างอื่นไปได้แล้วนั้น เป็นการศึกษา ที่สร้างความรุ่งเรืองพัฒนาชีวิต หรือเป็นการศึกษาที่สร้างความทุกข์ทำลายชีวิตให้เสื่อมลง มันเป็นไปได้ทั้งในทางใดกันแน่

จากการสำรวจครอบครัวที่มีความสนใจที่จะจัด การศึกษาโดยครอบครัวด้วยวิธีการเปิดรับข้อมูลโดยตรงผ่านเครือข่ายงานประชาสัมพันธ์ของสถาบันบ้านเรียนไทย (จดหมายข่าว รายเดือน” บ้านเรียนไทย”, www.banrian.com) และของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (สกศ.) ในช่วงระหว่างเดือนเมษายน - กันยายน 2546 (ยุทธชัย เฉลิมชัย และคณะ, 2547) รวมทั้งสำรวจ จากครอบครัวที่มาเข้าร่วมการประชุมปฏิบัติการเวทีบ้านเรียนในภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และ ภาคใต้ รวม ๔ ครั้ง ผลการสำรวจทำให้สามารถคาดการณ์แนวโน้มการขยายตัวของการศึกษา โดยครอบครัวในสังคมไทยในปี พ.ศ. 2547 - 2548 สามารถชี้ให้เห็นด้วยข้อค้นพบที่สำคัญ คือ มีการขยายตัวของครอบครัวบ้านเรียนอย่างมาก ภายหลังจากประกาศพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งก็เกิดขึ้นจริงดังที่คาดหมาย สำหรับในปัจจุบันได้มีครอบครัวที่ตัดสินใจจัดการศึกษา ให้กับบุตรหลานเองเพิ่มขึ้นอย่างมาก เมื่อเทียบกับในอดีต ปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันสำคัญ คือ “ทัศนคติ ความคิดในเชิงอุดมคติและความศรัทธาในหลักศาสนาธรรม โดยมีจุดมุ่งหมายมุ่งให้การศึกษา เป็นเครื่องพัฒนาบุตรหลานให้มีชีวิตที่มีอิสรภาพและดีงาม” การจัดการศึกษาโดยครอบครัวนี้ ได้รับ อิทธิพลจากปรัชญาการศึกษาองค์รวม (Holistic education) และการศึกษาทางเลือก (Alternative education) เป็นความพยายามสร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้ที่ต่างออกไปจากเดิม เพื่อการค้นพบ พื้นที่ที่เป็นอิสระของตนท่ามกลางการอยู่ร่วมอย่างไม่แปลกแยกกับสังคมสมัยใหม่ การศึกษา โดยครอบครัวในสังคมไทยได้รับอิทธิพลจากการศึกษาที่บ้าน หรือ Home school ของทางตะวันตก มาบ้าง และมีเหตุมาจากความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยเพื่อให้สอดคล้องกับพื้นเพทางวัฒนธรรม ที่ยกย่องให้พ่อแม่เป็นครูคนแรก และครอบครัวคือแหล่งเรียนรู้บ่มเพาะสร้างความเป็นคนที่สำคัญ ที่สุดของเด็ก รวมทั้งการให้ความสำคัญต่อการเป็นชุมชน การเชื่อมโยงเข้าหากันเพื่อการเกื้อกูลกัน ตั้งแต่เริ่มต้นการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทยจึงมีแนวโน้มของการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม “กลุ่มครอบครัวบ้านเรียน” ซึ่งมีลักษณะเป็นวัฒนธรรมตะวันตก

การรวมตัวกันของกลุ่มครอบครัวบ้านเรียน จะกระทำอยู่ใน 2 ลักษณะ คือ

1. กลุ่มครอบครัวบ้านเรียน ที่มีลักษณะเป็นข่ายประสานงาน สมาชิกดูแลจัดการศึกษาให้กับบุตรของตนเป็นหลัก พร้อมไปกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันตามเวลาและสถานที่ที่นัดหมายเป็นครั้ง ๆ ไป มีการประสานงานแบบหลวม ๆ ไม่เป็นทางการนัก ตัวอย่างได้แก่ กลุ่มบ้านเรียนปัญญากร และกลุ่มประสานใจ
2. กลุ่มครอบครัวบ้านเรียน ที่มีลักษณะรวมศูนย์การจัดการในทีเดียว ครอบครัว ที่มีจุดมุ่งหมายหรือปรัชญาการศึกษาที่ยึดถือร่วมกัน ได้ร่วมกันดำเนินการจัดการศึกษาในสถานที่ตั้ง แห่งหนึ่ง อาจมีการมอบหมายหรือจ้างครู ผู้ดำเนินการโดยอยู่ในการกำกับดูแลของคณะครอบครัว กลุ่มลักษณะนี้มีความเป็นไปได้ที่จะจัดตั้งเป็นสถานศึกษาในอนาคต (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา แห่งชาติ, 2544)

การจัดการศึกษาโดยครอบครัวของศูนย์ประสานงานการจัดการศึกษาโดยครอบครัว (ศปศค.)

ช่วงปลายปี พ.ศ. 2543 การศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทยมีการเคลื่อนตัวไปอีกก้าวหนึ่ง ในความสัมพันธ์ที่ขยายใหญ่ขึ้น และมีความเป็นไปได้ที่จะเกิดระบบของการประสานงานดูแลจัดการที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในรูปแบบของเครือข่ายครอบครัวบ้านเรียน ด้วยการจัดตั้งเป็น “ศูนย์ประสานงานการจัดการศึกษาโดยครอบครัว” (ศปศค.) โดยจะเป็นองค์กรตัวแทนเพื่อการพัฒนาสร้างสรรค์ “การศึกษาโดยครอบครัว” ในสังคมไทย อันนำไปสู่แก่นแท้และจุดมุ่งหมายที่สมบูรณ์ของชีวิต ซึ่งจะมีการกิจหลักด้วยกัน 3 ประการ คือ 1) สร้างความเข้มแข็งให้กับการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย 2) สร้างสรรค์ชุมชนครอบครัวแห่งการเรียนรู้ และ 3) วิจัยพัฒนาเผยแพร่ ขยายผล เพื่อการร่วมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ การดำเนินงานของศูนย์ประสานงานการจัดการศึกษาโดยครอบครัวจะดำเนินตามโครงการ 3 โครงการ คือ โครงการเพื่อครอบครัวบ้านเรียน โครงการเพื่อครอบครัวเรียนรู้ร่วมกัน และโครงการวิจัยพัฒนา เผยแพร่ ขยายผล แต่ละโครงการจะประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ 1) โครงการเพื่อครอบครัวบ้านเรียน ประกอบด้วยกิจกรรม อาทิ การจัดทำทะเบียนครอบครัวบ้านเรียน การจัดกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในทางความรู้ ความสามารถ วัตถุประสงค์ และทรัพยากรการศึกษา การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์ร่วมกัน การจัดเรียนรู้ร่วมกัน ในรูปกิจกรรมเด็ก กิจกรรมครอบครัว สนับสนุนให้มีชมรมเด็กบ้านเรียน หลากหลายลีลาตามความสนใจ ความถนัดของเด็ก และสนับสนุนให้มีอาสาสมัครช่วยบ้านเรียน การช่วยเหลือจากกัลยาณมิตร 2) โครงการเพื่อครอบครัวเรียนรู้ร่วมกัน ประกอบด้วยกิจกรรม อาทิ การสัมมนาสำหรับผู้สนใจและผู้เริ่มต้นจัดการศึกษาโดยครอบครัว จัดการเรียนรู้ร่วมกันในรูปกิจกรรมเด็กกิจกรรมครอบครัวในวันหยุด วัตถุประสงค์การศึกษา และ 3) โครงการวิจัยพัฒนา เผยแพร่ ขยายผล ประกอบด้วยกิจกรรม อาทิ ติดตาม ผลักดันรณรงค์ ต่อนโยบาย กฎหมายและมาตรการต่าง ๆ ของรัฐ เพื่อสิทธิอันสมบูรณ์และขอบธรรมของการศึกษาโดยครอบครัว วิจัยและพัฒนาสร้างองค์ความรู้ของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย ประสานงานในความร่วมมือกับสถานศึกษาเครือข่ายการจัดการศึกษาโดยครอบครัว จัดทำจดหมายข่าว และการเผยแพร่ทางสื่อสาธารณะต่าง ๆ

ทั้งนี้การรวมกลุ่มสร้างองค์กรเครือข่ายบ้านเรียน เพื่อสนับสนุนประโยชน์นานับประการต่อการปฏิรูปการศึกษาของชาติ ได้พัฒนาเริ่มต้นจากการจัดตั้งศูนย์ประสานงานการจัดการศึกษาโดยครอบครัว (ศปศค.) ในเดือนกันยายน 2543 และกลายเป็น “สถาบันบ้านเรียนไทย” ในเดือนกุมภาพันธ์ 2546 เป็นองค์กรที่มุ่งประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อช่วยในการส่งเสริม สนับสนุน ในด้านนโยบายและกฎหมาย เพื่อให้รองรับสถานภาพของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวให้ถูกต้อง สมบูรณ์อย่างแท้จริง พร้อมทั้งให้บริการคลินิกบ้านเรียนเพื่อให้คำปรึกษาแก่ครอบครัวผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวและผู้สนใจต่อไป

ในปัจจุบันองค์กรเครือข่ายผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวได้จัดตั้งขึ้นเป็น “สมาคมบ้านเรียนไทย” (สบท.) เพื่อให้มีฐานะเป็นนิติบุคคลเป็นตัวแทนในทางสิทธิประโยชน์ให้กับครอบครัวบ้านเรียนได้เต็มที่มากขึ้นโดยสมาคมได้รับอนุญาตตามใบสำคัญการจดทะเบียนลงวันที่ 9 พฤศจิกายน 2548 และได้ทำงานอย่างเต็มที่ เต็มสรรพกำลังของครอบครัวผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวที่ร่วมไม่ร่วมมืออย่างแข็ง เพื่อส่งเสริม สนับสนุน ช่วยเหลือ ให้คำแนะนำแก่ครอบครัวผู้จัดและผู้สนใจ

ในทุกด้าน โดยเฉพาะในด้านนโยบายและกฎหมายเพื่อให้รองรับสถานการณ์ของการจัดการศึกษา โดยครอบครัวให้ถูกต้องสมบูรณ์อย่างแท้จริง ดังที่ปรากฏในสิทธิในการจัดการศึกษาโดยครอบครัวข้างต้น

ในการประสานงานกันทำงานอย่างแข็งขันนี้ แสดงถึงอีกพัฒนาการสำคัญอีกขั้นของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว จากการศึกษาบ้านเรียนไทยมุ่งให้มีมิติทางสังคมมากกว่าความเป็นปัจเจกชน มีแนวโน้มของการรวมตัวกันสร้างความผูกพันในเชิงชุมชนกัลยาณมิตรอยู่ด้วย พิจารณาจากรูปแบบการจัดการศึกษา ครอบครัวบ้านเรียนโดยส่วนใหญ่จะจัดการเรียนรู้อันครอบครัวของตนประสานไปกับการมีกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกับครอบครัวบ้านเรียนอื่น ๆ เป็นครั้งคราวหรือสม่ำเสมอตามโอกาสที่เอื้ออำนวยและตามความสนใจนอกจากนี้ ยังมีการเข้าร่วมกับกิจกรรมของเครือข่ายบ้านเรียน ซึ่งนับเป็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของกลุ่มบ้านเรียน โดยองค์กรเครือข่ายบ้านเรียนที่มีการดำเนินงานอยู่ในปัจจุบัน คือ “สถาบันบ้านเรียนไทย”

ยุทธชัย เฉลิมชัย (ออนไลน์, 2552) นายกสภาคบ้านเรียนไทยนำเสนอในการประชุมปฏิรูปประเทศไทย เพื่อสุขภาวะคนไทย” ครั้งที่ 11 วันที่ 9 มิถุนายน 2552 ณ สถาบันวิจัยพุทธธรรม จัดโดยเครือข่ายสถาบันทางปัญญา สสส. กล่าวถึงข้อเท็จจริง ก่อนหน้า พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีครอบครัวไทยจำนวนหนึ่งไม่ส่งลูกเข้าโรงเรียน พยายามจัดการศึกษาให้เองที่บ้านอยู่บ้างแล้ว ถึงแม้จะเป็นการขัดกับกฎหมายบ้านเมือง โดยใช้วิธีลงทะเบียนเป็นนักเรียนในโครงการโฮมสคูล โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก จังหวัดกาญจนบุรี ของมูลนิธิเด็ก ต่อเมื่อมีการประกาศกฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยครอบครัว พ.ศ. 2547 ซึ่งกำหนดให้พ่อแม่ผู้ปกครองที่ประสงค์จะจัดการศึกษาให้กับบุตร ต้องยื่นคำขอจดทะเบียนจัดการศึกษากับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่ครอบครัวมีภูมิลำเนา โดยพ่อแม่อาจจะเป็นผู้สอนเองหรือมอบหมายให้มีผู้จัดการศึกษาให้ก็ได้ หลังจากนั้นมาการจัดการศึกษาโดยครอบครัวก็เป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย

จากการสำรวจล่าสุดถึงเดือนมิถุนายน 2552 มีผู้จดทะเบียนจัดการศึกษาบ้านเรียนจำนวน 106 ครอบครัว เป็นเด็กผู้เรียน 144 คน ใน 40 เขตพื้นที่การศึกษาทั่วประเทศ แต่ละปีมีการขยายตัวเพียงเล็กน้อยและมีผู้ถอนตัวออกสม่ำเสมอ เท่ากับ 4 ปีหลังประกาศกฎกระทรวงฯ หรือ 9 ปีหลังพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ เรื่องการศึกษาบ้านเรียนยังไม่ถึงไหน ยังไม่เป็นไปตามยุทธศาสตร์ที่ต้องการสร้างการมีส่วนร่วมและสร้างทางเลือกใหม่ทางการศึกษาให้กับพ่อแม่ผู้ปกครอง ตามเจตนารมณ์ของการปฏิรูปการศึกษา

โดยสรุปแล้ว สำหรับในสถานการณ์ปัจจุบันต้องถือว่าการศึกษากันในบ้านเรียนในสังคมไทยกำลังอยู่ในช่วงของการเบ่งบานมากยิ่งขึ้น กำลังค่อย ๆ สร้างสรรค์วิถีทางของตน เพื่อที่จะก้าวไปให้ถึงเป้าหมายของแต่ละครอบครัว ทิศทางหลักในการจัดการศึกษาโดยครอบครัวหรือหัวใจบ้านเรียนไทยในปัจจุบัน (ยุทธชัย เฉลิมชัย และคณะ, 2547; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2549) ที่สรุปได้ดังต่อไปนี้

1. เรียนรู้ตามธรรมชาติตอบสนองต่อความหลากหลายในเด็กแต่ละคน พิจารณาจากแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ ครอบครัวบ้านเรียนส่วนใหญ่มีความพยายามที่จะค้นหาและต่อยอดการเรียนรู้มาจากความสนใจหรือตามความถนัดของลูกให้มากที่สุด กล่าวได้ว่า เป็นการศึกษาที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญอย่างแท้จริง โดยที่มีพื้นฐานมาจากความเคารพในสิทธิของเด็กและความเชื่อมั่น

ในศักยภาพการเรียนรู้ที่เด็กทุกคนมีอยู่ (สร้างเนื้อหาหลักสูตรให้เหมาะกับเด็กแทนการยึดเยียดเด็กให้เข้ากับหลักสูตร) จนเกิดการรู้ที่เป็นการประจักษ์จากภายในตัวเด็กเกิดความรักในการเรียนรู้และสร้างทักษะที่จะเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต

2. เรียนรู้อย่างบูรณาการชีวิต การเรียนรู้ของเด็กบ้านเรียนโดยส่วนใหญ่จะอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันมากที่สุด มีการคลี่คลายออกจากการเอาวิชาต่าง ๆ เป็นตัวตั้ง เปลี่ยนเป็นมุ่งเข้าหาสาระการเรียนรู้อันเป็นองค์รวมของชีวิต เพื่อการเรียนรู้ความจริงของชีวิต สังคม ธรรมชาติ อย่างมีความสมดุล ผสมผสานทั้งความรู้ทางสากลกับภูมิปัญญาไทย ดังนั้นจึงแทนที่จะเป็นการบูรณาการวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพราะเด็กจะเกิดความสนใจระตือหรือร้อนที่จะสืบค้น ทดลอง สร้างองค์ความรู้ต่าง ๆ ขึ้นมาด้วยตัวเองได้

3. ครอบครัวเรียนรู้ร่วมกันการศึกษาบ้านเรียน กำลังพยายามเปลี่ยนวิธีการศึกษาที่มีผู้สอนกับผู้เรียน ให้กลายมาเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน เรียนรู้จากกันและกัน ผลัดกันเป็นผู้สอนและผู้เรียน กลายเป็นวิถีทางที่ครอบครัวทั้งครอบครัว ควรพัฒนาจนกลายเป็นวิถีชีวิตทั้งหมดของครอบครัว ใช้ชีวิตให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับการเรียนรู้ ทำให้ทุกเวลาทุกสถานที่สามารถก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ทั้งสิ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาทัศนคติและพฤติกรรมในครอบครัวไปในทางที่เป็นกุศโลบาย ๆ ขึ้น จะทำให้เกิดชุมชนครอบครัวเรียนรู้ร่วมกันที่มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในมิติทางสังคมของกลุ่มและเครือข่ายครอบครัวผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัว

4. ประเมินผลตามสภาพจริง ในด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ของเด็กครอบครัวบ้านเรียน ส่วนใหญ่จะใช้การสังเกตและบันทึกพัฒนาการ ดูจากผลงาน/โครงการงาน จากการเรียนรู้ที่เด็กทำขึ้น มีการใช้แบบทดสอบหรือแบบฝึกหัดบ้างตามความเหมาะสม ตามหลักการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง ซึ่งมีความหลากหลายในเครื่องมือและวิธีการวัด/ประเมิน ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีความต่อเนื่องเห็นพัฒนาการของตัวเด็กมากกว่าดูเพียงชิ้นงานหรือผลการทดสอบ และคำนึงถึงความแตกต่างในตัวเด็กแต่ละคน

5. มีเป้าหมายเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ในที่นี้หมายถึงความถึง ลูกมีความรู้และทักษะอันจำเป็น สามารถเชื่อมต่อการศึกษาในระบบในระดับที่สูงขึ้นไปได้ ผู้จัดเชื่อว่าไม่เวลาดีกี่เวลาหนึ่งเด็กบ้านเรียนยังต้องกลับเข้าศึกษาต่อในระบบการศึกษาปกติ โดยที่ในช่วงระยะอันใกล้นี้ ลูกสามารถพัฒนาได้ตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพของตนที่อย่างน้อยก็ได้มุ่งมั่นพยายามอย่างดีที่สุดแล้ว กาได้อยู่ร่วมในชุมชนแห่งกัลยาณมิตร อันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ในลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะพิเศษมีความลึกซึ้งมากกว่าความสัมพันธ์กันโดยผิวเผินที่เป็นปรากฏการณ์ทั่วไป

โดยสรุปแล้ว การจัดการศึกษาโดยครอบครัวในปัจจุบันดำเนินการไปในทิศทางบวก เมื่อได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการทางกฎหมาย รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกี่ยวกับการศึกษา และความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น อินเทอร์เน็ต ที่เข้าถึงได้ง่ายขึ้นเป็นตัวช่วยให้เกิดความเข้าใจการจัดการศึกษาโดยครอบครัวมากขึ้น จำนวนครอบครัวที่จัดการศึกษาโดยครอบครัวก็ขยายตัวและรวมกลุ่มกันจนกลายเป็นเครือข่ายครอบครัวที่สามารถช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาโดยครอบครัวผ่านประสบการณ์ของครอบครัวที่ทามา ก่อน คำแนะนำในการจัดการศึกษา และการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งในระดับจังหวัด

และภูมิภาค ซึ่งเอื้อให้ครอบครัวผู้จัดการศึกษาสามารถค้นพบธรรมชาติของการเรียนรู้ของครอบครัว และดำเนินการจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2. การจัดการศึกษาโดยครอบครัว

2.1 ความหมายของการศึกษาโดยครอบครัว

การกำหนดขอบเขตของการศึกษาโดยครอบครัว ให้เห็นเด่นชัดขึ้น เบื้องต้นเทียบเคียงกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในฐานะที่เป็นหลักเป็นกติกาทางการศึกษาของสังคมไทยในปัจจุบัน สามารถสรุปและช่วยให้มองเห็นเป็นภาพรวม แสดงความเป็นการศึกษาโดยครอบครัวในบริบทของสังคมไทย (ยุทธชัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543) ได้ดังนี้ “การศึกษาโดยครอบครัว คือ การศึกษาขั้นพื้นฐานที่ครอบครัวจัดขึ้นตามสิทธิคุ้มครองของกฎหมาย โดยมีรูปแบบการจัดการศึกษาแบบใดแบบหนึ่ง หรือทั้งสามรูปแบบของการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อย่างมีการเทียบโอนผลการศึกษาได้” ทั้งนี้ความหมายของการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย เมื่อเทียบเคียงกับบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (ยุทธชัย เฉลิมชัย และคณะ, 2547) สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาโดยครอบครัว คือ การศึกษาขั้นพื้นฐานที่ครอบครัวจัดขึ้นตามสิทธิคุ้มครองของกฎหมาย โดยมีรูปแบบการจัดการศึกษาแบบใดแบบหนึ่ง หรือทั้งสามรูปแบบของการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอย่างมีการเทียบโอนผลการศึกษากันได้ การจัดการศึกษาโดยครอบครัวสามารถดำเนินการในสถานศึกษาประเภทหนึ่งเช่นเดียวกับโรงเรียน และสถานพัฒนาเด็กปฐมวัย จึงมีสถานภาพ สิทธิ หน้าที่ และข้อพึงปฏิบัติต่าง ๆ ในความเป็นสถานศึกษาที่ทัดเทียมกัน และโดยพิจารณาความเหมาะสมตามลักษณะเฉพาะที่มีความแตกต่างกันระดับหนึ่งด้วย

พร้อมทั้งได้บอกถึงหลักการสำคัญ 2 ประการ เป็นการขยายความความหมายของการศึกษาโดยครอบครัวให้มีคุณค่าชัดเจนขึ้น คือ 1) การจัดการศึกษาโดยครอบครัว เป็นสิทธิโดยพื้นฐานตามธรรมชาติและวัฒนธรรมของบิดา มารดา และครอบครัว เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ฝึกรอบรมให้บุตรหลานหรือบุคคลที่อยู่ในความดูแล สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนได้ตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ และ 2) การจัดการศึกษาโดยครอบครัวเป็นการศึกษาอีกทางเลือกหนึ่งนอกเหนือจากที่รัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดอยู่ ซึ่งมีความหลากหลายในเรื่องปรัชญา ความคิด ทัศนคติ ความเชื่อ ของแต่ละครอบครัว โดยจะต้องจัดตามหลักการและแนวการจัดการศึกษาที่กำหนดในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

จากหลักการดังกล่าว ทำให้ข้อสังเกตได้ว่า การศึกษาโดยครอบครัวสามารถดำเนินการในสถานศึกษาที่เรียกว่าศูนย์การเรียน ซึ่งมีฐานะเป็นสถานศึกษาประเภทหนึ่ง เช่นเดียวกับโรงเรียน และสถานพัฒนาเด็กปฐมวัย จึงมีสถานภาพ สิทธิ หน้าที่ และข้อพึงปฏิบัติต่าง ๆ ในความเป็นสถานศึกษาที่ทัดเทียมกัน และโดยพิจารณาความเหมาะสมตามลักษณะเฉพาะที่มีความแตกต่างกันระดับหนึ่งด้วยการศึกษาโดยครอบครัวอยู่ในการส่งเสริมและสนับสนุนของคณะกรรมการ และสำนักงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา จากความหมายนี้แสดงเจตนารมณ์ชัดเจนว่า การศึกษาโดยครอบครัว เป็นอีกมิติของการศึกษาอันหลากหลายที่ต่างจากการศึกษาในโรงเรียน ทั้งไม่ใช้การศึกษาเอกชน (ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2550) จะต้องมีการออกข้อกำหนดในรายละเอียด

การดำเนินการต่าง ๆ ขึ้นใหม่ ภายใต้สถานภาพที่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนในฐานะที่เป็นนวัตกรรม การศึกษาให้มีอิสระ มีความยืดหยุ่น ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางการศึกษาอย่างเปิดกว้าง

นอกจากนี้การศึกษาโดยครอบครัวจึงยังอาจหมายถึง “ข้อตกลงจัดการศึกษาร่วมกัน ระหว่างครอบครัวกับโรงเรียน” และ “การมีส่วนร่วมบางส่วนกับโรงเรียน” ทั้งนี้เมื่อประมวลทั้งหมดแล้ว สามารถสรุปเป็นลักษณะที่เด่นชัดที่บ่งถึงความเป็นการศึกษาโดยครอบครัว อยู่ในลักษณะ 5 ประการ ดังนี้ 1) เป็นการจัดการศึกษาที่พ่อ แม่ หรือผู้ปกครอง เป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง เป็นการจัดการศึกษาเองทั้งหมด หรือโดยมีข้อตกลงจัดการศึกษาร่วมกันระหว่างครอบครัวกับโรงเรียน อาจเป็นผู้สอนด้วยตนเอง หรืออำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนการสอนขึ้น 2) มีการจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนครอบครัวเดี่ยวแบบขยายประสานงานหรือศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ที่จัดขึ้น เป็นไปในทางตอบสนองต่อปรัชญา ทศนะ ความเชื่อ ความสนใจ ความต้องการหรือปัญหาของแต่ละครอบครัว จึงเป็นนวัตกรรมทางการศึกษาที่มีความแตกต่างหลากหลายกันไป มีความยืดหยุ่นเป็นอิสระมากกว่า การศึกษาในแบบแผนอย่างเดิม 3) ความสำเร็จของการศึกษามุ่งไปที่การพัฒนาศักยภาพเด็ก เป็นรายบุคคล อย่างพยายามให้สอดคล้องตรงกับความถนัด ความสนใจ และความต้องการที่มีอยู่จริง จากการศึกษาขนาดเล็ก ที่สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบตัวต่อตัวและผสมผสานไปกับวิถีการดำเนินชีวิตได้ และ 5) ไม่ใช่การศึกษาที่เป็นกิจการทางธุรกิจเพื่อผลกำไรและไม่เป็นไปเพื่อการแอบอ้างแสวงหาผลประโยชน์จากเด็ก

โดยนัยความหมายทั้งหมดกล่าวข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาโดยครอบครัว หมายถึง การจัดการศึกษาที่ผู้ปกครองหรือผู้จัดการศึกษาได้รับสิทธิและเสรีภาพในการเลือกวิธีการให้ การศึกษาอบรมแก่บุตร โดยมีศักดิ์และศรีเทียบเท่ากับสถานศึกษาในปัจจุบัน เน้นการพัฒนาเต็มศักยภาพของเด็กเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีรูปแบบการจัดที่หลายหลายตามเจตจำนงร่วมของครอบครัว โดยมีรัฐคอยให้ความช่วยเหลือในเกือบทุกด้าน เพื่อช่วยเปิดโอกาสทางการศึกษาแก่สังคมไทย

2.2 ภูมิหลังของครอบครัว

ในหนังสือคู่มือครอบครัว ก้าวแรกสู่บ้านเรียน หลักคิดและกระบวนการเข้าสู่การศึกษา โดยครอบครัว (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2549) กล่าวถึงความพร้อมของครอบครัว เป็นประเด็นสำคัญในการจัดการโดยครอบครัว รวมทั้งเป็นหลักการหนึ่งที่เจ้าหน้าที่ภาครัฐใช้ในการพิจารณาในการอนุมัติให้ครอบครัวจัดการศึกษาแบบนี้ ภูมิหลังของครอบครัว อันหมายถึง ความพร้อมในการจัดการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยด้านผู้ปกครอง ได้แก่ วุฒิการศึกษา อายุ ประสบการณ์ การจัด อาชีพ ด้านผู้เรียน ได้แก่ ระดับชั้น อายุ ประวัติการศึกษา พัฒนาการ ความถนัด ความสนใจ ลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของผู้เรียน และด้านสถานที่และแหล่งเรียนรู้ ได้แก่ ที่อยู่อาศัย ความพร้อมที่จะจัดการศึกษที่บ้านเรียน ครอบครัวควรพิจารณาจากปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. ความรู้ของพ่อแม่ ขึ้นกับแนวทางในการจัดการศึกษาให้กับลูก ถ้าต้องการเน้นวิชาการเป็นแบบแผน พ่อแม่ก็ต้องเตรียมตัวเองในทางวิชาความรู้ให้มากขึ้น แต่ถ้ามุ่งให้ลูกเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตประจำวัน ให้ลูกสามารถวางแผนการเรียนรู้และเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เป็นสำคัญ พ่อแม่ก็จะมีบทบาทหลักเป็นนักอำนวยความสะดวก นักจัดกิจกรรม คอยดูแลให้คำปรึกษาและจัดเตรียมสิ่งสนับสนุนที่จำเป็นให้กับลูก ประสบการณ์ และความเข้าใจต่อชีวิตของพ่อแม่จึงมี

ความจำเป็นมากกว่าวุฒิการศึกษาอย่างเป็นทางการ (ยูทอซัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ก)

2. ฐานะของครอบครัว การศึกษาบ้านเรียนเมื่อเทียบกับการส่งลูกเข้าโรงเรียน (โดยเฉพาะโรงเรียนดัง ๆ) ค่าใช้จ่ายจะต่ำกว่า ค่าใช้จ่ายที่จำเป็น คือ การจัดหาหนังสือ วัสดุอุปกรณ์ การเรียนวิชาพิเศษบางอย่างเพิ่มเติม การเดินทางไปยังแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หากพ่อแม่เลือกที่จะใช้วิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมตามสภาพจริงมาเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ของลูก สิ่งอื่น ๆ ธรรมดา และธรรมดาที่รอบตัวก็กลายเป็นสื่อชั้นดีของการเรียนรู้ได้ ควรพิจารณาจากสองด้าน คือ ทั้งด้านรายได้และด้านรายจ่ายของครอบครัว 1) ด้านรายได้ ครอบครัวบ้านเรียนหลายครอบครัว ตัดสินใจเลือกสละรายได้จากงานอาชีพของพ่อหรือแม่คนใดคนหนึ่ง เพื่อมาทำหน้าที่ดูแลจัดการศึกษาให้ลูก ซึ่งเป็นไปพร้อมกับการตัดสินใจเปลี่ยนการดำรงชีวิตของครอบครัวให้เข้าลักษณะสมถะ เรียบง่ายด้วย ในระดับที่พอเพียงในทางเศรษฐกิจ เลือทางความมั่นคงทางจิตใจมากกว่าการยึดติด ในเงินทองหรือยศตำแหน่ง 2) ด้านรายจ่าย เมื่อมีการบริหารด้านรายจ่ายอย่างมีความพอดีตามสภาพ ครอบครัว ก็จะสามารถมีอิสระจากการถูกแรงแย่งยวนของการบริโภคที่ขาดสติ การผ่อนเบาภาระ ค่าใช้จ่ายของครอบครัวบ้านเรียน ยังมีผลมาจากการร่วมตัวจัดการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มหรือเครือข่าย ทำให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรลดทอนค่าใช้จ่ายและใช้เงินได้คุ้มค่ากว่า ทั้งยังเป็นการอำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของสังคมไทยเร่อีกด้วย (ยูทอซัย เฉลิมชัย และ อุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543)

3. เวลา หากพ่อแม่คนใดคนหนึ่งมีเวลาจากการทำงานอาชีพที่ไม่รัดตัวหรือยอมสละเวลาจากการทำงานอาชีพมาทำหน้าที่ดูแลลูกโดยตรง ก็จะช่วยให้สามารถจัดการเรียนรู้ให้กับลูกได้อย่างเต็มที่มากขึ้น แต่ที่สำคัญกว่า คือ “คุณภาพของการใช้เวลา” เพราะการศึกษาแบบบ้านเรียนไม่จำเป็นต้องใช้เวลามากมายเหมือนในโรงเรียน ด้วยมีบรรยากาศที่ผ่อนคลายส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจของเด็ก เวลาทุกนาทีจึงมีคุณภาพของการเรียนรู้อยู่ในตัว ยิ่งตอบสนองความสนใจใคร่รู้ในตัวลูกได้มากเท่าไรก็ยิ่งหมดความจำเป็นที่จะต้องขลุกอยู่กับลูกตลอดเวลามากขึ้นเท่านั้น เวลาที่ครอบครัวบ้านเรียนควรจะใช้ให้มาก น่าจะเป็นเวลาของการเดินทางไปในโลกของการเรียนรู้ที่มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ให้ลูกได้เก็บประสบการณ์ตรงที่มีคุณค่ากว่าการเรียนรู้แต่เพียงตัวหนังสือ (ยูทอซัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ก)

4. ความเห็นพ้องต้องกันของพ่อแม่ลูก เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญมาก จะส่งผลให้เกิดความราบรื่นสร้างความมั่นใจและความรู้สึกที่ดีให้กับลูก กรณีที่มีเสียงคัดค้านจากญาติมิตรและคนรอบข้างอยู่บ้างเป็นเรื่องธรรมดา เพราะกำลังทำสิ่งที่ต่างจากคนส่วนใหญ่ทำจากประสบการณ์ของหลายครอบครัวบ้านเรียน พบว่า ด้วยความมั่นคงแน่วแน่และพัฒนาการที่เกิดขึ้นจริงในตัวเด็ก จะทำให้เสียงคัดค้านเหล่านั้นเบาลงและกลายเป็นการยอมรับในที่สุด (ยูทอซัย เฉลิมชัย และ อุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ข)

5. ความพร้อมของตัวบ้าน สถานที่เรียน เมื่อจัดการศึกษาโดยครอบครัวนั้น เป็นการปรับเปลี่ยนสถานที่เรียนโดยใช้บ้านหรือครอบครัวเป็นฐานของการศึกษาเรียนรู้ สร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ขึ้นในครอบครัว ฟื้นคืนความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว และจากกระบวนการที่ครอบครัว

กำลังเรียนรู้ร่วมกัน เรียนรู้ซึ่งกันและกัน บรรยากาศในการเรียนรู้ที่เริ่มจากที่บ้านจึงเป็นส่วนสำคัญ เช่นกันในการจัดการศึกษา (ยุทธชัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543; สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2555)

นอกจากปัจจัยภายนอกดังกล่าวแล้ว ยังควรพิจารณาความพร้อมจากการให้ความสำคัญต่อปัจจัยภายในจิตใจด้วย ได้แก่ ทักษะและศรัทธามั่นคงที่มีต่อชีวิต ความรัก ความเมตตา อย่างลึกซึ้งต่อลูก ความเป็นคนเด็ดเดี่ยวไม่ยอมแพ้ต่อปัญหาอุปสรรค เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว การจัดการศึกษาโดยครอบครัวนั้นเชื่อมโยงกับสมาชิกทุกคนในครอบครัว ซึ่งมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อม ในที่นี้ภูมิหลังของครอบครัว หมายถึง ความพร้อมในการจัดการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ความพร้อมด้านผู้ปกครอง ได้แก่ ความรู้ของพ่อแม่ อาชีพ ฐานะของครอบครัว ประสบการณ์ในการจัดการศึกษาโดยครอบครัว และการเตรียมความพร้อมให้กับตัวเองในฐานะผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัว รวมถึงความพร้อมด้านผู้เรียน ไม่ว่าจะเป็นระดับการศึกษา พัฒนาการ ความถนัด ความสนใจ ลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของผู้เรียน และสุดท้าย ความพร้อมด้านสถานที่และแหล่งเรียนรู้ ซึ่งกล่าวถึงลักษณะที่อยู่อาศัยของครอบครัว ซึ่งทั้งหมดถือเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในเตรียมพร้อมครอบครัวการจัดการศึกษาโดยครอบครัว

2.3 มลเหตุในการจัดการศึกษาโดยครอบครัว

เมื่อกล่าวถึงมูลเหตุสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้กับครอบครัวนักบุกเบิกการจัดการศึกษาโดยครอบครัวที่รวบรวมไว้ในรายงานการวิจัย “รูปแบบและพัฒนาการการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย (ยุทธชัย อุทัยวรรณ, 2543) ทำให้ทราบว่าปัจจัยสำคัญที่สุดต่อการก่อกำเนิดขึ้นของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย คือ ทักษะความคิดในเชิงอุดมคติและศรัทธาในหลักศาสนาธรรม โดยมีจุดมุ่งหมายให้การศึกษาเป็นเครื่องพัฒนาบุตรหลานให้มีชีวิตที่มีอิสรภาพและดีงาม โดยที่มีปัญหาในโรงเรียนและความสิ้นศรัทธาต่อการศึกษาในระบบ เป็นตัวหนุนส่งช่วยให้การตัดสินใจเลือกการศึกษานอกทางสายใหม่มีความแน่วแน่ยิ่งขึ้น แม้จะต้องเผชิญกับอุปสรรคมากมายรวมถึงการไม่ได้รับการยอมรับในทางกฎหมายบ้านเมืองด้วยก็ตาม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยในประเทศไทย แนวโน้มการจัดการศึกษาโดยครอบครัวจะเพิ่มมากขึ้น โดยมีสาเหตุอันเป็นที่มาสำหรับการศึกษาโดยครอบครัวให้กับบุตรหลานอาจพอสรุปได้ ดังนี้

1. สิ่งแวดล้อมที่โรงเรียน ซึ่งประกอบด้วย สิ่งแวดล้อมในโรงเรียนที่ไม่เหมาะสมกับลูก ความไม่เหมาะสมของการจัดการศึกษา ตลอดจนปัญหาของระบบการศึกษาในโรงเรียน และความปลอดภัยของลูก (อมรวิรัช นาคทรพร. 2543; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2549; ยุทธชัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543; ยุทธชัย เฉลิมชัย และคณะ, 2547; Princiotta & Bielick, 2006; Rajamony, 2008; ผกาพรรณ นันทวิจิต, 2549; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ก, สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ข)

2. ด้านความพร้อมของครอบครัว รวมถึงประสบการณ์ พื้นฐานความคิดของพ่อแม่ ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม (ยุทธชัย เฉลิมชัยและอุทัยวรรณ, 2543; นิลวรรณ แซ่จิว, 2543; ทองไพเราะ สถาวรินทุ. 2543; ผกาพรรณ นันทวิจิต, 2549; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ก)

3. การมีอิสระทางความคิด เคยได้รับประสบการณ์ของการแสวงหาคำตอบให้กับชีวิต ทำให้มีความคิดที่แตกต่าง สนใจไปในทางปรัชญา ชื่นชมในแบบทางทางอุดมคติ (ยูทอซัย เฉลิมซัย และอุทัยวรรณ, 2543; ยูทอซัย เฉลิมซัย และคณะ, 2547; Rajamony, 2008; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ก)

4. การจัดการศึกษาที่บ้านโดยการสอนลูกด้วยตนเอง ทำให้มีผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ สูงกว่าการจัดการศึกษาที่โรงเรียน ตลอดจนสามารถสอนลูกตามรูปแบบการเรียนรู้ที่ลูกเรียนรู้ได้ดีที่สุด (Princiotta & Bielick, 2006; Rajamony, 2008; Sheperd, 2010; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ก)

5. เหตุผลด้านความจำเป็น โดยเฉพาะเด็กที่มีความสามารถพิเศษ เด็กที่มีความบกพร่อง ตลอดจนเด็กที่มีปัญหาเมื่อไปโรงเรียน (Princiotta & Bielick, 2006; ทองไพเราะ สถาวรินทุ, 2543; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2549; ยูทอซัย เฉลิมซัย และคณะ, 2547; ผกาพรรณ นันทวิชิต, 2549)

6. เหตุผลทางศาสนา โดยผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวต้องการปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยม ความเชื่อของแต่ละครอบครัว ตลอดจนสอนความเชื่อทางศาสนาที่ตนนับถือ สามารถควบคุม สิ่งแวดล้อมทางจริยธรรมของบุตรหลาน สามารถบูรณาการคุณค่าทางศาสนากับหลักสูตรในชีวิตประจำวัน (Princiotta & Bielick, 2006; อมรวิรัช นาคทรรพ. 2543; ยูทอซัย เฉลิมซัย และอุทัยวรรณ, 2543; Mckeon, 2007; ผกาพรรณ นันทวิชิต, 2549; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ก, สำนักงาน เลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ข)

7. ประสบการณ์จากการใช้ชีวิตหรือศึกษาในต่างประเทศ ได้เห็นได้สัมผัสแบบอย่าง ของการศึกษาที่ดี เปิดกว้าง ยืดหยุ่น และมีคุณค่ามากกว่าที่เป็นอยู่ในบ้านเมืองเรา (ยูทอซัย เฉลิมซัย และอุทัยวรรณ, 2543)

8. การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มีสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริม การเรียนรู้ของผู้เรียน (Rajamony, 2008)

นอกจากนี้ปัจจัยที่จะมีผลสำคัญต่อการตัดสินใจ (ยูทอซัย เฉลิมซัย และคณะ, 2547) พบว่า ในจำนวนที่ใกล้เคียงจนถึงได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ตัดเทียมกัน ครอบครัวจะพิจารณาจาก 3 ปัจจัย ดังนี้ 1) มั่นใจว่าครอบครัวมีความพร้อมแล้ว 2) ได้พบกลุ่มครอบครัวบ้านเรียนที่สามารถหนุนช่วยกันได้ 3) มีกฎกระทรวงฯ รองรับ รัฐมีนโยบายสนับสนุนชัดเจน ความพร้อมของครอบครัว ส่วนใหญ่พิจารณา จากมีเวลาว่างเพียงพอที่จะให้กับลูก มีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับที่ไม่ต้องห่วงกังวลพร้อมที่จะจัดหา สื่อสนับสนุนต่าง ๆ จัดครูสอนพิเศษเป็นบางวิชา มีความรู้ความสามารถและความเข้าใจที่จัดให้ลูก เกิดการเรียนรู้ได้ การแสวงหาและได้พบกลุ่มครอบครัวบ้านเรียน โดยเฉพาะที่อยู่ในถิ่นฐานหรือ จังหวัดเดียวกัน ส่วนใหญ่เพราะต้องการได้รับข่าวสาร มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ มีเพื่อนช่วย แก้ปัญหา มีกิจกรรมให้ เด็กได้เรียนรู้ด้วยกัน และมีผลต่อทางจิตใจให้เกิดความอบอุ่นและมั่นใจว่า ไม่โดดเดี่ยวต่อเรื่องกฎกระทรวง หรือกฎระเบียบอื่น ๆ และนโยบายของภาครัฐ ส่วนใหญ่จะให้ ความสำคัญกับการได้รับการรับรองผลทางการศึกษาของบุตรอย่างมีสถานภาพทางกฎหมายที่สมบูรณ์ ซึ่งจะส่งผลต่อการต่อยอดในการศึกษาระดับที่สูงขึ้นไป ทั้งต้องการความมั่นใจว่าการศึกษาโดยครอบครัว หรือการศึกษาบ้านเรียนไม่ใช่สิ่งแปลกแยกในสังคม สามารถตอบทุกคำถามต่อสังคมได้

เพื่อความเข้าใจมากยิ่งขึ้น จึงขอกล่าวถึงงานวิจัยในต่างประเทศ ที่กล่าวถึงมูลเหตุในการจัดการศึกษาโดยครอบครัว จากลักษณะความเชื่อทางศาสนาที่เป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญประการหนึ่งในสังคมตะวันตก ที่ผลักดันให้พ่อแม่ก้าวเข้ามาจัดการศึกษาโดยครอบครัวนั้น ทำให้มีผลต่อลักษณะการจัดการศึกษาที่ตามมาด้วย โดยอาจได้จำแนกกลุ่มพ่อแม่ออกเป็น 2 ประเภท (อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2543) คือ

1. กลุ่ม “อุดมคตินิยม” (Ideologues) ซึ่งมีแนวโน้มจะเป็นกลุ่มที่เคร่งศาสนา โดยกลุ่มนี้มีความต้องการหลักในการนำลูกออกจากโรงเรียนก็เพื่อขจัด “มลพิษ” จากโรงเรียนหรือปัญหาสภาพแวดล้อมที่อาจกระทบหรือแปดเปื้อนความเชื่อและค่านิยมทางศาสนาของครอบครัว (Shepherd, 2010) ส่วนในวิถีทางการจัดการเรียนการสอนในบ้านของพ่อแม่กลุ่มนี้นั้น ก็มักจัดแบบ “โรงเรียน” ทั่วไปนั่นเอง คือ มีโครงสร้างหลักสูตรชัดเจน เน้นเนื้อหาวิชาซึ่งไม่ต่างจากโรงเรียนทั่วไปเท่าใดนัก กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ พ่อแม่กลุ่มนี้ไม่ได้เห็นว่า จะต้องหลักสูตรพิเศษหรือหาแต่ประการใดขอแต่เพียงให้ลูกออกจากสภาพแวดล้อมที่ “เป็นพิษ” ในโรงเรียนมาก็พอแล้ว ที่เหลือพ่อแม่ก็ใช้หลักสูตรเนื้อหาวิชาทั่ว ๆ ไปมาสอนนั่นเอง

2. กลุ่ม “การเรียนรู้นิยม” (Pedagogues) ซึ่งมีแนวโน้มจะเป็นกลุ่มพ่อแม่ที่ไม่เชื่อในวิธีการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่เน้นครูและหลักสูตรเป็นศูนย์กลางจนล้มธรรมชาติและศักยภาพของเด็กแต่ละคน พ่อแม่กลุ่มนี้เชื่อการ “ไปโรงเรียน” ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่ “การเรียนรู้” เพราะการเรียนรู้ที่แท้จริงจะเกิดจากชีวิตจริงที่เด็ก เป็นผู้ค้นหาและค้นพบการเรียนรู้ด้วยตนเอง พ่อแม่กลุ่มนี้จึงมีแนวโน้มที่จัดหาหลักสูตรที่ยืดหยุ่นหลากหลายกว่าพ่อแม่กลุ่มแรกมาก โดยเน้นให้เด็กเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตั้งแต่การกำหนดเป้าหมาย สาระ ตลอดจนการประเมินความสำเร็จในการเรียนด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีความแตกต่างในการจัดจากฐานความเชื่อที่ต่างกันก็ตาม แต่งานวิจัยบางชิ้นชี้ว่าไม่มีความแตกต่างต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของเด็กแต่อย่างใดระหว่างพ่อแม่ที่จัดการศึกษาโดยครอบครัวทั้งแบบอนุรักษนิยมที่มีโครงสร้างเนื้อหาชัดเจนกับกลุ่มเสรีนิยมที่เน้นโครงสร้างน้อยกว่า

นอกจากนี้ กระแสการพัฒนาแนวคิดใหม่ ๆ การศึกษาในปัจจุบันที่เน้นเรื่องเด็กเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ (Child - centered learning) ก็ค่อย ๆ ลดความแตกต่างเชิงแนวคิดของพ่อแม่ลงได้มาก ปัจจุบันแนวโน้มการจัดการศึกษาจึงค่อนข้างเอียงไปทางเสรีนิยมมากยิ่งขึ้น เฉกเช่นเดียวกับสังคมไทย

โดยสรุปแล้ว มูลเหตุในการจัดการศึกษาในครอบครัวของประเทศไทยนั้น ส่วนหนึ่งนั้นได้รับอิทธิพลหรืออยู่บนพื้นฐานมาจากความคิด ความเชื่อ และประสบการณ์ของผู้ปกครอง ที่ต้องการมอบโอกาสทางการศึกษาให้กับบุตรหลาน หลอมรวมกับความรักและความปรารถนาต่อบุตร เพื่อให้ผู้เรียนเข้าถึงการเรียนรู้ได้อย่างเต็มศักยภาพ และอีกส่วนหนึ่งก็เพื่อตอบสนองความแตกต่างของผู้เรียน ซึ่งมีความต้องการพิเศษทั้งความบกพร่อง พิการ หรือมีแววปัญญาเลิศ จึงทำให้ครอบครัวเลือกจัดการศึกษาโดยครอบครัว เพื่อเอื้อต่อการใช้ชีวิตและสามารถอำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียนอย่างเหมาะสม

2.4 ปรัชญาและแนวทางการจัดการศึกษาโดยครอบครัว

เมื่อผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวสามารถจัดการศึกษาให้กับบุตรหลานของตน โดยผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวได้อย่างถูกต้องโดยมีกฎหมายมารองรับ พบว่า แต่ละครอบครัวมีแนวคิดในการจัดการศึกษาโดยครอบครัวที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามปรัชญา ความเชื่อของผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัว ดังนี้

1. แนวทางการศึกษาแบบองค์รวม (Holistic education)

สมพร พิงอุดม (2544) ได้กล่าวว่า การศึกษาแบบองค์รวมคือกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมตัวเองเข้ากับโลก ความสัมพันธ์นี้ต้องครอบคลุมทุกด้านทั้งด้านร่างกายหรือกายภาพ (Physical body) ด้านจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก (Mind) ตลอดจนด้านจิตวิญญาณ (Spiritual) ต้องเป็นการศึกษาที่ไม่ติดยึดกับเทคนิคหรือหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่งอย่างตายตัว ครูต้องยอมรับศักยภาพที่แตกต่างของเด็กแต่ละคน จะต้องไม่พยายามใช้มาตรฐานเดียวในการตัดสินใจเด็กนอกจากนี้ การเรียนรู้แบบองค์รวมยังต้องสอนให้เด็กเข้าใจความสัมพันธ์ที่ตัวเด็กต้องเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับทั้งโลกภายนอก และโลกภายในของตัวเอง (ยุทธชัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2549; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ข; สุชาติ จักรพิสุทธิ์ และคณะ, 2548)

2. แนวคิดพัฒนาการของเพียเจท์ (Piaget)

เพียเจท์ ได้กล่าวถึงแนวคิดพัฒนาการ (Cognitive constructivism) ไว้ว่า ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ โดยเป็นผู้สร้างความรู้ (Active) โดยการลงมือกระทำ และเป็นผู้สร้างความรู้ขึ้นในใจเอง ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมีบทบาทในการก่อให้เกิดความไม่สมดุลทางพุทธิปัญญาขึ้นเป็นเหตุให้ผู้เรียนปรับความเข้าใจเดิมที่มีอยู่ให้เข้ากับข้อมูลข่าวสารใหม่ จนกระทั่งเกิดความสมดุลทางพุทธิปัญญา หรือเกิดความรู้ใหม่ขึ้น และการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ ทั้งนี้เด็กมีระดับขั้นการพัฒนากระบวนการคิดที่ต่างกันในแต่ละช่วงอายุ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเด็กพร้อมที่จะรับ "การสอน" ไม่เหมือนกัน ในแต่ละวัย เช่น เด็กต่ำกว่าช่วง 2 - 7 ปี จะเริ่มเข้าใจภาษาและเริ่มจดจำประสบการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน และในช่วงอายุ 7 - 11 ปี เด็กก็จะเริ่มใช้ประสบการณ์นั้นในการตัดสินใจและตอบสนองต่อสิ่งต่าง ๆ รอบ ๆ ตัว เป็นต้น ในการนี้พ่อแม่จึงต้องเข้าใจพฤติกรรมของเด็กในแต่ละวัย และการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับธรรมชาติของเด็กวัยนั้น อีกนัยหนึ่งพ่อแม่จะต้องสังเกตพฤติกรรมของลูกอย่างใส่ใจเพื่อเข้าใจในความต้องการของลูกที่ค่อย ๆ เปลี่ยนไปในแต่ละช่วง (Griffin, 1999 อ้างถึงใน อมรวิรัช นาครทรรพ 2543; สุชาติ จักรพิสุทธิ์ และคณะ, 2548; Fowler, 1994; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ข)

3. แนวคิดของมอนเตสซอรี (Montessori)

แนวคิดมอนเตสซอรีที่เน้นการจัดสภาพแวดล้อมและสื่อต่าง ๆ ที่เหมาะสม เพื่อกระตุ้นให้เด็กแสดงศักยภาพของตนเองออกมาค่อนข้างละเอียดอ่อนในเรื่องสื่อการเรียนและสภาพแวดล้อมในการเรียนนั้น โดยเน้นการที่ส่งเสริมให้เด็กมีความคิดเป็นอิสระ แต่ในขณะเดียวกันก็มีทักษะในการเรียนรู้ที่ดี เน้นการใช้สื่อที่เรียบง่ายที่ใกล้ชิดธรรมชาติในตัวเด็ก ของเล่นที่ทำด้วยไม้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นปฏิสัมพันธ์กับสื่อสมัยใหม่ เช่น โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้อง

กับปรัชญาของมอนเตสซอร์รี่ไว้ดังนี้ 1) เด็กจะต้องได้รับการยอมรับนับถือเนื่องจากเด็กแต่ละคน มีความแตกต่างกันควรจัดการศึกษาให้เด็กแต่ละคนตามความสามารถ และความต้องการตามธรรมชาติ โดยพัฒนาการสอนให้สัมพันธ์กับพัฒนาการความต้องการของเด็ก 2) เด็กมีจิตที่ซึมซาบได้ มอนเตสซอร์รี่ เชื่อว่ามนุษย์เรานี้เป็นผู้ให้การศึกษาแก่ตนเอง และเปรียบจิตของเด็กเหมือนฟองน้ำ ซึ่งจะซึมซาบข้อมูล จากสิ่งแวดล้อม เด็กใช้จิตในการหาความรู้ซึมซาบเอาสิ่งต่าง ๆ เข้าไปในจิตของตนได้เองโดยไม่ต้องสอน อย่างเป็นทางการ 3) ช่วงเวลาหลักของชีวิต คือ ช่วงเวลาที่สำคัญที่สุดสำหรับการเรียนรู้ในระยะแรก เป็นช่วงของการพัฒนาสติ ปัญญา และเด็กสามารถเรียนทักษะเฉพาะอย่างได้อย่างดี ครูต้องช่างสังเกต และใช้ประโยชน์จากช่วงเวลานี้ในการจัดการเรียนการสอนให้สมบูรณ์ที่สุด เพื่อเด็กจะได้มีโอกาส ในการเลือกกิจกรรมของแต่ละบุคคล มอนเตสซอร์รี่เชื่อว่าช่วงที่สำคัญในชีวิตของเด็ก คือ ช่วงอายุ ตั้งแต่เกิดจนถึง 6 ขวบ 4) การเตรียมสิ่งแวดล้อม มอนเตสซอร์รี่เชื่อว่าเด็กเรียนได้ดีที่สุดในสภาพ การจัดสิ่งแวดล้อม ที่ได้เตรียมเอาไว้อย่างมีจุดมุ่งหมาย มอนเตสซอร์รี่สนับสนุนการจัดห้องเรียน แบบเปิด เพื่อให้เด็กจะได้เลือกทำงานอย่างมีอิสระตามที่ตนเองต้องการ ภายใต้ขอบเขตที่กำหนดให้ จะทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่เขาทำได้ และ 5) การศึกษาด้วยตนเอง เด็กสามารถเรียนได้ด้วยตนเอง จากการที่เด็กมีอิสระในสิ่งแวดล้อม ที่จัดเตรียมเอาไว้อย่างสมบูรณ์ เมื่อเด็กได้ลงมือทำงาน เขาก็ได้ ศึกษาด้วยตนเอง มีความพอใจและทำให้เกิดพลังในการทำงานต่อ ๆ ไปอีก (อมรวิทย์ นาครทรรพ, 2543; สุขาดา จักรพิสุทธิ และคณะ, 2548; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2549)

4. แนวการศึกษาของวอลดอร์ฟ (Waldorf education)

นายแพทย์พร พันธุ์โอสถ (2543) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิด วอล ดอร์ฟ ว่าหัวใจสำคัญของการศึกษาแบบวอลดอร์ฟ คือ ความเชื่อมั่นว่าคุณค่าอันลึกที่สุดและเป็นสากลที่สุดของมนุษย์จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อการศึกษานำมาซึ่งความสมดุลระหว่างความสามารถ ในการคิด รู้สึกและพลังเจตจำนง ซึ่งดำรงอยู่ในตัวเด็กแต่ละคนหรืออีกนัยหนึ่งก็คือการศึกษาแบบ วอลดอร์ฟ มุ่งหวังจะพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้ซึ่งมีความคิดแยกกาย สดใส มีพลัง และสร้างสรรค์ ผู้ซึ่ง มีความรู้สึกในใจเปี่ยมล้นไปด้วยความเมตตา กล้าหาญ ศรัทธาต่อชีวิตและมีจิตใจใฝ่รู้ ผู้มีพลังเจตจำนง แน่วแน่ สามารถบรรลุภารกิจแห่งชีวิตที่ตนเองเป็นผู้เลือกสรร การศึกษาแบบวอลดอร์ฟมุ่งหมายที่จะ ดึงศักยภาพซึ่งแฝงเร้นอยู่ในตัวเด็กแต่ละคนให้แสดงออกมา ไม่ใช่มุ่งจะนำข้อมูลความรู้จากภายนอก ใส่เข้าไปในเด็กเพื่อการผลิตซ้ำ โดยนัยนี้จึงเอื้ออำนวยให้อุชุนทั้งหลายค้นพบพลัง ความกระตือรือร้น และปัญญาที่ตนเองมีอยู่ เพื่อนำมาซึ่งคุณภาพสูงสุดของตัวเขาเอง การศึกษาแบบวอลดอร์ฟให้ ความสำคัญกับวัยเด็ก ด้วยเห็นว่าวัยเด็กเป็นช่วงเวลาที่สำคัญของความเป็นมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ทุกคน ต้องก้าวผ่านและควรจะได้รับ การเรียนรู้และประสบการณ์ที่เหมาะสม ซึ่งจะทำให้เติบโตเป็นมนุษย์ ที่สมบูรณ์ได้ ในเรื่องทัศนคติต่อความเป็นมนุษย์ วอลดอร์ฟเชื่อว่าความเป็นมนุษย์ประกอบไปด้วย 3 มิติ คือ 1) รูปร่าง (Body) คือ ส่วนที่ประกอบขึ้นเป็นรูปร่างของมนุษย์ ทำให้เราสามารถรับรู้โลก รู้จักตัวเอง และสิ่งต่าง ๆ โดยรอบ ตลอดจนสามารถลงมือ กระทำการต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโลก 2) จิตใจ (Soul) คือ มิติของโลกภายในใจเรา ทำให้เราเกิดความรู้สึกต่อโลก ต่อตัวเอง และสิ่งต่าง ๆ 3) สำนึกและจิตวิญญาณ (Spirit) คือ มิติซึ่งก่อให้เกิดความตระหนักรู้ในตนและนำไปสู่การแสวงหา ความเป็นจริงแห่งชีวิตโดยนัยนี้ การพัฒนาความคิดของมนุษย์จึงจำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานแห่งการ - แสวงหาสัจจะ การเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามภาวะที่เป็นจริง (ยุทธชัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย,

2543; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2549; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ช; สาทร สมพงษ์ และคณะ, 2553; สุชาติ จักรพิสูทธิ์ และคณะ, 2548)

5. แนวคิดของซิมเมอร์ฮิล

นيل (2539) มีแนวคิดว่าการศึกษามุ่งที่จะทำให้เสรีภาพอย่างเต็มที่แก่ผู้เรียน ทั้งในด้านการเรียนและการปกครองตนเอง โดยให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกอย่าง การเรียนเป็นเรื่องของการเลือก ไม่บังคับ เพราะต้องการให้เด็กเป็นตัวของตัวเอง เอ เอส นิล ซึ่งเป็นเจ้าของแนวความคิดนี้ มีความเชื่อว่าเด็กเกิดมาพร้อมกับความเฉลียวฉลาดและมีความคิดที่ตรงกับความเป็นจริง ถ้าปล่อยให้เด็กพัฒนาตนเองอย่างมีอิสระปราศจากการควบคุม ก็จะสามารถพัฒนาตัวเองไปได้มากที่สุดที่จะทำได้ตามศักยภาพและความสนใจ ลักษณะที่สำคัญของโรงเรียนซิมเมอร์ฮิล คือ การปรับปรุงโครงสร้างของโรงเรียนเป็นระบบใหม่ทั้งหมด ทั้งหลักสูตรการเรียน การสอนและการบริหาร จัดกิจกรรมตามความสนใจของเด็ก ทุกคนมีเสรีภาพที่จะเรียนหรือไม่เรียนก็ได้แล้วแต่ความสมัครใจ แต่ถ้าไม่มาเรียนแล้วตามเพื่อนไม่ทัน จะให้ครูสอนใหม่ไม่ได้ ต้องขวนขวายหาความรู้เอาเอง และเด็กจะไม่ถูกบังคับให้เชื่อถือเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ไม่กำหนดให้ยึดศาสนาหรือคุณธรรมใด การปฏิบัติต่อกันควรเป็นเรื่องที่เด็กจะคิดและตกลงกันเอง เด็กทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการปกครองและการดำเนินการในรูปแบบของกรรมการ (ยุทธชัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543; สุชาติ จักรพิสูทธิ์ และคณะ, 2548; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2549; สาทร สมพงษ์ และคณะ, 2553)

6. แนวคิดของไอวาน อิลลิช (Ivan illich)

จากเนื้อหาในหนังสือ Deschooling society ที่เขียนโดยอิลลิชแสดงถึงแนวคิดทางการศึกษาให้เลิกการศึกษาในระบบโรงเรียน เพราะเชื่อว่าการศึกษามีได้หลายวิธี ซึ่งไม่จำเป็นต้องได้รับจากสถานศึกษาหรือโรงเรียน ระบบโรงเรียนที่เป็นอยู่มีจุดมุ่งหมายและการเรียนการสอนที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง และเป็นเครื่องมือในการแบ่งชนชั้น กล่าวคือ ระบบโรงเรียนจะเป็นผู้คัดเลือกคนที่ประสบความสำเร็จในการศึกษา จากการตัดสินด้วยคะแนนหรือผลการสอบ ให้กลายเป็นชนชั้นกลางหรือชนชั้นสูง ส่วนผู้ที่ไม่ผ่านการศึกษาก็กลายเป็นคนชั้นต่ำ อิลลิชเสนอแนะว่า การศึกษาไม่ควรเสร็จสิ้นเฉพาะในโรงเรียน แต่ควรเป็นการศึกษาตลอดชีวิต หลักสูตรควรเกี่ยวข้องกับชีวิตจริงมากที่สุด ไม่ใช่เรียนเพื่อเอาคะแนนเท่านั้น การศึกษามุ่งที่จะสร้างคามยุติธรรมให้แก่คนส่วนใหญ่ โดยกระจายทรัพยากรทางการศึกษาให้ทั่วถึง กล่าวโดยสรุป แนวคิดในการจัดการศึกษาโดยครอบครัวข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดใดแต่ก็มาจากพัฒนาการที่เหมือนกัน คือ ให้เด็กเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ ผู้สอนต้องทำความเข้าใจเด็กเป็นรายบุคคล และปรับการสอนให้เหมาะสมกับเด็กแต่ละคน แม้ผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวในแต่ละครอบครัวจะมีแนวคิดที่มีความหลากหลายแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความพร้อมในด้านต่าง ๆ ของผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัว ซึ่งสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ การพัฒนาศักยภาพของลูกได้อย่างเต็มที่ (อิลลิช, 2537; นิลวรรณ แซ่จิว, 2543; ยุทธชัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543)

7. แนวคิดตามปรัชญาของศาสนา

ในที่นี้จะขอกล่าวถึงศาสนาหลักที่มีความสำคัญในประเทศไทย ได้แก่ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาพุทธ ที่ส่งผลต่อความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์โดยตรงจากภายใน ดังนี้

- 1) ศาสนาคริสต์ เกิดจากพระเยซูคริสต์ ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาแห่งความรัก สอนให้มนุษย์ปลุกฝัง

ความรักความเมตตาในตน คือ เริ่มต้นจากการรักพระเจ้า รักครอบครัว รักเพื่อนบ้าน และรักมิตร สหายของตนเหมือนกับตนเอง และการรู้จักให้อภัย หลักคำสอนสำคัญส่วนใหญ่เป็นคำสอนในระดับ ศีลธรรมและการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญให้เข้าถึงพระเจ้า เคารพพระเจ้า เพื่อมีชีวิตนิรันดร์กับพระเจ้า ดังนั้นผู้เป็นคริสต์ศาสนิกชนจึงต้องปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้า ที่ทรงแสดงไว้ทั้งในพระคัมภีร์เดิมและพระคัมภีร์ใหม่ คริสต์ศาสนาแบ่งออกเป็นนิกายใหญ่ ๆ 3 นิกาย คือ โรมันคาทอลิก ออร์ทอด็อกซ์ และโปรเตสแตนต์ สำหรับประเทศไทย คริสต์ศาสนา 2 นิกาย คือ นิกายโรมันคาทอลิก และนิกายโปรเตสแตนต์ ซึ่งกรมการศาสนารับรองแบ่งเป็น 5 กลุ่ม คือ โรมันคาทอลิก สภาคริสตจักรในประเทศไทย สหกิจคริสเตียนแห่งประเทศไทย สหคริสตจักรแบปติสต์ ในประเทศไทย และคริสตจักรเซเวนเดย์ แอ็ดเวนติสแห่งประเทศไทย 2) ศาสนาอิสลาม แหล่งกำเนิด สำคัญแห่งปรัชญาอิสลามก็คือ “พระมหาคัมภีร์อัล - กุรอาน และวจนะของท่านศาสดามูฮัมมัด (ซ.ล.)” ดังนั้นหลักการพื้นฐานของทุกสิ่งเกี่ยวกับชีวิตของมุสลิมจึงต้องวางอยู่บนรากฐานสองประการนี้เสมอ และแล้วปรัชญาอิสลามจึงพัฒนาไปในทิศทางของตนอย่างอิสระ กล่าวคือ เพื่อความมุ่งหมายที่จะ แสวงหาสิ่งที่ดีและขจัดสิ่งที่ชั่ว ซึ่งกฎหมายแห่งพระเจ้าได้เป็นทางนำและพิทักษ์มนุษย์ให้อยู่ใน กรอบแห่งพระเจ้า เพื่อก้าวไปสู่แนวทางของพระองค์และใฝ่ปฏิบัติแต่กัลยาณธรรม ทั้งยังสนับสนุน ให้มนุษย์ศึกษาถึงเรื่องธรรมชาติ และกระตุ้นเตือนให้มนุษย์ใช้ความคิดใคร่ครวญและใช้เหตุผล และ 3) ศาสนาพุทธ พระองค์ทรงสร้างปรัชญาแห่งทางสายกลางในการแสวงหาความรู้และในการพ้นทุกข์ และปรัชญาแห่งเสรีภาพเพื่อปลดปล่อยมนุษย์ให้พ้นจากอำนาจต่าง ๆ ทั้งภายในตัวและนอกตัว มนุษย์จะได้มีเสรีภาพสมบูรณ์แบบและความสุขสูงสุด ปรัชญาแห่งมนุษยนิยมส่งเสริมมนุษย์ให้มั่นใจ ในศักยภาพของตนที่จะช่วยตัวเองให้พ้นทุกข์ และมีความสุขที่แท้จริงได้ด้วยการกระทำของตัวเอง โดยไม่ต้องอาศัยอำนาจนอกตัว ปรัชญาแห่งสันติสุขเพื่อให้มนุษย์มีจิตใจเปิดกว้างในเรื่องศาสนาและ ความจริง ไม่ยึดติดกับความคิดเห็นและความเชื่อของคนเป็นสำคัญ พร้อมทั้งมีความรักความเอื้ออาทร ต่อกัน นอกจากนี้ยังทรงเน้นให้ชาวพุทธให้เหตุผลและประสบการณ์ทดสอบพระธรรมด้วยตัวเอง ให้เห็นความจริงก่อนที่จะยอมรับและปฏิบัติตาม หลักปฏิบัติที่สำคัญ ได้แก่ ไตรสิกขา มรรค 8 หรือ ที่เรียกสั้นว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ (ยุทธชัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543; บุญมี แทนแก้ว, 2548; สุขาดา จักรพิสุทธ์ และคณะ, 2548; สำนักงาน เลขาธิการสภาการศึกษา, 2549; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550; สำนักงานเลขาธิการสภา การศึกษา, 2551ข)

8. แนวคิดแบบนีโอฮิวแมนนิส

แนวคิดนี้มาจากโยคีชาวอินเดียผู้ยิ่งใหญ่ พี. อาร์. ซาร์การ์ (P. R. Sarkar) ที่นำศาสตร์ ทางตะวันออกกับความทันสมัยแบบตะวันตกมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เช่น มีการให้เด็ก ๆ ฝึกสมาธิ ทำโยคะ ขณะเดียวกันก็ใช้เสียงเพลงและวิธีการสอนใหม่ ๆ รวมเข้าไปด้วย โดยให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนในเด็กเล็ก โดยมีหลักการ คือ สิ่งแวดล้อม และการศึกษาในวัยต้น ๆ ของชีวิต มีอิทธิพลเป็นอย่างยิ่งต่อความเฉลียวฉลาด คุณธรรม และความสุขของคนเรา โดยเชื่อว่าความเก่ง ความฉลาด ซึ่งเป็นศักยภาพที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ แต่มนุษย์ดึงศักยภาพดังกล่าวออกมาใช้แค่ 5 - 10 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น และเชื่อว่าความเป็นคนที่สมบูรณ์นั้นเกิดจากศักยภาพที่สำคัญ 4 ด้าน คือ 1) ร่างกาย (Physical) จะต้องแข็งแรง 2) จิตใจ (Mental) 3) ความมีน้ำใจ (Spiritual) มีความรัก

ให้กับคนอื่นในวงกว้าง ช่วยเหลือคนอื่น และ 4) วิชาการ (Academic) ทั้ง 4 ด้าน คือ หลักการสู่ความเป็นคนที่สมบูรณ์ การศึกษาที่ตีจะต้องจัดให้ครบทั้งหมดนี้ (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, ม.ป.ป.; สุขาดา จักรพิสุทธิ์ และคณะ, 2548; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2549)

9. แนวคิดแบบรพินทรนาถ ฐากูร

รพินทรนาถ ฐากูร มีสมัญญานามว่าคุรุเทพ เป็นนักปรัชญาพรหมโมสมัช นักธรรมชาตินิยม นักธรรมคตินิยม และกวีภาษาเบงกอล ได้รับการยอมรับจากโลกของนักคิดนักอ่านตะวันตก โดยสรรสร้างบทกวี บทละคร เพลง ดนตรี จิตรกรรม โดยเฉพาะดนตรีนั้นมีการแยกออกมาเป็นรพินทรสังคีตเลยทีเดียว ท่านได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรม ประจำปี 1913 จากกวีนิพนธ์ “คีตาอุชลี” นับเป็นชาวเอเชียคนแรกที่ได้รับรางวัลโนเบล จนได้ชื่อว่าเป็นกวีที่ดังโลกตะวันตกและตะวันออกให้มาบรรจบกัน เช่นเดียวกับงานทางด้านการศึกษา ท่านมีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะเห็นการศึกษาในอุดมคติได้ปรากฏเป็นจริงขึ้น การศึกษาดังกล่าวก็คือความมีอิสรภาพในการศึกษาเรียนรู้ของเด็ก ๆ เพื่อให้เด็ก ๆ ได้เข้าถึงภาวะจริงแท้ของธรรมชาติ และภาวะมนุษย์ที่แท้ การศึกษาในความหมายของรพินทรนาถ คือ การพัฒนาคุณค่าที่แท้จริงในตัวมนุษย์ โดยกำหนดคุณค่าสูงสุดทางการศึกษาว่า คือ คุณค่าทางศาสนา การรู้แจ้งทางด้านจิตใจ ท่านเชื่อว่าการศึกษาที่สมบูรณ์แบบอยู่ที่การรู้แจ้ง ถึงสภาวะสูงสุดของการมีชีวิต และการที่จะเข้าถึงภาวะดังกล่าวได้ ร่างกาย จิตใจ และโลก ต้องมีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (ยุทธชัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543; สุขาดา จักรพิสุทธิ์ และคณะ, 2548; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2549; สาทร สมพงศ์ และคณะ, 2553)

10. แนวคิดแบบกฤษณมูรติ

การศึกษาปรัชญาการศึกษาของกฤษณมูรติได้ให้ความหมายของการศึกษา คือ การเรียนรู้กระบวนการทั้งหมดของชีวิต ให้เกิดความเป็นเอกภาพ พัฒนาจิตใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดอิสรภาพและมีสติปัญญา พัฒนาชีวิตของบุคคลให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และสามารถจำแนกจุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นออกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) การศึกษาเพื่อให้รับความรู้ในสาขาต่าง ๆ ก่อให้เกิดความชำนาญที่สุดทางวิชาการและเทคโนโลยี 2) การศึกษาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยวิธีการเรียนรู้โดยการเฝ้าสังเกตสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงภายในความคิดด้วยความใส่ใจ การเรียนรู้โดยการเฝ้าสังเกตเช่นนี้ไม่มีการเก็บบันทึกข้อมูล ความรู้ และประสบการณ์เอาไว้ จิตใจจึงเป็นอิสระจากการถูกกำหนดโดยเนื้อหาและเงื่อนไขของความคิด และมนุษย์ที่สมบูรณ์ไม่ใช่บุคคลที่สะสมความรู้และไม่ใช้บุคคลสำรวจชีวิตข้างใน แต่มนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นคือต้องรู้จักตัวเอง จึงมีความอิสระอย่างแท้จริง (ยุทธชัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543; สุขาดา จักรพิสุทธิ์ และคณะ, 2548; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2549; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551; พระมหาพินันท์ ชยาภินโน (ลาตบัวขาว), 2553; สาทร สมพงศ์ และคณะ, 2553)

11. แนวคิดของเพียร์ซ (Joseph chilton pearce)

เชื่อว่าองค์ประกอบของมนุษย์มี 3 ส่วน คือ ร่างกาย สมอง และหัวใจ โดยพัฒนาการของสมอง ซึ่งทำงานร่วมกับหัวใจและร่างกาย ดังนี้ 1) R - system หรือสมองสัตว์เลื้อยคลาน ทำหน้าที่พื้นฐานการดำรงชีวิต เช่น สันชาตญาณ 2) Limbic brain หรือสมองสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ทำหน้าที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ ความจำ พฤติกรรม อารมณ์พื้นฐาน และ

3) Neocortex หรือสมองสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมสมัยใหม่ (มนุษย์) ทำหน้าที่เกี่ยวกับสำนึก สติสัมปชัญญะ โดยสมองดังกล่าวนี้จะพัฒนาเป็นลำดับ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ข)

12. แนวคิดของเรกจิโอ เอมีเลีย

การจัดการศึกษาตามแนวคิดเรกจิโอ เอมีเลียเป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัยที่พัฒนามาจากความเชื่อว่าการเรียนการสอนนั้นไม่ใช่การ ถ่ายโอนข้อมูลความรู้จากผู้สอนไปสู่ผู้เรียน การสอนในเด็กปฐมวัยจึงไม่ใช่การมองว่าเด็กเป็นแก้วที่ว่างเปล่าที่ครูจะเทน้ำตามความต้องการของครูลงไปสู่เด็ก นักการศึกษาที่เมืองเรกจิโอ เอมีเลียเปรียบเทียบการเรียนรู้ของเด็กและการสอนของครูเป็นการผสมผสานของวัตถุดิบจากแก้วทั้งสองไปรวมกัน การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเด็กได้เรียนรู้ในสิ่งที่ตนสนใจ หรือเป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับเด็ก และบทบาทของครูจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กได้เรียนรู้ในสิ่งที่สนใจได้อย่างเต็มตามศักยภาพของเด็ก ครูจะต้องมีความรู้ความเข้าใจว่าเด็กมีวิธีการเรียนรู้ ได้อย่างไรและเด็กมีความสามารถในการสื่อสารออกมาถึงความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่เรียนรู้ด้วยวิถีทางใด จัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัยโดยมีเด็กเป็นศูนย์กลางตามแนวคิดแรก จิโอเอมีเลีย จึงเป็นการจัดสภาพการเรียนรู้ที่สนองต่อความอยากรู้และแรงจูงใจ ภายในของเด็กในการเรียนรู้ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและกิจกรรมที่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็กแต่ละคน (สุชาติดา จักรพิสุทธ์ และคณะ, 2548; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2549; สุจินดา ขจรรุ่งศิลป์ และธิดา พิทักษ์ สินสุข, 2550)

โดยสรุปแล้ว ปรัชญาและแนวคิดที่ครอบครัวผู้จัดการศึกษาในครอบครัวยึดถือเป็นแก่นหรือหลักการในการดำเนินชีวิตของครอบครัวนั้น โดยสามารถจัดได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ปรัชญาและแนวคิดตะวันตก ซึ่งมีพื้นฐานความรู้ในหลายสาขาวิชา ซึ่งเกี่ยวข้องและให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และการศึกษาเป็นสำคัญ เช่น แนวคิดของเพียเจท์ มอนเตสซอรี วอลดอร์ฟ ชัมเมอร์ฮิล เป็นต้น ซึ่งเชื่อมโยงกันตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม ทั้งให้ความสำคัญกับคุณค่าความเป็นมนุษย์ของระดับบุคคล ส่วนประเภทที่ 2 ปรัชญาและแนวคิดตะวันออกที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศอินเดียและมีความเชื่อมโยงกับศาสนาอย่างใกล้ชิด เช่น แนวคิดทางศาสนา แบบนีโอฮิวแมนนิส แบบบริพินทรนาถ ฐากูร เป็นต้น แต่ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดแบบใดก็ล้วนดีทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับวิธีการนำไปใช้เพื่อเชื่อมต่อกับวิถีชีวิตของผู้เรียนและครอบครัวได้อย่างเหมาะสม

2.5 รูปแบบการจัดการศึกษาโดยครอบครัว

ในสังคมไทยช่วงที่ผ่านมา การจัดการศึกษาโดยครอบครัว โดยทั่วไปมีรูปแบบการจัดการที่มีความยืดหยุ่นและหลากหลาย เพราะลักษณะการจัดการศึกษาในรูปแบบนี้ได้เอื้ออำนาจให้พ่อแม่หรือผู้ปกครองของเด็ก ผู้คนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเด็กทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ คนในทุกสาขาอาชีพ สามารถร่วมกันทำหน้าที่ครู เพื่อถ่ายทอดความรู้ ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาให้แก่เด็กตามรูปแบบและกลวิธีของแต่ละบุคคล ดังนั้นเด็กจะได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัว จากบุคคล ชุมชน และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ โดยอาศัยประสบการณ์ตรงของตนเอง ไม่ใช่จากตำราเรียนหรือในห้องเรียนเท่านั้น (สมพร พึ่งอุดม, 2544) และจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศ พบว่า รูปแบบของการดำเนินการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ในสังคมไทยเท่าที่ผ่านมาและเป็นอยู่ในปัจจุบัน อาจแบ่งได้เป็น 4 รูปแบบ (ปิยนารถ ประยูร, ม.ป.ป.;

ยุทธชัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543; ยุทธชัย เฉลิมชัย และคณะ, 2547; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550) ดังนี้

1. การจัดการศึกษาอย่างมีข้อตกลงร่วมกับทางโรงเรียน

เป็นรูปแบบการจัดการศึกษาที่มีข้อตกลงร่วมกัน โรงเรียนยังคงเป็นหลักในการให้การศึกษ พ่อแม่มีส่วนในการจัดการศึกษาเพียงส่วนหนึ่งโดยที่เด็กยังคงมีสถานภาพเป็นนักเรียนของโรงเรียน ตัวอย่างครอบครัวที่ใช้รูปแบบการจัดการศึกษาแบบนี้ ได้แก่ ครอบครัวครูบาสุทธินันท์ ปรัชญาพฤทธิ ที่อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีข้อตกลงกับโรงเรียนที่ลูกเรียนอยู่โดยให้โรงเรียนจัดการศึกษา 3 วัน ในวิชา ภาษาไทย คณิตศาสตร์ สร้างเสริมลักษณะนิสัยและภาษาอังกฤษ ส่วนทางบ้านจัด 4 วัน (รวมเสาร์ - อาทิตย์) ในวิชาสร้างประสบการณ์ชีวิต และการงานพื้นฐานอาชีพ โดยกรณีของครอบครัวครูบาสุทธินันท์นั้น อยู่ในความดูแลและสนับสนุนของสำนักงานโครงการพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งในปัจจุบันนี้ การดำเนินการดังกล่าวได้ยุติลงแล้ว สิ่งที่ควรพิจารณา มี 5 ประการ คือ

- 1.1 ความสมัครใจของครูและผู้บริหารโรงเรียนที่จะจัดการศึกษาในรูปแบบนี้
- 1.2 การตรวจสอบและประเมินความพร้อมของโรงเรียนที่จะดำเนินการร่วมกับ

ครอบครัว

- 1.3 ลักษณะความร่วมมือกับโรงเรียนอาจทำได้หลาย ๆ โรงเรียนในและรายวิชา

1.4 โรงเรียนมีข้อตกลงร่วมกับครอบครัว อาจจัดการศึกษาในรูปแบบที่ละชั้น
 1.5 การสนับสนุนอย่างจริงจัง และเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษา

ในรูปแบบใหม่ ๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. การดำเนินการจัดการศึกษาด้วยตนเองทั้งหมด โดยครอบครัวเดี่ยว

เป็นรูปแบบที่พ่อแม่ดำเนินการจัดหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนด้วยตนเองทั้งหมดตามความเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพครอบครัว ความต้องการ ความสนใจ และความถนัดของลูก โดยคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล ในช่วงแรกของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทยที่เกิดขึ้น จะเป็นรูปแบบนี้มากที่สุด เพราะมีความคล่องตัวและไม่ติดกับข้อจำกัดใด ๆ เหมือนรูปแบบแรก ตัวอย่างครอบครัวที่จัดการศึกษารูปแบบนี้ ได้แก่ ครอบครัวคุณสมพร พึ่งอุดม (แม่ส้ม)

3. การดำเนินการจัดการศึกษาโดยกลุ่มครอบครัวแบบช่วยเหลือประสานงาน

เป็นรูปแบบการจัดการศึกษาด้วยตนเองของแต่ละครอบครัวพร้อม ๆ ไปด้วยกับการจัดการศึกษาร่วมกับครอบครัวอื่น ๆ ตามสัดส่วนที่เหมาะสมในช่วงเวลา ตามความพร้อม ความสนใจ และข้อจำกัดของแต่ละครอบครัว ในลักษณะที่ต่อเนื่องและจริงจัง โดยครอบครัวที่เป็นสมาชิกของกลุ่มจะมีความเป็นเอกภาพในเรื่องปรัชญาการศึกษา และหลักการพื้นฐานของกลุ่ม แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงมีอิสระในแนวความคิดและการจัดการเป็นของตนเอง ลักษณะการจัดการยังคงการกระจายตัว มากกว่าการที่จะรวมศูนย์การบริหารจัดการเข้ามาอยู่ในที่เดียว การจัดการศึกษาเกิดขึ้นได้ทั้งที่บ้านของแต่ละครอบครัว และตามที่นัดหมายของกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มครอบครัวที่มีรูปแบบ

การจัดการศึกษาแบบนี้ ได้แก่ กลุ่มครอบครัวบ้านเรียนปัญญากร ที่มีสมาชิกเริ่มแรก 8 ครอบครัว โดยมีหลักการร่วมกัน 4 ข้อ ดังนี้

3.1 ปรัชญาการศึกษาที่กลุ่มยึดถือ คือ การศึกษาตามหลักพุทธธรรมในฐานะที่เป็นสังฆะสากล ศรัทธาในความเป็นมนุษย์ที่มีศักยภาพในการเรียนรู้ตามธรรมชาติของตนเองและสามารถฝึกฝนตนไปสู่จุดหมายแห่งชีวิตได้ โดยมีจุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่สอดคล้องกัน คือ การศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ พัฒนาให้ชีวิตติงตามศักยภาพของตนที่จะทำได้ นำมาชีวิตของตนได้และมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคม

3.2 คุณลักษณะของเด็กที่มุ่งหวังให้เกิดขึ้น คือ คุณลักษณะแห่งบุพนิมิตแห่งมรรค 7 ประการ ได้แก่ ความมีกัลยาณมิตร การทำศีลให้ถึงพร้อม การทำฉันทะให้ถึงพร้อม การทำตนให้ถึงพร้อม การทำความเห็นความเข้าใจให้ถึงพร้อม การทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม และการทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม

3.3 หลักการพื้นฐาน 3 ประการ ของกลุ่ม คือ ความมีเสรีภาพในการจัดการศึกษาตามสิทธิโดยธรรมชาติของพ่อแม่ ความเป็นชุมชนครอบครัวเพื่อการเรียนรู้ สร้างสรรค์ แบ่งปัน และตัดสินใจร่วมกัน การศึกษาและพัฒนาตามความสนใจ ความแตกต่างของแต่ละบุคคลอันเป็นธรรมชาติที่แท้จริงของชีวิต

4. การดำเนินการจัดการศึกษาโดยกลุ่มครอบครัว แบบรวมศูนย์การจัดการในที่เดียว

เป็นรูปแบบที่หลาย ๆ ครอบครัวมาร่วมกันจัดการศึกษาให้เด็กในสถานที่แห่งหนึ่ง โดยจัดตั้งเป็นโรงเรียนหรือศูนย์การเรียน ที่มีครอบครัวทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการสถานศึกษา กำกับดูแลนโยบาย และการบริหารจัดการ อาจจะมีจดทะเบียนกิจการเป็นองค์กรสาธารณกุศลในการดำเนินงาน มีการมอบหมายหรือจ้างคณะทำงานบริหารจัดการเต็มตัว มีครูที่รับผิดชอบเรื่อง การเรียนการสอน พ่อแม่ในกลุ่มที่มีคุณสมบัติเหมาะสม อาจจะร่วมเป็นครูหรือทีมงานบริหารได้รูปแบบการดำเนินการในลักษณะนี้ มีความเหมาะสมกับกลุ่มครอบครัวที่ยังไม่พร้อมจะจัดการศึกษาด้วยตนเอง อันเนื่องมาจากภาระและข้อจำกัดต่าง ๆ กลุ่มครอบครัวที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน ความเป็นไปได้มากที่จะจัดการศึกษาในรูปแบบนี้ ตัวอย่างกลุ่มครอบครัวที่จัดการศึกษารูปแบบนี้ ได้แก่

4.1 สถาบันปัญญาทัย ที่ดำเนินการภายใต้การดูแลของมูลนิธิวอลดอร์ฟปัญญาทัย ที่มีนายแพทย์พร พันธุ์โอสถ เป็นผู้ร่วมจัดการศึกษาให้ลูก ๆ ของตนเอง และให้กับลูกหลานของกลุ่มครอบครัวที่เห็นด้วยกับแนวทางการศึกษาแบบวอลดอร์ฟ เริ่มจากกลุ่มเล็ก ๆ ไม่กี่ครอบครัว ใช้บ้านของตนเองเป็นสถานที่ตั้ง และกำลังพัฒนาไปเป็นโรงเรียนครอบครัว หรือศูนย์การเรียนของกลุ่มครอบครัว อย่างมีระบบการบริหารจัดการ มีอาคารสถานที่ตั้งในพื้นที่ที่สามารถรองรับผู้เรียน และการจัดการศึกษาอย่างเต็มรูปแบบมากขึ้น ปัจจุบันสถาบันปัญญาทัยครอบครัวที่เป็นสมาชิกทั้งหมด 20 กว่าครอบครัว มีเด็ก ๆ ที่เรียนรู้ร่วมกันประมาณ 40 คน

4.2 กลุ่มบ้านเรียนแห่งความรักและศานติ เริ่มต้นมาจากโครงการจัดการศึกษาในศูนย์เด็กเล็กวัดศิริพงษ์ ภายใต้ความอุปถัมภ์ของแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุตธรรมสถาน จัดการศึกษาช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสในบริเวณนั้น ต่อมากลุ่มครอบครัวนี้ จำนวนหนึ่งที่มีศรัทธาต่อการจัดการศึกษาตามแนวทางของเสถียรธรรมสถาน ได้นำลูกหลานเข้าร่วมด้วย ทำให้เป็นกลุ่มครอบครัวที่มีการจัดการศึกษาร่วมกันที่ใหญ่ขึ้น โดยมีพ่อแม่ในกลุ่มจัดสรรหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกัน ในปัจจุบันมีสมาชิก

8 ครอบครัว และมีเด็กจำนวน 9 คน ข้อแตกต่างระหว่างการจัดการศึกษารูปแบบนี้ กับโรงเรียนทั่วไป มี 3 ข้อ คือ

4.2.1 เป็นโรงเรียนที่กลุ่มครอบครัวเป็นเจ้าของ โดยมีแนวความเชื่อหรือปรัชญาการศึกษาาร่วมกัน

4.2.2 เป็นโรงเรียนขนาดเล็กที่จัดการศึกษาให้เฉพาะลูกหลานภายในกลุ่มหรืออาจย้ายไปในแต่ละปี จากครอบครัวที่สมัครใจเข้ามาาร่วมด้วย แต่ในปริมาณไม่มากนัก

4.2.3 เป็นกิจการโรงเรียนแบบการกุศล ไม่เป็นธุรกิจการค้ามุ่งหวังหากำไร นอกจากกลุ่มข้างต้น จากรายงานการประชุมวิชาการการจัดการศึกษา โดยครอบครัวกับการรับจดทะเบียนของโรงเรียน โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545) ยังให้ข้อมูลกลุ่มการจัดการศึกษาโดยครอบครัวเพิ่มเติม

4.3 กลุ่มบ้านเรียนชวนชื่น เป็นการจัดการศึกษาโดยครอบครัวที่มีการรวมกลุ่ม 5 ครอบครัว จัดการศึกษาปีที่ 1 บริหารจัดการโดย ดร. สมใจ แจงจิรวัดณ์ สถานที่จัดการศึกษาใช้โรงเรียนอนุบาลชวนชื่น ซึ่งนอกจากจัดการศึกษาโดยครอบครัวให้ลูกของตนแล้ว ยังมีลูกของครูในโรงเรียน อีก 3 ครอบครัว ที่ประสงค์จัดการศึกษาในรูปแบบนี้าร่วมกัน รูปแบบการจัดการศึกษาเป็นการศึกษาในระบบ (มีการกำหนดหลักสูตร ตารางสอน และการประเมินผลที่ชัดเจน) ควบคู่กับการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย พร้อมกับการไปเรียนที่โรงเรียนประถมศึกษา ธรรมศาสตร์ในทุกวันจันทร์ เน้นบูรณาการทุกรายวิชา เน้นการศึกษาที่สอนให้ผู้เรียนรู้จักจิตวิญญาณของตนเอง มีความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่นอยู่ตลอดเวลา

4.4 กลุ่มดาวจรัสแสง (Shining star) จัดการศึกษาโดยครอบครัวผ่านหลักสูตร Christien light education (CLE) สหรัฐอเมริกา การดำเนินงานได้รับประกาศนียบัตรการสอนการจัดการศึกษาโดยครอบครัวของ Christien light education ซึ่งได้รับสิทธิให้ใช้หลักสูตรดังกล่าวได้ หลักสูตรประกอบด้วย 8 วิชา โดย 4 วิชาบังคับต้องใช้หลักสูตร CLE ได้แก่ อังกฤษ คณิตศาสตร์ สังคม วิทยาศาสตร์ ส่วนอีก 4 วิชาไม่บังคับต้องใช้หลักสูตร CLE คือ ภาษาไทย คหกรรม ประวัติศาสตร์ ศิลปะ (ประกอบด้วยศิลปะการแสดง และศิลปะคอมพิวเตอร์) แต่ต้องส่งให้ CLE รับรองในส่วนวิชา ภาษาไทย และประวัติศาสตร์ กลุ่มดาวจรัสแสง ใช้หลักสูตรของโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ละปีลงทะเบียนเสียค่าใช้จ่ายกับ CLE หลังจากนั้นจะได้รับแบบแสดงผลการเรียนรู้รายเดือน ซึ่ง CLE รายงานผลการเรียนให้ครอบครัวทราบปีละ 2 ครั้ง เน้นพื้นฐานคุณธรรมของคริสเตียน ปลูกฝังจริยธรรม เน้นให้ผู้เรียนค้นคว้าด้วยตนเอง

โดยสรุปแล้ว รูปแบบการดำเนินการจัดการศึกษา หมายถึง ลักษณะหรือแนวปฏิบัติที่ครอบครัวจัดการศึกษาให้บุตรหลาน มี 4 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่หนึ่ง แบบครอบครัวเดี่ยว ซึ่งครอบครัวเป็นผู้ดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ หรือจัดการศึกษาด้วยตนเองทั้งหมด รูปแบบที่สอง แบบมีข้อตกลงร่วมกับทางโรงเรียน ซึ่งครอบครัวและโรงเรียนได้มีข้อตกลงร่วมกันในการจัดการเรียนการสอนควบคู่กันไป รูปแบบที่สาม แบบช่วยประสานงาน ซึ่งครอบครัวจัดการศึกษาร่วมกับครอบครัวอื่น ๆ ตามความเหมาะสม ซึ่งเป็นไปอย่างต่อเนื่องและจริงจัง และแบบสุดท้าย คือ แบบรวมศูนย์ การจัดการในทีเดียว ซึ่งหลาย ๆ ครอบครัว ได้จัดตั้งและจดทะเบียนเป็นโรงเรียนหรือศูนย์การเรียนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย มีคณะบริหารที่มีหน้าที่จัดการการศึกษาอย่างเป็นระบบ

2.6 จุดเด่นและจุดด้อยของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว

Hamilton, E. and Hamilton, D. ได้สรุปข้อได้เปรียบของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวไว้ 5 ข้อ ดังนี้ (อ้างถึงใน อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2543)

1. พ่อแม่มีเวลาร่วมอยู่กับลูกเต็มที่ ความผูกพันระหว่างพ่อแม่ลูกย่อมแน่นแฟ้นขึ้น
2. พ่อแม่มีโอกาสเลือก และปรับแนวทางการจัดการหลักสูตร และการสอนให้เหมาะสมกับแบบแผนชีวิต ความเชื่อ ตลอดจนความต้องการและความพร้อมของลูกได้อย่างยืดหยุ่น
3. เด็กได้รับการปฏิบัติในฐานะเพื่อนมนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจ และมีสิทธิเสรีภาพของตนเอง ไม่มีพ่อแม่คนใดตีตราลูกว่าเป็นเด็กเรียนรู้อ่อน หรือเด็กมีปัญหาเหมือนในโรงเรียน
4. การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ต่อเนื่องตลอดเวลา โดยไม่มีเปิดเทอม หรือปิดเทอม การเรียนรู้อย่างสนุกสนานจะค่อย ๆ ปลูกฝังจิตวิญญาณแห่งการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา
5. ในชีวิตจริง การเรียนรู้และพัฒนาตนเองจากประสบการณ์ตรง และจากการลงมือปฏิบัติจริง เป็นไปได้ง่ายในบรรยากาศของครอบครัวที่สามารถจัดกิจกรรมเสริมการเรียนรู้ทั้งในบ้าน และนอกบ้านได้อย่างมากมาย แทนที่จะให้เด็กเรียนจากหนังสือและคำบรรยายเท่านั้น

ในขณะที่ Nation association elementary school principles (NAESP) ของสหรัฐอเมริกา ได้อธิบายถึงความไม่เหมาะสมของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวไว้ 8 ข้อ ดังนี้ (อ้างถึงใน อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2543)

1. เป็นการปิดกั้นเด็กจากประสบการณ์ทางสังคม
2. เป็นการแยกเด็กออกจากกลุ่มชนชั้นทางสังคม หรือกลุ่มเชื้อชาติอื่น ๆ ในสังคม
3. จำกัดโอกาสที่เด็กจะได้สัมผัสกิจกรรม และสื่อการเรียนรู้ที่มีในหลักสูตรปกติ
4. อาจดำเนินการสอนไปโดยผู้ที่ไม่มีความรู้หรือคุณสมบัติเหมาะสมที่จะเป็นครู
5. เป็นการเพิ่มภาระแก่เจ้าหน้าที่ทางการศึกษาในการสอดส่องดูแล
6. เป็นผลเสียต่อสุขภาพและความปลอดภัยของเด็ก
7. ทำให้การสอบวัดมาตรฐานการศึกษาเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก
8. อาจไม่เหมาะสมในกรณีเด็กพิเศษที่มีความต้องการต่างจากเด็กทั่วไป

โดยสรุปแล้ว แนวคิดการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ยังคงมีทั้งข้อดีและข้อเสีย โดยข้อดีนั้นทำให้เกิดความสุข ความแน่นแฟ้นภายในครอบครัว และการส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนได้อย่างรวดเร็ว เหมาะสม และอยู่บนฐานประสบการณ์จริงในชีวิต ส่วนข้อเสียที่เป็นข้อกังวลนั้น เป็นประเด็นการเข้าสังคม คุณลักษณะการเป็นครูของผู้ปกครอง ความปลอดภัยของเด็ก และการประเมินผลที่ซับซ้อน อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาโดยครอบครัวนั้นจะเกิดผลเช่นไร ขึ้นอยู่กับ การนำเอาแนวคิดดังกล่าวมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่เด็กมากที่สุด

3. การจัดการกระบวนการเรียนรู้โดยครอบครัว

การจัดการกระบวนการเรียนรู้ ถือเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงการศึกษาที่แท้จริง ซึ่งเป็นธรรมชาติจริงของมนุษย์ เราจึงจำเป็นต้องมีกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับธรรมชาติในการเรียนรู้ของมนุษย์เช่นกัน ดังนั้นต้องตระหนักว่ากระบวนการเรียนรู้ของการศึกษาโดยครอบครัวนั้นออกมา

จากการศึกษาในระบบ เพื่อเข้าไปสู่การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์และตอบสนองความต้องการของเด็กได้มากกว่า (ยุทชัย เฉลิมชัยและคณะ, 2543) โดยมีประเด็นสำคัญ ดังต่อไปนี้

จุดมุ่งหมายและความคาดหวัง

ครอบครัวบ้านเรียนจำนวนมาก ระบุว่าจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และขยายความถึง “ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์” ว่าหมายถึง การเป็นผู้สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ เป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรม ไม่เห็นแก่ตัว มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ไม่เป็นเหยื่อของสังคม มีจุดยืนและความมั่นใจในตัวเอง มีความสุขจากความพอดี รู้จักตัวเอง รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเอง มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ได้มีโอกาสเรียนรู้ในสิ่งที่มีความถนัดความสนใจ สามารถสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตจากความเป็นจริงท่ามกลางกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยมีครอบครัวเป็นพื้นฐานคอยประคับประคองและภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคมและหลักศาสนา

สำหรับจุดมุ่งหมายมุ่งสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ และก้าวทันความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการของโลก ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายในลำดับถัดไป มีประเด็นที่น่าสนใจ ได้แก่ การให้ความสำคัญกับเรื่องการทำงานอาชีพ ภาษาต่างประเทศ และคอมพิวเตอร์, ทักษะไม่ปฏิเสธการแข่งขัน แต่โดยไม่มุ่งเอาर्डเอาเปรียบกัน และการคำนึงถึงศักยภาพที่เป็นจริงของเด็ก ตามความเร็ว/ความเฉื่อย (SPEED) ของแต่ละคน เป็นต้น เมื่อถามย้ำลงไปถึง คุณลักษณะของบุตรที่คาดหวัง ได้รับคำตอบที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันกับจุดมุ่งหมาย คือ อยากเห็นลูกมีชีวิตที่ดีงามและมีความสุข มีความรู้และทักษะอันเป็นสากล ประสบความสำเร็จในชีวิตสูงสุด ให้ความสำคัญลดหลั่นกันไปเรียงตามลำดับโดยที่คุณลักษณะที่คาดหวังนั้นยังคงให้น้ำหนักอยู่ที่ การเป็นคนดี มีความสุข มีสติรู้เท่าทัน มีชีวิตตามหลักธรรมทางศาสนา พึ่งตนเองและเป็นที่พักพิงของคนอื่นได้ ข้อที่น่าสังเกต คือ ไม่พบทัศนคติความคาดหวังอย่างสมบูรณ์แบบ ความสำเร็จสูงสุดในชีวิตเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นคนธรรมดาคนหนึ่งก็ได้ บนความมั่นใจว่าอย่างน้อยได้ทำดีที่สุดแล้ว

3.1 หลักสูตร

เมื่อกล่าวถึงประเด็นนี้พึงระลึกถึงการจัดการจัดการศึกษาโดยครอบครัว เป็นการศึกษาทางเลือก เป็นกระบวนการเรียนรู้จากเนื้อหาที่ไม่ใช่ระดับปฐมวัยหรือระดับขั้นพื้นฐานมากล่าวอ้าง หากแต่เป็นเนื้อหาที่เอาปัญหาเป็นตัวตั้งไม่ใช่เอาหลักสูตรเป็นตัวตั้ง (สุชาติ จักรพิสุทธ์, 2547) แต่ทั้งนี้ยังต้องพิจารณาเทียบเคียงกับรูปแบบการจัดการศึกษาในประเทศไทย คือ การศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

สำหรับครอบครัวที่ตัดสินใจจัดการศึกษาโดยครอบครัวด้วยตนเองอาจทำเป็นครอบครัวเดี่ยว หรือสามารถจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งมีฐานะเป็นสถานศึกษาแห่งหนึ่ง หากเลือกที่จะจัดการศึกษาในระบบจะต้องมีการกำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดประเมินผลที่เป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน แต่หากจัดแบบนอกระบบก็จัดการศึกษาก็คล้ายคลึงกับในระบบแต่ทุกขั้นตอน มีความยืดหยุ่น สอดรับกับความต้องการของเด็กหรือกลุ่ม และยิ่งถ้าเป็นแบบการศึกษาตามอัธยาศัย ความยืดหยุ่นก็จะยิ่งมีอิสระมากขึ้น เป็นไปตาม

ความสนใจ ความพร้อมและโอกาสโดยศึกษาเรียนรู้ได้จากทุกสภาพการณ์และทุกแหล่งข้อมูล ครอบครัวส่วนใหญ่เชื่อว่าการประเมินค่าความสำเร็จนั้นไม่จำเป็นต้องอยู่บนมาตรฐานหนึ่งเดียว

แนวทางการวางหลักสูตรการศึกษาของครอบครัวบ้านเรียนส่วนใหญ่ จะยึดหลักยึดหยุ่นไปตามความถนัดความสนใจของลูกมากที่สุด รองลงไป คือ ใช้การผสมผสานแนวทางหรือหลักสูตรจากหลายที่ สำหรับการยึดถือตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการมีจำนวนไม่มากนัก

ในรายละเอียดของความยืดหยุ่นที่สำคัญ ได้แก่ จะเอาความสนใจของลูกเป็นตัวตั้ง ดูตามความเหมาะสม ความชอบ, ให้เป็นไปตามธรรมชาติ มีการวางกรอบวางแนวทางหลัก ๆ ไว้ แล้วปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์, กำหนดเป้าหมายระยะสั้นระยะยาวที่สามารถปรับเปลี่ยนรายละเอียดได้ วิชาไหนที่ลูกสนใจเป็นพิเศษก็เรียนมากกว่าวิชาอื่น เน้นความรู้ที่จะช่วยให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมปัจจุบัน, ซักถาม สนทนา กระตุ้น และแนะนำในบางครั้ง จัดสภาพแวดล้อมภายในบ้าน เตรียมสื่อ อุปกรณ์ ให้เอื้อต่อการเรียนรู้ ให้เด็กเลือกเรียนรู้ได้เอง, เพิ่มเติมสิ่งที่พ่อแม่เห็นว่าลูกควรได้รู้เพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตภายภาคหน้า มีการสังเกตแล้วหากิจกรรมมาให้เรียนรู้เพื่อปรับปรุงพฤติกรรม ที่ควรจะต้องแก้ไข เป็นต้น

ในการผสมผสานหลักสูตรจากหลายที่ จะเป็นการดึงเอาหลักสูตรจากต่างประเทศ ที่เห็นว่าเหมาะสมมาประยุกต์ใช้ ส่วนหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการนั้น จะใช้ในส่วนที่เป็นวิชาหลัก วิชาบังคับ โดยมีการปรับให้เหมาะสมกับวัยและตัวเด็ก ด้วยประสงค์ให้ลูกมีพื้นฐานความพร้อม หากต้องกลับเข้าสู่การศึกษาในระบบเมื่อใดก็สามารถทำได้ เมื่อกกล่าวถึงลักษณะการจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนแบบบ้านเรียนในต่างประเทศ ค่อนข้างจะมีพื้นฐานแนวคิดที่ต่างจากการสอนในระบบ “โรงเรียน” ทั่วไปอยู่ไม่น้อย นับตั้งแต่วัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่มุ่งสร้าง “นักเรียนตลอดชีวิต - นักคิดอิสระ” ไปจนถึงรูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นการเรียนรู้ด้วยตนเอง (independent study) ค่อนข้างมาก ซึ่งมักจะต่างจากโรงเรียนทั่วไปที่ดูจะเน้นแต่การสร้าง “ผู้รู้” ตามเนื้อหาวิชาหรือทักษะที่กำหนดกับการสอนแบบบอกหนังสือที่เน้นบทบาทครูเป็นสำคัญ ซึ่งสามารถนำมาเปรียบเทียบแนวคิด การสอนแบบโฮมสคูลกับโรงเรียนทั่วไป ตามตาราง 1 ดังต่อไปนี้ (อมรวิรัช นาครทรรพ, 2543)

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบแนวคิดการสอนแบบโฮมสคูลกับโรงเรียนทั่วไป

องค์ประกอบการสอน	เปรียบเทียบการจัดการศึกษาโดยครอบครัวกับโรงเรียน	
	โรงเรียน	โฮมสคูล
1. ลักษณะวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้	สร้าง “ผู้รู้” ให้มีความรู้หรือคุณลักษณะบางอย่างที่พึงประสงค์ของสังคม	สร้าง “นักเรียนรู้” ให้มีไฟและทักษะในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองด้วยตนเองตลอดชีวิต
2. ลักษณะการสอน	เน้นการ “บอกหนังสือ” บทบาทหลักในฐานะผู้ “ให้” ความรู้ เน้นหนักในการเรียนรู้เกิดขึ้นในสถานการณ์ห้องเรียนเป็นหลัก	เน้นการหาความรู้ด้วยตนเองของเด็ก โดยการจัดสภาพการณ์ให้เด็กค้นคว้าและแก้ปัญหาด้วยตนเองการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ในสถานการณ์ที่หลากหลาย

ตารางที่ 1 (ต่อ)

องค์ประกอบการสอน	เปรียบเทียบการจัดการศึกษาโดยครอบครัวกับโรงเรียน	
	โรงเรียน	โฮมสคูล
3. ลักษณะการจัด ทรัพยากรการเรียนรู้	เน้นทรัพยากรในรูปหนังสือ ตำรา โสตทัศนูปกรณ์ เครื่องคอมพิวเตอร์เป็นหลัก	เน้นหนังสือ ตำรา โสตทัศนูปกรณ์ เครื่องคอมพิวเตอร์ ควบคู่ไปกับ การให้ “ชีวิตจริงประจำวัน” เป็นทรัพยากรการเรียนรู้ไปด้วย
4. ลักษณะการวัดผล ประเมินผล	เน้นการให้เด็ก “ถูกสอน” ด้วยแบบทดสอบ หรือเครื่องมือ ทดสอบ ความรู้แบบต่าง ๆ ที่ครู หรือหน่วยงานต่าง ๆ เป็นผู้จัดขึ้น แรงจูงใจของเด็กในการเรียนรู้ เกิดจากความรู้สึกไม่อยาก “แพ้คนอื่น” มากกว่าความรู้สึก “อยากชนะคนอื่น”	เน้นการ “สอนตนเอง” ด้วยการให้ เด็กมีส่วนร่วมสำคัญในการกำหนด เป้าหมายในการเรียนรู้กิจกรรม การเรียนรู้และเกณฑ์บ่งชี้ ความสำเร็จในการเรียนรู้ ด้วยตนเอง เพื่อให้เด็กบังเกิด แรงจูงใจในการเรียนรู้จาก “ข้างใน” มากกว่า “ข้างนอก”

อาจกล่าวได้ว่า บทบาทของพ่อแม่ในการเป็นครูของลูกในรูปแบบการจัดการศึกษาโดยครอบครัวนั้น ค่อนข้างเป็นบทบาทของนักจัดการเรียนรู้ (Learner manager) มากกว่าเป็นนักสอนเหมือนครูทั่ว ๆ ไป เพราะหัวใจสำคัญ คือ การจัดสภาพการณ์ให้เด็กเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างมีความสุขตามความถนัดและความสนใจของตน เพื่อให้เขาเติบโตเป็นผู้ที่รักเรียนไปตลอดชีวิต

โดยสรุปแล้ว หลักสูตรที่ครอบครัวนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาให้กับบุตรหลานนั้นให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ของเนื้อหาเป็นตัวตั้ง เน้นการความยืดหยุ่นเพื่อสามารถตอบสนองธรรมชาติการเรียนรู้ของผู้เรียนได้ตามสมรรถภาพของผู้เรียนแต่ละคนที่มีความสนใจและความถนัดแตกต่างกันไป ทั้งอาจเริ่มต้นการนำหลักสูตรจากแหล่งต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ หรือปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาให้สอดคล้องกับการจัดการศึกษาของครอบครัว จนกลายเป็นหลักสูตรที่ใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนของครอบครัวได้ในที่สุด

3.2 วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้

แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ของครอบครัวบ้านเรียนส่วนใหญ่ จะยึดหลักให้เป็นธรรมชาติอยู่ในวิถีประจำวันมากที่สุด โดยผสมผสานกับการใช้สื่อและอุปกรณ์ต่าง ๆ เข้าช่วยหลายครอบครัวมีการจัดตารางเรียนอยู่บ้าง แต่ไม่ได้เคร่งครัดตายตัวนักโดยที่ วิธีการเรียนรู้ของบุตรโดยส่วนใหญ่จะมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ เรียนรู้จากประสบการณ์แวดล้อมที่พ่อแม่จัดให้ และลูกค้นคว้าเรียนรู้ด้วยตัวเองเป็นหลัก นอกจากนี้ยังเรียนรู้จากการมีครูพิเศษมาสอนเป็นบางสาระรวมทั้งการไปเรียนกับองค์กร/สถาบันที่จัดการสอนต่าง ๆ ด้วย เช่น การเรียน ภาษาอังกฤษ คอมพิวเตอร์

ศิลปะ ดนตรี กีฬา เป็นต้น สำหรับสาระที่พ่อแม่เป็นผู้สอนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กเล็ก คือ ภาษาไทย และคณิตศาสตร์

ในที่นี้จะขอกล่าวอ้างถึงกระบวนการเรียนรู้แบบบ้านเรียนที่มาจากประสบการณ์ 10 ปีของครอบครัวสบายใจอันมีคุณค่า ที่ใช้ความพร้อมของปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่เหมาะสม พัฒนาความรู้ความเข้าใจ ความถนัด ความสามารถ เป็นผลต่อการสร้างสรรค์พัฒนาการตามศักยภาพ ที่เกิดประโยชน์จริงได้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ข) ดังนี้

1. หลักวิธีปฏิบัติของการศึกษาโดยครอบครัวที่สำคัญ คือ “การใช้จิตวิญญาณของความรักและความปรารถนาดีระหว่างพ่อแม่ลูกตามธรรมชาติ สร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้ของลูก ให้เติบโตไปด้วยศรัทธาแห่งคุณงามความดีของการอยู่ร่วมกันในวิถีชีวิตครอบครัว” อันเป็นปัจจัยพื้นฐาน สำคัญที่สุดของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว นำไปสู่การเตรียมความพร้อมและการปรับสร้างคุณค่า ในกระบวนการเรียนรู้เรื่องราวของชีวิตตามความเชื่อ ความศรัทธาที่เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต ครอบครัว และเป็นปัจจัยสำคัญที่ดำเนินไปโดยความสอดคล้องกับศักยภาพและความพร้อมที่แตกต่างกัน ของลูกหลานและสภาพแวดล้อมของครอบครัวที่หลากหลาย

2. กระบวนการศึกษาของครอบครัวที่เริ่มต้นเชื่อมโยงทักษะการเรียนรู้ตามความสนใจ ภายในตัวเด็กและสร้างสัมพันธ์ภาพกับวิถีชีวิตของครอบครัวอย่างต่อเนื่อง คือ พลังสร้างสรรค์ ศรัทธา ให้เกิดความรักในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

3. เด็ก ๆ เป็นผู้สร้างสรรค์พัฒนาการทางวุฒิภาวะทางปัญญาให้เกิดขึ้น สืบเนื่องจาก แต่ละกระบวนการเรียนรู้เชื่อมโยงสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยมีครอบครัวและสังคมเป็นสิ่งแวดล้อม ที่เกื้อกูลการศึกษาเรียนรู้ตามเหตุปัจจัยที่เหมาะสม

4. เมื่อกระบวนการเรียนรู้สามารถสร้างสรรค์ได้ตามเหตุปัจจัยของชีวิตที่แตกต่าง การบ่มเพาะสร้างฐานการเรียนรู้ที่ทำให้เด็กเกิดกระบวนการเรียนรู้จัก เข้าใจและค่อย ๆ พัฒนาศักยภาพ ของตนเอง จึงเป็นโอกาสของการสร้างกระบวนการ เตรียมความพร้อมไปสู่การเรียนรู้ที่เกิดประสิทธิผล บนพื้นฐานทางศักยภาพที่เป็นจริงของตนเอง

5. กระบวนการฝึกพัฒนาชีวิตอย่างมีดุลยภาพ ได้รับการพัฒนาจากกระบวนการศึกษา เรียนรู้ทั้งสองด้านต่อเนื่อง คือ เกิดความรู้ด้วยกระบวนการพัฒนาปัญญาด้วยความเข้าใจ พร้อมกับ การปรับสร้างพฤติกรรมการเรียนรู้เชื่อมโยงสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ ทักษะการเรียนรู้ตามศักยภาพ สร้างพัฒนาการที่เป็นเอกลักษณ์และบุคลิกภาพเฉพาะบุคคล

6. การค้นพบเป้าหมายการเรียนรู้แต่ละขั้นตอนแต่ละห้วงเวลา ได้รับการส่งเสริม ให้พัฒนาจนเกิดศักยภาพเต็มพร้อมแต่ละเรื่องราวไปตามลำดับวันเวลาของวิถีทางที่สมดุลของครอบครัว สร้างคุณค่าของการเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้กับกระบวนการพัฒนาชีวิต

7. การมีโอกาสนำประสบการณ์เรียนรู้ไปศึกษาทำความเข้าใจต่อกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง สัมพันธ์โดยตรงต่อแนวทางการศึกษาที่เด็ก ๆ สนใจ เป็นการร่วมค้นหาเจตนาธรรมที่ชัดเจน หรือใช้ โอกาสของวันเวลาสานต่อกระบวนการของการเรียนรู้ทักษะพิเศษ หรือร่วมสร้างประสบการณ์เฉพาะ ทางนั้น ๆ ให้พัฒนาต่อเนื่อง

8. กระบวนการพัฒนาตนเองจากฐานการเรียนรู้ภายในใจ เป็นกระบวนการของ การค้นหาวิธีการศึกษา ความถนัด ความสามารถตามศักยภาพของตนเอง เป็นพลังสำคัญของการนำ

ความรู้ความเข้าใจความสามารถตามศักยภาพไปเชื่อมต่อการพัฒนาคุณประโยชน์ของการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม เป็นกระบวนการสร้างพัฒนาการไปสู่การเข้าใจตนเอง การค้นพบความต้องการพัฒนาทักษะเฉพาะทางที่ตนสนใจ หรือเลือกการพัฒนาการศึกษาไปสู่วิชาชีพในอนาคตที่สอดคล้องกับศักยภาพหรือความสนใจเฉพาะบุคคล

9. ครอบครัวและสังคมมีหน้าที่ร่วมกันในการให้โอกาสพัฒนาต่อยอดกระบวนการเรียนรู้ไปตามแนวทางที่เอื้อประโยชน์ต่อความสำเร็จในเป้าหมายเฉพาะทางของบุคคลในแต่ละช่วงเวลาอย่างเหมาะสม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็ก ๆ ใช้วันเวลาให้เป็นประโยชน์ต่อการเตรียมความพร้อม มีโอกาสปรับพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางพัฒนาประสบการณ์เฉพาะบุคคล หรือการศึกษาต่อเฉพาะทางต่อไป

9.1 การตัดสินใจเลือกศึกษาต่อในระบบนั้นหมายถึง ทางเลือกที่เกิดการยอมรับแนวทางการศึกษาต่อในระบบโรงเรียน หรือสถาบันการศึกษาเฉพาะทาง เพื่อประโยชน์ของการเลือกศึกษาให้สอดคล้องกับความสนใจและศักยภาพของลูกหลานที่ได้รับการพัฒนามาแล้วระดับหนึ่ง หรือเป็นหนทางมุ่งไปสู่การศึกษาเฉพาะทางที่เป็นประโยชน์ทางตรงต่อการดำรงชีวิตและวิชาชีพในอนาคต

9.2 การเลือกใช้ชีวิตพัฒนาระบบการเรียนรู้จากการเข้าร่วมฝึกฝนประสบการณ์ตรงจากวิชาชีพเฉพาะทางที่สนใจ เพื่อเตรียมความพร้อมสู่กระบวนการพัฒนาตนเองเพื่อเป้าหมายเฉพาะทางมากขึ้น เป็นแนวทางการฝึกวิชาชีพหรือพัฒนาทักษะเฉพาะทางจากประสบการณ์ตรงและสร้างกระบวนการเรียนรู้เชื่อมโยงสัมพันธ์สิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ก็ย่อมเกิดกระบวนการสร้างองค์ความรู้ภายในตัวตนได้อย่างต่อเนื่องตามศักยภาพการเรียนรู้ที่มากขึ้น จนเป็นผู้เชี่ยวชาญหรือมีประสบการณ์ตรงในวิชานั้น ๆ ได้ โดยไม่จำเป็นต้องเข้าศึกษาต่อในระบบ หรือใช้มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานมากำหนดการเรียนรู้ที่ไม่สอดคล้องกับการพัฒนาเฉพาะทางนั้น

ลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้

ลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้ที่ครอบครัวผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทยให้ความสำคัญ และดำเนินการอยู่ตั้งอยู่บนแนวคิดสำคัญ 6 ประการ (อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2543) ดังนี้

1. ความเคารพและเชื่อมั่นในศักยภาพการเรียนรู้ของเด็ก
  2. การศึกษาในครอบครัวเป็นการเรียนรู้ร่วมกันทั้งครอบครัว
  3. เด็กเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ในความหมายที่ว่า การเรียนรู้เกิดจากเด็กและพัฒนาไปสู่การค้นพบตัวตนที่แท้จริงตามธรรมชาติของเด็ก โดยเด็กจะพัฒนาไปตามความสนใจและความถนัดที่มีอยู่อย่างมีความสมดุลกับพัฒนาการในด้านอื่น ๆ
  4. การเรียนรู้เป็นระบบของการบูรณาการ เป็นการเชื่อมโยงวิชาต่าง ๆ ให้กลมกลืนไปกับทักษะและวิถีชีวิตของเด็ก
  5. การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ในทุกวิถีทาง
  6. การเรียนรู้ที่แท้จริงสามารถนำไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางของชีวิต
- สำหรับกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยครอบครัวในสังคมไทยนั้น มีความหลากหลายกันไปตามวิถีทางของแต่ละครอบครัว ส่วนใหญ่จะสอดคล้องกับ

การดำเนินชีวิตประจำวัน และสภาพแวดล้อมทางสังคม เช่น กิจกรรมงานบ้าน กิจกรรมอาสาสมัคร กิจกรรมเสริมทักษะ กิจกรรมเสริมพื้นฐานอาชีพ กิจกรรมพัฒนาสติและสมาธิการเรียนรู้ในรูปแบบโครงการตามความสนใจของลูกหรือของครอบครัว โครงการศึกษาร่วมกันเป็นการเรียนรู้ในรูปแบบโครงการตามความสนใจของลูกหรือของครอบครัว โครงการศึกษาร่วมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งอาจเป็นเด็กจากครอบครัวเดียวกัน หรือจากกลุ่มครอบครัวที่มีการจัดการศึกษาร่วมกัน

สอดคล้องกับรายงานการวิจัยสภาพการณ์และฐานข้อมูลการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทยโดย (ยุทธชัย เฉลิมชัย และคณะ, 2547) ว่าครอบครัวบ้านเรียนส่วนใหญ่มีการดำเนินการอยู่เฉพาะในครอบครัวของตน ประสานไปกับการมีกิจกรรมร่วมกับครอบครัวบ้านเรียนอื่น ๆ เป็นครั้งคราว ในส่วนที่มีการรวมกลุ่มแบบมีการบริหารจัดการอย่างเป็นแบบแผนในสถานที่หนึ่ง ทราบว่าในข้อเท็จจริงมีจำนวนอยู่มากทีเดียว แต่เนื่องจากเกือบทั้งหมดจะไม่ได้ถือว่าตนเป็นครอบครัวบ้านเรียน ดังนั้นจึงมีครอบครัวที่มีการดำเนินการในลักษณะนี้ตอบแบบสอบถามมาเพียง 4 ครอบครัว (ซึ่งได้แก่ครอบครัวที่เข้าร่วมอยู่ในศูนย์การเรียนรู้ปัญญา กลุ่มบ้านเรียนชวนชื่น และกลุ่มบ้านเรียนดวงตะวัน) สำหรับรูปแบบที่มีข้อตกลงจัดการศึกษาร่วมกับโรงเรียนบางส่วน พบว่า มีจำนวน 4 ครอบครัว

การรวมกลุ่มร่วมกิจกรรมการเรียนรู้กับครอบครัวบ้านเรียนอื่น ๆ โดยส่วนใหญ่จะเป็นไปแบบนาน ๆ ครั้ง ตามโอกาสที่เอื้ออำนวยและความสนใจ แต่ก็มีครอบครัวจำนวนไม่น้อยที่พยายามสร้างโอกาสของการเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ ครอบครัวที่ระบุว่าไม่เคยเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมการเรียนรู้เลย บอกสาเหตุว่าเป็นเพราะเพิ่งเริ่มต้นจัดการศึกษา อยู่ห่างไกลและลูกอายุยังน้อย การรวมกลุ่มจัดกิจกรรมโดยส่วนใหญ่เกิดจากกลุ่มครอบครัวที่มีความใกล้ชิดกัน มีความสนใจใกล้เคียงกัน ริเริ่มจัดกันขึ้นเอง การเข้าร่วมกลุ่มค่ายเรียนรู้ของโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก จ.กาญจนบุรี และการเข้าร่วมกิจกรรมของสถาบันบ้านเรียนไทย กิจกรรมที่มีความสนใจร่วมกัน เป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ กิจกรรมทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ, กิจกรรมค่าย, การทำจุลสารของกลุ่มเด็ก, การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะที่เมืองครต่าง ๆ จัดขึ้น เป็นต้น

เพื่อให้เห็นเข้าใจแนวการจัดการจัดกิจกรรมชัดเจนมากขึ้น จึงได้นำเสนอลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้ของครอบครัวในต่างประเทศ (อมรวิรัช นาคทรพร, 2543) ดังต่อไปนี้

1. ส่วนใหญ่ไม่ทำหน้าที่เป็นผู้สอน
2. ส่วนใหญ่สอนแต่ลูกของตนเอง
3. ส่วนมากใช้เวลาประมาณ 20 - 30 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ หรือวันละประมาณ 5 ชั่วโมง
4. สไตล์การสอนมีหลากหลาย โดยเด็กเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดการเรียนรู้ของตนเอง (Self directed learning)
5. ครอบครัวจำนวนมากมีการจัดกิจกรรม เพื่อเสริมการเรียนรู้ให้ลูกของตนเอง เช่น การไปพิพิธภัณฑ์, การไปทัศนศึกษาร่วมกับครอบครัวอื่น และการร่วมกิจกรรมกับชุมชน
6. สอนผู้ใหญ่มีการสร้างเครือข่ายพ่อแม่ Home school ในละแวกใกล้เคียง ไปจนถึงระดับชาติ เพื่อสนับสนุนช่วยเหลือกันในส่วนขององค์กรระดับชาติ ที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ National home education research Institute และ Home school legal defense of america ซึ่งมีบทบาททั้งในเชิงวิชาการและการดำเนินการทางกฎหมายตามลำดับ

ตัวอย่างกิจกรรมการเรียนรู้นอกบ้าน

1. พาไปพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ โดยให้เด็กเขียนเล่าสิ่งที่พบเห็น
2. พาไปโบราณสถานให้เด็ก ๆ หาข้อมูลจากหน่วยงานท่องเที่ยวเกี่ยวกับวัดและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์
3. พาไปตามแหล่งท่องเที่ยวทางนิเวศวิทยาต่าง ๆ เช่น ภูเขา น้ำตก ทะเล โดยให้เด็กหัดสังเกต และเปรียบเทียบความแตกต่าง
4. พาไปศึกษาชุมชนท้องถิ่นที่มีอาชีพเฉพาะ หรือมีลักษณะเฉพาะที่เด็กกำลังสนใจ สวนสัตว์ หรือสถานที่ท่องเที่ยวในละแวกใกล้เคียง

ตัวอย่างกิจกรรมเครือข่ายของกลุ่มพ่อแม่ Home school

1. จัดประชุมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนทัศนะ ปัญหา และประสบการณ์
  2. ไปทัศนศึกษาร่วมกันหลาย ๆ ครอบครัว
  3. จัดวิทยากรมาบรรยายพิเศษให้สมาชิกในกลุ่ม
  4. พบปะสังสรรค์ จัดงานปาร์ตี้ เพื่อกระชับความสัมพันธ์
  5. จัดงานประจำปีของกลุ่ม
  6. จัดนิทรรศการหลักสูตร
  7. จัดสัมมนาวิชาการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
  8. จัดตั้งห้องสมุดเล็ก ๆ ของกลุ่ม
  9. จัดทำหนังสือหรือปฏิทินประจำปี
  10. ประสานงานกับหน่วยงานที่ให้บริการทดสอบความรู้ด้านต่าง ๆ
- ทั้งนี้มีแนวคิดสำคัญต่าง ๆ ที่ใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนโดยครอบครัว ซึ่งได้รับสนใจอย่างมากจากครอบครัว รวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากหลายภาค ส่วนทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ หรือการศึกษาตามอัธยาศัย โดยพอจะสรุปได้ 3 แนวคิด คือ วิธีการเรียนการสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ วิธีการเรียนการสอนโดยการชี้นำตนเอง วิธีการเรียนการสอนตามแนวคิดแบบพหุปัญญา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.2.1 วิธีการเรียนการสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญเกิดขึ้นจากพื้นฐานความเชื่อที่ว่า การจัดการศึกษามีเป้าหมายสำคัญที่สุด คือ การจัดการให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนแต่ละคนได้พัฒนาตนเองสูงสุด ตามกำลังหรือศักยภาพของแต่ละคน แต่เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกันทั้งด้านความต้องการ ความสนใจ ความถนัด และยังมีทักษะพื้นฐานอันเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะใช้ในการเรียนรู้ อันได้แก่ความสามารถในการฟัง พูด อ่าน เขียน ความสามารถทางสมอง ระดับสติปัญญา และการแสดงผลของการเรียนรู้ออกมาในลักษณะที่ต่างกัน จึงควรมีการจัดการที่เหมาะสมในลักษณะที่แตกต่างกัน ตามเหตุปัจจัยของผู้เรียนแต่ละคน

สำหรับความหมายของสำหรับการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียน พิมพันธ์ เดชะคุปต์ และเพยาร์ ยินดีสุข (2548) ได้กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นแนวการจัดการเรียน

การสอนที่เน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้ใหม่ และสิ่งประดิษฐ์ใหม่ โดยการใช้กระบวนการคิด กระบวนการทางสังคม กระบวนการกลุ่ม และให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ และมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ได้ ซึ่งครูมีบทบาทเป็นผู้อำนวยการความสะอาด จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียน เน้นการบูรณาการความรู้ในศาสตร์สาขาต่าง ๆ ใช้หลากหลายวิธีการสอน หลากหลายแหล่งความรู้ พัฒนาปัญญาได้อย่างหลากหลาย รวมทั้งเน้นการใช้วิธีการวัดผลอย่างหลากหลาย สอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544) ที่ได้กำหนดลักษณะกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นเป็นสำคัญไว้ 9 ประการ คือ

1. มีการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลายเหมาะสมกับผู้เรียน
2. กระตุ้นให้ผู้เรียนได้รู้จักคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และคิดสร้างสรรค์
3. กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาหาความรู้ แสวงหาคำตอบและสร้างองค์ความรู้

ด้วยตนเอง

4. นำภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยี และสื่อที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้

ในการจัดการเรียนการสอน

5. ฝึกและส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมของผู้เรียน
6. ผู้เรียนได้รับการพัฒนาสุนทรียภาพอย่างครบถ้วนทั้งด้านดนตรี ศิลปะ

กีฬา

7. ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย การทำงานร่วมกันกับผู้อื่น และ

ความรับผิดชอบกลุ่มร่วมกัน

8. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนรักสถานศึกษาของตนเองและมีความกระตือรือร้น

ในการเรียนรู้

9. ประเมินพัฒนาการผู้เรียนด้วยวิธีการหลากหลายและต่อเนื่อง

ทั้งนี้ เมื่อกล่าวถึงแนวคิดการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตาม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่มีเจตนารมณ์ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาของเยาวชนในชาติให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง นำมาสู่การทำความเข้าใจเรื่องหลักการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ หรือที่รู้จักในชื่อเดิมว่า การจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Student centered หรือ Child centered) เป็นรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่รู้จักกันมานานในวงการศึกษไทย แต่ไม่ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติ เพราะมีความเคยชินจากการที่ได้รับการอบรม สั่งสอนมาด้วยรูปแบบการจัดการเรียนการสอนโดยยึดครูเป็นศูนย์กลาง (Teacher centered) มาตลอด เมื่อเป็นครูก็เคยชินกับการจัดการเรียนการสอนแบบเดิมที่เคยรู้จัก จึงทำให้ไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการเรียนการสอน โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญเท่าที่ควร แต่ในยุคของการปฏิรูปการศึกษานี้ได้กล่าวถึง การจัดการเรียนรู้ที่ยอมรับว่า บุคคลหรือผู้เรียนมีความแตกต่างกัน และทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ ดังนั้นในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ครู หรือผู้จัดการเรียนรู้ควรมีความเชื่อพื้นฐานอย่างน้อย 3 ประการ คือ 1) เชื่อว่าทุกคนมีความแตกต่างกัน 2) เชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ และ 3) เชื่อว่าการเรียนรู้เกิดได้ทุกที่ ทุกเวลา

ดังนั้น การจัดการเรียนรู้จึงเป็นการจัดการบรรยากาศ กิจกรรม สื่อ สถานการณ์ ฯลฯ ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เต็มตามศักยภาพ ผู้จัดการศึกษาจึงจำเป็นต้องรู้จักผู้เรียนอย่างรอบด้าน และสามารถวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำไปเป็นพื้นฐานการออกแบบ หรือวางแผน การเรียนรู้ได้สอดคล้องกับผู้เรียน สำหรับในการจัดกิจกรรมหรือออกแบบการเรียนรู้ อาจทำได้หลายวิธีการ และเทคนิค แต่มีข้อควรคำนึงว่าในการจัดการเรียนรู้แต่ละครั้ง แต่ละเรื่อง ได้เปิดโอกาสให้กับผู้เรียนในเรื่องต่อไปนี้หรือไม่ กล่าวคือ

1. เปิดโอกาสให้นักเรียนเป็นผู้เลือกหรือตัดสินใจในเนื้อหาสาระที่สนใจ เป็นประโยชน์ต่อตัวผู้เรียนหรือไม่
2. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ โดยได้คิด ได้รวบรวม ความรู้ และลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเองหรือไม่

ทศนา แชมมณี (2545) ได้นำเสนอแนวคิดในการเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วม และสามารถนำไปใช้เป็นแนวปฏิบัติได้ ดังนี้

1. กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีที่ควรช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทางด้านร่างกาย (Physical participation) คือ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสเคลื่อนไหวร่างกาย เพื่อช่วยให้ ประสิทธิภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนต้นตัว พร้อมทั้งจะรับข้อมูลและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น การรับรู้ เป็นปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้ ถ้าผู้เรียนอยู่ในสภาพที่ไม่พร้อม แม้จะให้ความรู้ที่ดี ผู้เรียนก็ไม่สามารถรับได้ ดังจะเห็นได้ว่าถ้าปล่อยให้ผู้เรียนนั่งนาน ๆ ในไม่ช้าผู้เรียนก็จะหลับหรือคิดเรื่องอื่น แต่ถ้าให้ เคลื่อนไหวทางกายบ้าง ก็จะทำให้ประสิทธิภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนต้นตัว และพร้อมที่จะรับและเรียนรู้ สิ่งต่าง ๆ ได้ดี ดังนั้นกิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียนจึงควรเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนได้เคลื่อนไหวในลักษณะใด ลักษณะหนึ่ง เป็นระยะ ๆ ตามความเหมาะสมกับวัยและระดับความสนใจของผู้เรียน

2. กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีที่ควรช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทางสติปัญญา (Intellectual participation) คือ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเคลื่อนไหวทางสติปัญญา ต้องเป็นกิจกรรมที่ทำทลายความคิดของผู้เรียน สามารถกระตุ้นสมองของผู้เรียนให้เกิดการเคลื่อนไหว ต้องเป็นเรื่องที่ไม่ยากหรือง่ายเกินไปทำให้ผู้เรียนสนุกที่จะคิด

3. กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีที่ควรช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทางสังคม (Social participation) คือ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว เนื่องจากมนุษย์จำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะ มนุษย์ต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวเข้ากับผู้อื่นและ สภาพแวดล้อมต่าง ๆ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ทางด้านสังคม

4. กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีที่ควรช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทางอารมณ์ (Emotional participation) คือ เป็นกิจกรรมที่ส่งผลต่ออารมณ์ ความรู้สึกของผู้เรียน ซึ่งจะช่วยให้ การเรียนรู้เกิดจากความหมายต่อตนเอง โดยกิจกรรมดังกล่าวควรเกี่ยวข้องกับผู้เรียนโดยตรง โดยปกติ การมีส่วนร่วมทางอารมณ์นี้มักเกิดขึ้นพร้อมกับการกระทำอื่น ๆ อยู่แล้ว เช่น กิจกรรมทางกาย สติปัญญา และสังคม

การจัดการเรียนการสอนทั่วไป เราสามารถออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียน การสอนได้ตามแนวทางต่อไปนี้

1. การจัดกิจกรรมเอื้ออำนวยให้เกิดการสร้างความรู้ (Construct) จากความคิดพื้นฐานที่เชื่อว่าในสมองของผู้เรียนมิได้มีแต่ความว่างเปล่า แต่ทุกคนมีประสบการณ์เดิมของตนเอง เมื่อได้รับประสบการณ์ใหม่สมองจะพยายามปรับข้อมูลเดิมที่มีอยู่โดยการต่อเติมเข้าไป ในกรณีที่มีข้อมูลเดิมและข้อมูลใหม่ไม่มีความขัดแย้งกัน แต่ถ้าขัดแย้งกันก็จะปรับโครงสร้างของข้อมูลเดิม เพื่อให้สามารถรับข้อมูลใหม่ได้ ซึ่งอาจทำให้โครงสร้างของข้อมูลเดิมเปลี่ยนแปลงไป และถ้าผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงความรู้ที่สร้างได้นั้นออกมาด้วยคำพูดของตนเองการสร้างความรู้นั้นก็สมบูรณ์ ดังนั้นถ้าผู้สอนสามารถออกแบบกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ลงมือกระทำตามแนวความคิดนี้ ผู้เรียนก็จะสามารถสร้างความรู้ได้ พฤติกรรมที่ผู้สอนควรออกแบบในกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน มีดังนี้

- 1.1 ให้ผู้เรียนได้ทบทวนความรู้เดิม
- 1.2 ให้ผู้เรียนได้รับ/แสวงหา/รวบรวมข้อมูล/ประสบการณ์ต่าง ๆ
- 1.3 ให้ผู้เรียนได้ศึกษาข้อมูล ทำความเข้าใจ และสร้างความหมายข้อมูล/ประสบการณ์ต่าง ๆ โดยใช้กระบวนการคิดและกระบวนการอื่น ๆ ที่จำเป็น

1.4 ให้ผู้เรียนได้สรุปจัดระเบียบ/โครงสร้างความรู้

- 1.5 ให้ผู้เรียนได้แสดงออกในสิ่งที่ได้เรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ในกิจกรรม

การเรียนการสอนทั่วไป ครูสามารถออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องตามลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ในขณะ ที่ให้ความรู้ โดยเปลี่ยนบทบาทจากที่เคยบอกความรู้โดยตรง ให้ผู้เรียนบันทึกหรือคัดลอกเป็นการใช้ คำสั่งและคำถามดำเนินกิจกรรม ให้ผู้เรียนได้ลงมือกระทำเพื่อสร้างความรู้ด้วยตนเอง โดยครูเตรียม สื่อการสอนที่เป็นตัวอย่างเครื่องมือหรือการปฏิบัติงานในลักษณะต่าง ๆ เป็นข้อมูลหรือประสบการณ์ ให้ผู้เรียนได้เข้าใจ ครูอาจชี้แนะข้อมูลที่ควรสังเกต และวิธีการจัดระบบระเบียบโครงสร้างความรู้ ให้เช่น สอนให้เขียนโครงสร้างความรู้เป็นแผนผังที่ตนเองเข้าใจ และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงออกว่า ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เรื่องใด เช่น ให้อธิบายแผนผังความคิดที่ตนเองเขียนขึ้นตามความเข้าใจ หรือ ให้เล่าถึงสิ่งที่เรียนรู้โดยครูใช้คำถามหรือคำสั่งเป็นสื่อและมีการเสริมแรงอย่างเหมาะสมในภายหลัง ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดความภาคภูมิใจ เกิดความสนุก และต้องการเรียนรู้อีก

2. การจัดกิจกรรมที่เอื้ออำนวยให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) คือ การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้กระทำสิ่งต่าง ๆ หรือกระทำบางสิ่งบางอย่างดังต่อไปนี้

- 2.1 ให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ได้แก่ การพูดอภิปรายกับเพื่อน กับครู หรือผู้เกี่ยวข้องกับการทำงาน ผู้ที่สามารถให้ข้อมูลบางอย่างที่ผู้เรียนต้องการได้
- 2.2 ให้ผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น กำหนดให้ ผู้เรียนสำรวจอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าในบริเวณโรงเรียน
- 2.3 ให้ผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น กำหนดให้ ผู้เรียนสังเกตการกินอาหารของสัตว์ หรือรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะของต้นไม้ชนิดต่าง ๆ
- 2.4 ให้ผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางด้านสื่อไอทีทัศน์ วัสดุ และเทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น ให้ผู้เรียนไปหาข้อมูลจากคอมพิวเตอร์ หรือให้อ่านใบความรู้ ใบงาน หรือ ใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการเรียน

3. การจัดกิจกรรมที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนได้เคลื่อนไหวร่างกาย (Physical participation) คือ การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนมีโอกาสเคลื่อนไหวอวัยวะหรือกล้ามเนื้อต่าง ๆ

เป็นระยะ ๆ ตามความเหมาะสมกับวัย วุฒิภาวะและความสนใจของผู้เรียน โดยกล่ามนื้อที่เคลื่อนไหว อาจเป็นส่วนต่าง ๆ ดังนี้

3.1 กล่ามนื้อมัตยอย เช่น พิมพ์ตีด ร้อยมลัย พับกระดาษ วาดรูป เย็บผ้า ใช้ไขควง เขียนแบบเรียงตัวหนังสือ ปฏิบัติการใช้เครื่องมือวิทยาศาสตร์

3.2 กล่ามนื้อมัตใหญ่ เช่น กิจกรรมย้ายกลุ่ม ย้ายเก้าอี้ จัดโต๊ะ ทูบโลหะ ตอกตะปู ยกของ ก่ออิฐ ฉาบปูน ชุดดิน ฯลฯ

4. การจัดกิจกรรมที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนได้ใช้กระบวนการ คือ การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น กระบวนการแสวงหาความรู้ กระบวนการกลุ่ม กระบวนการศึกษาด้วยตนเอง กระบวนการจัดการ กระบวนการแก้ปัญหาและตัดสินใจ กระบวนการทำงาน หรือกระบวนการอื่น ๆ โดยครูจัดกิจกรรม สถานการณ์ หรือกำหนดให้ผู้เรียนหาข้อมูล หรือความรู้ โดยใช้กระบวนการดังกล่าวเป็นเครื่องมือ

ผลของการเรียนรู้ นอกจากผู้เรียนจะได้รับรู้ข้อมูลที่ต้องการแล้วยังมีความรู้เกี่ยวกับการใช้กระบวนการเหล่านี้เพื่อหาข้อมูลหรือความรู้อื่น ๆ ได้ด้วยตนเองในโอกาสอื่น ๆ เปรียบเหมือนการให้เครื่องมือในการจับปลากับชาวประมงแทนที่จะเอาปลามาให้ เมื่อชาวประมงมีเครื่องมือจับปลาแล้วย่อมหาปลาหากินเองได้ หรือวางแผนจัดสรรเวลาของการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือได้ลงมือแก้ไขงานบางอย่างในขณะที่ลงมือปฏิบัติงาน ซึ่งต้องใช้การพิจารณาข้อมูลรอบด้าน เพื่อการตัดสินใจ ข้อสำคัญ คือ ครูจะต้องช่วยให้ผู้เรียนได้สรุปขั้นตอนในการทำงาน ผู้เรียนต้องบอกได้ว่าการดำเนินงานนี้เสร็จได้ เขาใช้ขั้นตอนและวิธีการใดบ้าง แต่ละขั้นตอนมีปัญหาและอุปสรรคใด เขาใช้วิธีการใดแก้ปัญหา และได้ผลของการปฏิบัติออกมาอย่างไร พอใจหรือไม่ ถ้ามีการทำงานอย่างนี้อีกในครั้งต่อไปเขาจะปฏิบัติอย่างไร

อีกประเด็นหนึ่ง คือ การใช้กระบวนการกลุ่มในการทำงาน ต้องแบ่งหน้าที่การทำงาน สมาชิกทุกคนต้องมีส่วนร่วมทำให้งานชิ้นนั้นสำเร็จ มิใช่ให้ผู้เรียนมานั่งรวมกลุ่มกัน แต่ทำงานแบบต่างคนต่างทำ เพราะผู้เรียนจะได้มีโอกาสรับทราบทบทวนของตนเองในการทำงานร่วมกับคนอื่น ตลอดจนรู้วิธีการจัดระเบียบการทำงานในกลุ่ม เพื่อให้งานกลุ่มบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายต่อไป นักเรียนจะสามารถใช้กระบวนการกลุ่มนี้ในการทำงานกับคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมที่ผู้เรียนเป็นสมาชิกอยู่ได้

5. การจัดกิจกรรมที่เอื้ออำนวยให้เกิดการประยุกต์ใช้ความรู้ (Application) คือ การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนมีโอกาสได้กระทำสิ่งต่าง ๆ คือ ได้นำความรู้ไปใช้ในสถานการณ์อื่น ๆ ที่หลากหลาย หรือได้ฝึกฝนพฤติกรรมการเรียนรู้จนเกิดความชำนาญ โดยผู้สอนจัดสถานการณ์แบบฝึกหัด หรือโจทย์ปัญหาให้ผู้เรียนได้ลงมือกระทำ เพื่อให้เกิดความมั่นใจและความชำนาญในการที่จะนำเอาความรู้ที่นำมาใช้เป็นประจำในชีวิตจริง การจัดกิจกรรมในขั้นตอนนี้เป็นประเด็นที่มีความสำคัญแต่กลับเป็นจุดอ่อนของการจัดการเรียนการสอนของไทยทุกระดับ เพราะมีการปฏิบัติหรือมีพฤติกรรมการนำความรู้ ความเข้าใจที่ได้รับจากการเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันค่อนข้างน้อย ทั้งนี้เนื่องจากในการเรียนการสอน ผู้เรียนยังขาดการฝึกฝนการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในความจริง

โดยสรุปสาระสำคัญของการปฏิรูปการเรียนรู้โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หรือเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญนั้น เป็นการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการเรียนรู้ โดยเน้นประโยชน์ที่ผู้เรียนจะได้รับพร้อมทั้งคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ปลูกฝังให้ผู้เรียนรู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ใฝ่รู้ใฝ่เรียน มีนิสัยรักการเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนั้นการปฏิรูปการเรียนรู้จึงควรเริ่มที่สถานศึกษาทุกแห่ง ดำเนินการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีการประกันคุณภาพภายในผสมผสานอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ และการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

3.3.2 วิธีการเรียนการสอนโดยการชี้นำตนเอง

การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งมีความสำคัญสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบันที่บุคคลควรพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการคิดวิเคราะห์ คิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ การรู้จักเชื่อมโยงความรู้กับการทำงาน และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ตามสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา และทวีความรวดเร็วมากขึ้น ตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการเรียนรู้ด้วยตนเอง เพิ่งมีการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบเมื่อสามสิบกว่าปี แนวคิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง วางบนรากฐานความเชื่อทางมนุษยนิยม (Humanistic philosophy) ที่กำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ไว้ที่การพัฒนาตนเอง (ชัยฤทธิ์, 2544) ดังนั้น การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นแนวคิดของการเรียนรู้ชนิดหนึ่ง ที่สนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life - long learning) ของประชาชนทุกคน

การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง (Self - directed learning: SDL) ความหมายการเรียนรู้ด้วยตนเอง นักการศึกษาได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนี้ สมคิด อิศระวัฒน์ (2538) ให้ความหมายการเรียนรู้ด้วยตนเองว่าเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีความคิดริเริ่มด้วยตนเอง โดยอาศัยความช่วยเหลือหรือไม่ก็ได้ ผู้เรียนวิเคราะห์ความต้องการที่จะเรียนรู้ของตน กำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้แยกแยะ เจาะจง แหล่งข้อมูลในการเรียนรู้ คัดเลือกวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสม และประเมินผลการเรียนรู้นั้น ๆ

Knowles (1975) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ด้วยตนเอง สรุปได้ว่าการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นกระบวนการที่ผู้เรียนคิดริเริ่มการเรียนเอง โดยวินิจฉัยความต้องการในการเรียนรู้ของตนกำหนดเป้าหมาย และสื่อการเรียน ติดต่อกับบุคคลอื่น หาแหล่งความรู้เลือกใช้ยุทธวิธีการเรียนรู้เสริมแผนการเรียนรู้ และประเมินผลการเรียนของตน ซึ่งอาจจะได้รับหรือไม่ได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นก็ตาม

Skager (1977) ให้ความหมายการเรียนรู้ด้วยตนเองว่าเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ส่วนบุคคล ผู้เรียนมีเป้าหมายในการพัฒนาทักษะ ความสามารถในการวางแผน การบริหาร การจัดการ และการประเมินผลกิจกรรมการเรียนรู้ของตนเอง และในฐานะที่เป็นสมาชิกของกลุ่มการเรียนที่ร่วมมือกัน

Griffin (1983) กล่าวว่า การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เฉพาะของบุคคล โดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาการเรียนรู้ความสามารถในการวางแผน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผลการเรียนรู้ของตน

Brookfield (1984) สรุปการเรียนรู้ด้วยตนเองว่า เป็นการแสวงหาความรู้ โดยผู้เรียนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ที่ชัดเจน ควบคุมกิจกรรมการเรียนรู้ของตนในด้านเนื้อหา และวิธีการเรียน ซึ่งอาจขอความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เช่น การกำหนด และใช้หนังสือประกอบการเรียน หรือบทความต่าง ๆ จากบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเลือกวิธีการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง

สรุปการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง คือ กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนริเริ่มการเรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสนใจ ความต้องการ และความถนัดมีเป้าหมาย รู้จักแสวงหาแหล่งทรัพยากรของการเรียนรู้ เลือกวิธีการเรียนรู้จนถึงการประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของตนเอง โดยจะดำเนินการด้วยตนเองหรือร่วมมือช่วยเหลือกับผู้อื่นหรือไม่ก็ได้

วัตถุประสงค์การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นคุณลักษณะที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาในปัจจุบันที่จะต้องส่งเสริมให้บุคคลมีคุณลักษณะของการชี้นำตนเองในการเรียนรู้ เพื่อให้บุคคลมีประสบการณ์ และมีศักยภาพในการแสวงหาความรู้เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาตลอดชีวิตต่อไป

รูปแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง

วัฒนาพร ระวังทุกข์ (2545) ได้เสนอหลักการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ดังนี้คือ

1. ศึกษาผู้เรียนเป็นรายบุคคล เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกันทั้งในด้านความสามารถในการเรียนรู้วิธีการเรียนรู้ เจตคติ ฯลฯ ดังนั้น การจัดการเรียนรู้จึงต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความสามารถในการเรียนรู้ และวิธีการเรียนรู้ โดยจัดการเรียนรู้ เนื้อหาและสื่อที่เอื้อต่อการเรียนรู้รายบุคคล รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้นำเอาประสบการณ์ของตนมาใช้ในการเรียนรู้ด้วย

2. จัดให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการเรียน การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีเมื่อผู้เรียนมีส่วนร่วมรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง ดังนั้น การจัดการเรียนรู้จึงควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีบทบาทตั้งแต่การวางแผน กำหนดเป้าหมาย การเรียนที่สอดคล้องกับความต้องการของตน หรือกลุ่มการกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้สื่อการเรียน การเลือกใช้วิธีการเรียนรู้ การใช้แหล่งข้อมูล ตลอดจนจนถึงการประเมินผลการเรียนของตน

3. พัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียน การจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เรียนจะต้องได้รับการฝึกให้มีทักษะและยุทธศาสตร์การเรียนรู้ที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น การบันทึกข้อความ การจัดประเภทหมวดหมู่ การสังเกต การแสวงหา และใช้แหล่งความรู้ เทคโนโลยีและสื่อที่สนับสนุนการเรียน รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ในการตัดสินใจ แก้ปัญหา กำหนดแนวทางการเรียนรู้ และเลือกวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตนเอง

4. พัฒนาทักษะการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น การเรียนรู้ด้วยตนเองไม่ได้หมายความว่าผู้เรียนต้องเรียนคนเดียว โดยไม่มีชั้นเรียนหรือเพื่อนเรียน ยกเว้นการเรียนแบบรายบุคคล โดยทั่วไปแล้วในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้เรียนจะได้ทำงานร่วมกับเพื่อน กับครู และบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น

จึงต้องพัฒนาทักษะการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่นให้กับผู้เรียน เพื่อให้รู้จักการทำงานเป็นทีม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกับเพื่อนที่มีความรู้ความสามารถ ทักษะเจตคติที่แตกต่างกัน เพื่อให้สามารถ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในกระบวนการเรียนรู้

5. พัฒนาทักษะการประเมินตนเอง และการร่วมมือกันประเมินในการเรียนรู้ ด้วยตนเอง ผู้เรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประเมินการเรียนรู้ ดังนั้นจึงต้องพัฒนาทักษะการประเมิน ให้แก่ผู้เรียน และสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้เรียนว่า การประเมินตนเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบประเมินผล รวมทั้งยอมรับผลการประเมินจากผู้อื่นด้วย นอกจากนี้ต้องจัดให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์การประเมินผล หลาย ๆ รูปแบบ

6. จัดปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน สภาพแวดล้อม เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนั้นบริเวณในโรงเรียนจึงต้องจัดให้เป็นแหล่ง ความรู้ที่นักเรียนจะค้นคว้าด้วยตนเองได้ เช่น ศูนย์วิทยากร บทเรียนสำเร็จรูป ชุดการสอน ฯลฯ รวมทั้งบุคลากร เช่น ครูประจำศูนย์วิทยากร ที่ช่วยอำนวยความสะดวก และแนะนำเมื่อผู้เรียน ต้องการ

ดังนั้น หลักการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ผู้จัดกิจกรรมต้องศึกษาผู้เรียนเป็นรายบุคคล จัดให้ผู้เรียนมีส่วนรับผิดชอบในการเรียน พัฒนาทักษะ การเรียนรู้ของผู้เรียน พัฒนาทักษะการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น พัฒนาทักษะการประเมินตนเอง และ การร่วมมือกันประเมินและจัดปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน

ทั้งนี้เมื่อสรุปแล้ว แนวคิดการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง มีแนวโน้มที่จะเป็น แนวคิดที่สำคัญของการศึกษาในอนาคต นอกจากนั้นคาดว่าจะจะเป็นแนวคิดที่มีพลังขับเคลื่อนให้วงการ การศึกษาผู้ใหญ่ก้าวหน้าอย่างมาก อย่างไรก็ตามควรคำนึงถึงการชี้นำตนเองในการเรียนรู้จะเน้นถึง ความรับผิดชอบของบุคคล และเชื่อในศักยภาพที่ไม่สิ้นสุดของมนุษย์ ในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ที่ประสบผลสำเร็จ ผู้อำนวยการความสะดวกต้องมีบทบาทในการร่วมปรึกษาแลกเปลี่ยนความคิด เป็นแหล่งความรู้ตามที่คุณเรียนต้องการ มีความสัมพันธ์อันดีกับผู้เรียน มีส่วนร่วมในการถ่ายโอนบทบาท การเรียนการสอน และสนับสนุนให้ผู้เรียนคิดอย่างแตกฉาน (Critical thinking)

3.2.3 วิธีการเรียนการสอนตามแนวคิดแบบพหุปัญญา

ทฤษฎีพหุปัญญา

ผู้บุกเบิกแนวคิดทฤษฎีพหุปัญญา คือ การ์ดเนอร์ (Gardner) จากมหาวิทยาลัย ฮาร์วาร์ด (Harvard university) ในปี ค.ศ. 1983 เขาได้เขียนหนังสือชื่อ “Frames of mind: The theory of multiple intelligences” ซึ่งได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง แนวคิดของการ์ดเนอร์ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกี่ยวกับ “เชาว์ปัญญา” และกลายเป็นทฤษฎีที่กำลังมีอิทธิพล อย่างกว้างขวางต่อการจัดการศึกษาและงานจัดการเรียนรู้ในปัจจุบัน

แนวคิดเกี่ยวกับเชาว์ปัญญา (Intelligences) ที่มีมาตั้งแต่เดิมนั้นจำกัด อยู่ที่ความสามารถทางด้านภาษา ความสามารถทางด้านคณิตศาสตร์ และการคิดเชิงตรรกะ หรือ เชิงเหตุผลเป็นหลัก การวัดเชาว์ปัญญาของผู้เรียนจะวัดจากคะแนนที่ได้จากแบบทดสอบทางสติปัญญา ซึ่งประกอบด้วย การทดสอบความสามารถทั้ง 2 ด้าน ดังกล่าว คะแนนจากการวัดเชาว์ปัญญาจะเป็น

ตัวกำหนดเชาว์ปัญญาของบุคคลนั้นตลอดไป เพราะมีความเชื่อว่า องค์ประกอบ ของเชาว์ปัญญา จะไม่เปลี่ยนแปลงไปตามวัยหรือประสบการณ์มากนัก แต่เป็นคุณลักษณะที่ติดตัวมาแต่กำเนิด การ์ดเนอร์ได้นิยามคำว่า “เชาว์ปัญญา” ไว้ว่าหมายถึง ความสามารถในการแก้ปัญหาในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ หรือการสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง รวมทั้งความสามารถในการตั้งปัญหาเพื่อจะหาคำตอบและเพิ่มพูนความรู้ (ทิสนา แซมณี, 2547)

แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้

ความเชื่อพื้นฐานของการ์ดเนอร์มีที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1. เชาว์ปัญญาของบุคคลมิได้มีเพียงความสามารถทางภาษาและทางคณิตศาสตร์เท่านั้น แต่มีอยู่อยู่หลากหลายถึง 10 ประเภทด้วยกัน แต่ที่ยอมรับอย่างกว้างขวางมี 8 ด้าน โดยด้านที่ 9 และ 10 ซึ่งได้แก่ ด้านจิตวิญญาณ (Spiritual) และด้านจิตนิยม (Existential) ยังไม่ค่อยเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย เชาว์ปัญญาแต่ละด้านทำให้คนแต่ละคนมีความสามารถเฉพาะด้านที่แตกต่างไปจากคนอื่น และมีความสามารถในด้านต่าง ๆ ไม่เท่ากัน ความสามารถที่ผสมผสานกันออกมาทำให้บุคคลแต่ละคนมีแบบแผนซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน

2. เชาว์ปัญญาของแต่ละบุคคลจะไม่อยู่คงที่ แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ หากได้รับการส่งเสริมที่เหมาะสม

3. เชาว์ปัญญาของบุคคล ประกอบด้วยความสามารถ 3 ประการ คือ

3.1 ความสามารถในการแก้ปัญหาในสภาพการณ์ต่าง ๆ

3.2 ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีประสิทธิภาพและสัมพันธ์

กับบริบททางวัฒนธรรม

3.3 ความสามารถในการตั้งประเด็นปัญหาเพื่อแสวงหาคำตอบและ

เพิ่มพูนความรู้

โดยเชาว์ปัญญา 8 ด้าน ตามแนวคิดของการ์ดเนอร์ มีดังนี้ (Gardner, 1993)

1. เชาว์ปัญญาด้านภาษา (Linguistic intelligence)

เชาว์ปัญญาด้านนี้ถูกควบคุมโดยสมองส่วนที่เรียกว่า “Broca’s Area” เป็นความสามารถระดับสูงของบุคคลในการใช้ภาษาเดิมของตน และอาจจะสามารถใช้ภาษาอื่นได้ด้วย เพื่อแสดงความคิดความรู้สึกของตน สติปัญญาด้านนี้แสดงออกทางความสามารถในการอ่าน การเขียน การพูดอภิปราย การสื่อสารกับผู้อื่น การใช้คำศัพท์ การแสดงออกของความคิด การประพันธ์ การแต่งเรื่อง การเล่าเรื่อง เป็นต้น เชาว์ปัญญาด้านนี้เป็นศักยภาพที่พบมากในนักพูด นักเล่าเรื่อง นิทาน กวี นักการเมือง บรรณาธิการ นักเขียนบทละคร นักหนังสือพิมพ์ นักโต้วาที หนายความ ซึ่งหมายถึงบุคคลที่ใช้ภาษาในการประกอบ และสามารถแสดงถึงความมีเชาว์ปัญญาด้านภาษาอย่างชัดเจน

2. เชาว์ปัญญาด้านคณิตศาสตร์หรือการใช้เหตุผลเชิงตรรกะ (Logical - mathematical intelligence)

เชาว์ปัญญาด้านนี้เป็นความสามารถระดับสูงของบุคคลในการเข้าใจหลักการของเหตุและผล รวมทั้งการใช้ตัวเลข ปริมาณ และการปฏิบัติการทางคณิตศาสตร์ รวมถึง

ความไวในการเห็นความสัมพันธ์ แบบแผน ตรรกวิทยา การคิดเชิงนามธรรม และการคิดที่เป็นเหตุเป็นผล (Cause effect) และการคิดคาดการณ์ (If - then) วิธีการที่ใช้ ได้แก่ การจำแนกประเภท การจัดหมวดหมู่ การสันนิษฐาน สรุป คิดคำนวณ การตั้งสมมติฐาน เป็นต้น เป็นศักยภาพที่พบมากในนักคณิตศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ นักจัดทำโปรแกรมคอมพิวเตอร์ นักบัญชี นักสถิติ นักตรรกศาสตร์

3. *เชาว์ปัญญาด้านมิติสัมพันธ์ (Spatial intelligence)*

เชาว์ปัญญาด้านนี้ถูกควบคุมโดยสมองส่วนขวา และแสดงออกมาทางความสามารถระดับสูงในการสร้างภาพ 3 มิติ ของโลกภายนอกขึ้นในจิตใจของตนเอง สามารถมองเห็นพื้นที่ และสามารถปรับปรุงและคิดวิธีการใช้พื้นที่ได้ดี รวมถึงความไวต่อสี เส้น รูปร่าง เนื้อที่ และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเหล่านี้ และสามารถแสดงออกเป็นรูปร่างถึงสิ่งที่เห็นและคิดเกี่ยวกับพื้นที่ เป็นศักยภาพที่พบมากใน ผู้นำทาง นักเดินเรือ นักบิน นายพราน นักเล่นหมากรุก ช่างแกะสลัก มองภาพ 3 มิติ สถาปนิกศิลปิน มัณฑนากร และนักประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์

4. *เชาว์ปัญญาด้านดนตรี (Musical intelligence)*

เชาว์ปัญญาด้านนี้ถูกควบคุมโดยสมองซีกขวา แต่ยังไม่สามารถระบุตำแหน่งที่แน่นอนได้ บุคคลที่มีสติปัญญาทางด้านนี้ จะแสดงออกทางความสามารถระดับสูงในด้าน จังหวะ การร้องเพลง การฟังเพลง และดนตรี การแต่งเพลง การเต้น และมีความไวต่อการรับรู้เสียง และจังหวะ ต่างสามารถคิดเป็นดนตรีตลอด จนความสามารถในการเข้าใจและสามารถวิเคราะห์ ทำนอง รูปแบบ แต่งเพลงเรียนรู้ จังหวะดนตรีได้ดี จำดนตรีได้ง่าย ฝักใฝ่ในดนตรีได้อย่างไม่มีวันล้า เป็นศักยภาพ ที่พบในนักดนตรี นักแต่งเพลง นักวิจารณ์ดนตรี และเพลง

5. *เชาว์ปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกายและกล้ามเนื้อ (Bodily - kinesthetic intelligence)*

เชาว์ปัญญาด้านนี้ถูกควบคุมโดยสมองส่วนที่เรียกว่าคอร์เท็กซ์ โดยด้านซ้าย ควบคุมการเคลื่อนไหวของร่างกายซีกขวา และด้านขวาควบคุมการเคลื่อนไหวของร่างกายซีกซ้าย บุคคลที่มีสติปัญญาด้านนี้ จะแสดงออกทางความสามารถระดับสูงในการใช้ร่างกายทั้งหมดหรือบางส่วน ของตนแสดงความคิดความรู้สึก ทักษะทางกาย เช่น ความคล่องแคล่ว ความแข็งแรง ความรวดเร็ว ความยืดหยุ่น ความประณีต และความไวทางประสาทสัมผัส เป็นศักยภาพที่พบมาก ในนักแสดง นักกีฬา นักแสดงท่าใบ้ นาฏกร นักฟิสิกส์ รวมถึงผู้ใช้ ความสามารถในการใช้มือประดิษฐ์ เช่น ช่างปั้น ช่างแกะรถยนต์ และศัลยแพทย์

6. *เชาว์ปัญญาด้านมนุษยสัมพันธ์ (Interpersonal intelligence)*

เชาว์ปัญญาด้านนี้ถูกควบคุมโดยสมองส่วนหน้า ความสามารถที่แสดงออกทางด้านนี้เห็นได้จากการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น การทำงานกับผู้อื่น การเข้าใจและเคารพผู้อื่น การแก้ปัญหา ความขัดแย้ง และการจัดระเบียบ ผู้มีความสามารถทางด้านนี้มีมักเป็นผู้มีความไวต่อความรู้สึก สามารถเข้าใจอารมณ์ ความรู้สึก ความคิดและเจตนาของผู้อื่น ชอบการสังเกตน้ำเสียง ใบหน้า ท่าทาง และสร้างสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่น ให้ความสำคัญกับบุคคลอื่น มีความเป็นมิตร ชอบช่วยเหลือ และให้คำปรึกษาแก่ผู้อื่น สามารถสื่อสาร ลดการขัดแย้ง ทำให้บุคคลอื่น หรือกลุ่มปฏิบัติตาม เป็นศักยภาพที่พบมากในนักประชาสัมพันธ์ โฆษก พิธีกร นักสื่อบุคคล ผู้สอน แพทย์ พยาบาล นักการตลาด

7. *เชาว์ปัญญาด้านการเข้าใจตนเอง (Intrapersonal intelligence)*

เชาว์ปัญญาที่มีความสามารถระดับสูงในการรู้จักตนเอง เข้าใจในอารมณ์ ความรู้สึก นึกคิดของตนได้ดี รู้จักตนเองตามความเป็นจริงเกี่ยวกับจุดอ่อน จุดแข็งในเรื่องใด ๆ มีความรู้เท่าทันอารมณ์ ความคิด ความปรารถนาของตน สามารถฝึกฝนตนเองได้ สนใจติดตามสิ่งที่ตนเองสนใจเป็นพิเศษ ชอบทำงานคนเดียว ชอบคิดฝันหมกมุ่นกับความรู้สึก ความคิดของตน มีแรงบันดาลใจที่จะแสวงหาความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตนเองสนใจอย่างสร้างสรรค์ สติปัญญาทางด้านนี้มักเกิดร่วมกับสติปัญญาด้านอื่น มีลักษณะเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างเชาว์ปัญญา อย่างน้อย 2 ด้านขึ้นไป เป็นศักยภาพที่พบมากในผู้นำทางศาสนา นักจิตวิทยา

8. *เชาว์ปัญญาด้านความเข้าใจสภาพธรรมชาติ (Naturalist intelligence)*

เชาว์ปัญญาด้านนี้เป็นความสามารถในการรู้จักธรรมชาติของพืชและสัตว์ สามารถแยกแยะจัดจำแนกประเภทพืชและสัตว์ มีความไวในการเข้าใจลักษณะอื่น ๆ ของธรรมชาติ สภาพของสิ่งแวดล้อม ก้อนเมฆ ความสมดุลระหว่างธรรมชาติ สัตว์และสิ่งแวดล้อมอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต รักธรรมชาติ ชอบศึกษาชีวิตสัตว์ ฟังและแยกเสียงสัตว์ได้ เป็นศักยภาพที่พบมากใน นักพฤกษศาสตร์ นักสิ่งแวดล้อมทางสังคมและทางวิทยาศาสตร์

เนื่องจากเชาว์ปัญญาแต่ละด้านถูกควบคุมโดยสมองส่วนต่าง ๆ กัน ดังนั้น หากสมองส่วนใดถูกทำลาย ความสามารถในด้านที่สมองส่วนนั้นควบคุมก็จะได้รับความกระทบกระเทือน หรือเสียไปด้วย สำหรับสมองส่วนที่ไม่ถูกทำลาย ความสามารถในส่วนที่สมองนั้นควบคุมก็จะยังเป็นปกติ อย่างไรก็ตามเชาว์ปัญญาแต่ละด้านไม่ได้ทำงานแยกจากกัน แต่มักจะทำงานในลักษณะผสมผสานกันไป แล้วแต่กิจกรรมที่ทำอยู่ว่าต้องการสติปัญญาด้านหนึ่งด้านใดบ้าง การ์ดเนอร์ เชื่อว่าในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้จะดูเหมือนว่าใช้เชาว์ปัญญาด้านหนึ่งด้านใดอย่างชัดเจน แต่แท้จริงแล้วต้องอาศัยเชาว์ปัญญาหลาย ๆ ด้านผสมผสานกัน เช่น นักร้องนักดนตรีที่ประสบความสำเร็จ แม้จะดูเหมือนว่าต้องอาศัยเชาว์ปัญญาด้านดนตรี แต่จริง ๆ แล้ว การประสบความสำเร็จยังอาจต้องอาศัยเชาว์ปัญญาด้านการสัมพันธ์กับผู้อื่น ด้านภาษา และด้านการเข้าใจตนเองด้วย เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว วิธีการเรียนการสอนในการจัดการศึกษาโดยครอบครัวนั้น เป็นการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยเชื่อว่าการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ครอบครัวจึงต้องร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับผู้เรียน และต้องรู้จักพลิกแพลงการเรียนการสอนให้เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ทั้งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของครอบครัวและสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้การเรียนรู้เป็นไปตามธรรมชาติของผู้เรียนอย่างเต็มศักยภาพ

3.3 *การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้*

ส่วนที่หนึ่งที่สำคัญในการจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ สื่อการเรียนรู้ที่จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงและเข้าใจความรู้นั้น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยพอจะสรุปความหมายของสื่อการศึกษา หรือสื่อการเรียนการสอน ซึ่งแตกต่างกันไปตามการใช้ของผู้เขียนแต่ละท่าน (กิดานันท์ มลิทอง, 2548; สำนักพัฒนาเทคนิคศึกษา, ม.ป.ป.) โดยหมายถึง สื่อ (medium,pl.media) เป็นคำมาจากภาษาละตินว่า “ระหว่าง” (Betaween) สิ่งใดก็ตามที่บรรจุข้อมูลสารสนเทศ หรือเป็น

ตัวกลางข้อมูลส่งผ่านจากผู้ส่งหรือแหล่งส่งไปยังผู้รับ เพื่อให้ผู้ส่งและผู้รับสามารถสื่อสารกันได้ ตรงตามวัตถุประสงค์ อาจเป็นสื่อที่ให้สารสนเทศในตัวเอง หรืออาจเป็นเครื่องมือ อุปกรณ์ในการนำเสนอ การเรียนการสอนในชั้นเรียน การบริการสารสนเทศในห้องสมุด ศูนย์สารสนเทศ จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง เทคนิค วิธีการ ให้ทันกับความก้าวหน้าและวิทยาการของโลก ผู้เรียน อาศัยสื่อเพื่อการเรียนรู้ ค้นคว้าตัวตนเองได้ เป็นเครื่องเสริมให้สามารถรับรู้ได้ทัดเทียมกับผู้อื่น เพิ่มทักษะ การศึกษา และสามารถสนองตอบต่อวัตถุประสงค์เฉพาะอย่างของผู้สอนและผู้เรียน สื่อหรือวัสดุสื่อ จำแนกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. สื่อสิ่งพิมพ์ (Printed media) หรือสื่อพิมพ์
2. สื่อที่ไม่ใช่สิ่งพิมพ์ (Nonprinted media) หรือสื่อไม่พิมพ์ แบ่งได้กว้าง ๆ คือ
  - 2.1 สื่อโสตทัศน์ (Audio - visual media) หมายถึง สื่อที่ให้สารสนเทศด้วยการฟัง และการมองเห็น
  - 2.2 สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (Electronic media) หมายถึง สื่อที่ต้องใช้ร่วมกับ

คอมพิวเตอร์

ในทางการศึกษามีคำที่มีความหมายแนวเดียวกันนี้ ซึ่งแตกต่างกันไปตามผู้ใช้ หรือลักษณะการนำไปใช้ เช่น ในการเล่าเรียน เมื่อผู้สอนนำสื่อมาใช้ประกอบการสอนเรียกว่า “สื่อการสอน” (Instructional media or teaching media) และเมื่อนำมาให้ผู้เรียนใช้เรียกว่า “สื่อการเรียนรู้” โดยเรียกรวมกันว่า “สื่อการเรียนการสอน” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “สื่อการสอน” หรือ “สื่อการศึกษา” (Educational media) อันหมายถึง สิ่งใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นเทปบันทึกเสียง สไลด์ วิดีโอ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ แผนภูมิ รูปภาพ ฯลฯ ซึ่งเป็นวัสดุบรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียนการสอน หรือเป็นอุปกรณ์เพื่อถ่ายทอดเนื้อหา สิ่งเหล่านี้เป็นวัสดุอุปกรณ์ทางกายภาพที่นำมาใช้เทคโนโลยี การศึกษา เป็นสิ่งที่ใช้เป็นเครื่องมือหรือช่องทางทำให้การสอนส่งไปถึงผู้เรียน สอดคล้องกับ Rao (2007) ที่กล่าวถึงการนำสื่อมาใช้เป็นระบบเพื่อจุดประสงค์ทางการศึกษา ทั้งเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อแก้ปัญหาด้านการเรียน เป็นต้น สื่อการสอนจึงถือว่ามิบทบาทมาก ในการเรียนการสอนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากเป็นตัวกลางที่ช่วยให้การสื่อสารระหว่างผู้สอนและผู้เรียนดำเนินการไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้เรียนมีความหมายของเนื้อหาบทเรียนได้ตรงกับ ที่ผู้สอนต้องการเรียนรู้ได้ทั้งสิ้น ในการใช้สื่อการสอนนั้นผู้สอนจำเป็นต้องศึกษาถึงลักษณะคุณสมบัติ ของสื่อแต่ละชนิด เพื่อเลือกสื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์การสอน และสามารถจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ให้แก่ผู้เรียน โดยต้องการวางแผนอย่างเป็นระบบในการใช้สื่อด้วย ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการเรียนการสอน ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ประเภทของสื่อการเรียนการสอน

สื่อโสตทัศน์

เป็นสื่อที่นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มของสื่อการเรียนการสอน โดยเป็นสื่อที่บรรจุหรือถ่ายทอด ข้อมูลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ด้วยการได้ยินเสียงและเห็นภาพ สื่อที่ใช้กันมาแต่ดั้งเดิม เช่น หนังสือ ตำราเรียน ภาพ ของจริง ของจำลอง จะเป็นสื่อที่บรรจุเนื้อหาในตัวเอง ต่อมามีการใช้เทคโนโลยี ในการประดิษฐ์อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ เพื่อการถ่ายทอดเนื้อหาและเนื้อหาและวัสดุที่ใช้กับอุปกรณ์

เหล่านี้ โรเบิร์ต อี. เดอ คีฟเฟอร์ (Robert E. de Kieffer) ได้แบ่งสื่อการสอนออกเป็น 2 ประเภท ตามลักษณะที่ใช้สื่อความหมายทางเสียงและภาพรวมเรียกว่า “สื่อโสตทัศน” (Audiovisual materials) ในปัจจุบันมีสื่อโสตเพิ่มขึ้นมากจากที่ เดอ คีฟเฟอร์ ได้กล่าวไว้ทั้ง 3 ประเภท ในที่นี้จึงขอยกตัวอย่าง สื่อใหม่รวมไปในแต่ละประเภท ดังนี้

1. สื่อไม่ใช่เครื่องฉาย (Nonprojected materials) เป็นสื่อที่ใช้การทางทัศน โดยไม่ต้องใช้เครื่องฉายร่วมด้วย แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ สื่อภาพ (Illustrative materials) เป็นสื่อที่สามารถถ่ายทอดเนื้อหา เช่น ภาพกราฟิก กราฟ แผนที่ ของจริง ของจำลอง กระดานสาธิต (Demonstration boards) ใช้ในการนำเสนอเนื้อหา เช่น กระดานชอล์ก กระดานนิเทศ กระดานแม่เหล็ก กระดานผ้าสาหลี่ ฯลฯ และกิจกรรม (Activites)
2. สื่อเครื่องฉาย (Projected and equipment) เป็นวัสดุและอุปกรณ์ อิเล็กทรอนิกส์ เพื่อการสื่อสารด้วยภาพหรือทั้งภาพทั้งเสียง อุปกรณ์มีทั้งแบบฉายตรงและฉายอ้อม เพื่อถ่ายทอดเนื้อหาจากวัสดุแต่ละประเภทที่ใช้เฉพาะอุปกรณ์นั้น เพื่อให้เป็นภาพปรากฏขึ้นบนจอ เช่น เครื่องฉายข้ามศีรษะใช้กับแผ่นโปร่งใส เครื่องฉายสไลด์ ใช้กับแผ่นฟิล์มสไลด์ หรือให้ทั้งภาพและเสียง เช่น เครื่องฉายภาพยนตร์ฟิล์ม เครื่องเล่นวีซีดีใช้กับวีซีดีและดีวีดี เหล่านี้เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอาจรวม เครื่องถ่ายทอดสัญญาณ คือ เครื่องแอลซีดีที่ใช้ถ่ายทอดสัญญาณจากคอมพิวเตอร์ หรือเครื่องเล่นวีซีดี เข้าไว้ในเครื่องด้วย เพื่อนำสัญญาณภาพจากอุปกรณ์เหล่านั้นขึ้นจอภาพ
3. สื่อเสียง (Audio materials and equipment) เป็นวัสดุและอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ เพื่อการสื่อสารด้วยเสียง อุปกรณ์เครื่องเสียงจะใช้ถ่ายทอดเนื้อหาจากวัสดุแต่ละประเภทที่ใช้เฉพาะกับอุปกรณ์นั้นเพื่อเป็นเสียงให้ได้ยิน เช่น เครื่องเล่นซีดีใช้กับแผ่นซีดี เครื่องเล่น/บันทึกเทปใช้กับ เทปเสียง หรืออาจเป็นอุปกรณ์ในการถ่ายทอดสัญญาณเสียง ดังเช่นวิทยุที่รับสัญญาณเสียงจากแหล่งส่ง โดยไม่ต้องใช้วัสดุใดๆในการนำเสนอเสียง

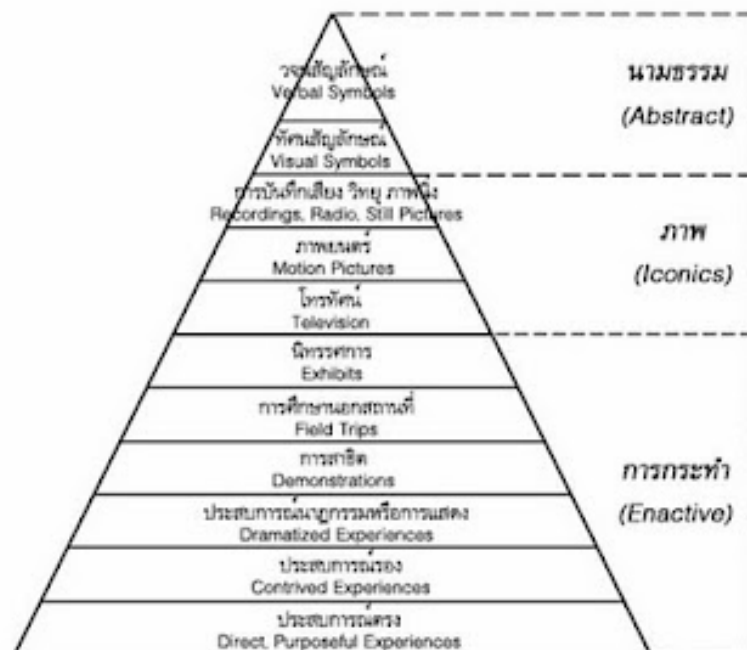
สื่อแบ่งตามประสบการณ์การเรียนรู้

“กรวยประสบการณ์” (Cone of experientess) โดยแบ่งเป็นขั้นตอนตามภาพ ประกอบที่ 2 ดังนี้

1. ประสบการณ์ตรง โดยการให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงจากของจริง เช่น การจับต้อง และการเห็น เป็นต้น
2. ประสบการณ์รอง เป็นการเรียนโดยให้ผู้เรียนเรียนจากสิ่งที่ใกล้เคียงความเป็นจริงที่สุด ซึ่งอาจเป็นการจำลองก็ได้
3. ประสบการณ์นาฏกรรมหรือการแสดง เป็นการแสดงบทบาทสมมติหรือการแสดงละคร เนื่องจากข้อจำกัดด้วยยุคสมัยเวลา และสถานที่ เช่น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ หรือเรื่องราวที่เป็นนามธรรม เป็นต้น
4. การสาธิต เป็นการแสดงหรือการทำเพื่อประกอบคำอธิบายเพื่อให้เห็นลำดับ ขั้นตอนของการกระทำนั้น
5. การศึกษานอกสถานที่ เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ต่าง ๆ ภายนอกสถานที่เรียน อาจเป็นการเยี่ยมชมสถานที่ การสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ เป็นต้น

6. นิทรรศการ เป็นการจัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ เพื่อให้สาระประโยชน์แก่ผู้ชม โดยการนำประสบการณ์หลายอย่างผสมผสานกันมากที่สุด
7. โทรทัศน์ โดยใช้ทั้งโทรทัศน์การศึกษาและโทรทัศน์การสอนเพื่อให้ข้อมูลความรู้แก่ผู้เรียนหรือผู้ชมที่อยู่ในห้องเรียนหรืออยู่ทางบ้าน
8. ภาพยนตร์ เป็นภาพที่บันทึกเรื่องราวลงบนฟิล์มเพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ทั้งภาพและเสียงโดยใช้ประสาทตาและหู
9. การบันทึกเสียง วิทยุ ภาพนิ่ง อาจเป็นทั้งในรูปของแผ่นเสียง เทปบันทึกเสียง วิทยุ รูปภาพ สไลด์ ข้อมูลที่อยู่ในชั้นนี้จะให้ประสบการณ์แก่ผู้เรียน ที่ถึงแม้จะอ่านหนังสือไม่ออก แต่ก็จะสามารถเข้าใจเนื้อหาได้
10. ทัศนสัญลักษณ์ เช่น แผนที่ แผนภูมิ หรือเครื่องหมายต่าง ๆ ที่เป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งของต่าง ๆ
11. วจนสัญลักษณ์ ได้แก่ ตัวหนังสือในภาษาเขียน และเสียงพูดของคนในภาษาพูด การใช้กรวยประสบการณ์ของเดลจะเริ่มต้นด้วยการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอยู่ในเหตุการณ์หรือการกระทำจริง เพื่อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงเกิดขึ้นก่อน แล้วจึงเรียนรู้โดยการเฝ้าสังเกตในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นขั้นต่อไปของการได้รับประสบการณ์รอง ต่อจากนั้นจึงเป็นการเรียนรู้ด้วยการรับประสบการณ์โดยผ่านสื่อต่าง ๆ และท้ายที่สุดเป็นการให้ผู้เรียนเรียนจากสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ภาพประกอบที่ 2 กรวยประสบการณ์

คุณค่าของสื่อการสอน

สื่อการสอนนับว่าเป็นสื่อสำคัญในการเรียนรู้เนื่องจากเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดเนื้อหาจากผู้สอนไปยังผู้เรียน หรือเป็นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนั้นสื่อการสอนจึงนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งกับผู้เรียนและผู้สอน ดังนี้

สื่อกับผู้เรียน สื่อการเรียนการสอนมีความสำคัญและคุณค่าต่อผู้เรียน ดังนี้

1. เป็นสิ่งช่วยให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจเนื้อหาบทเรียนที่ยุ่งยากซับซ้อนได้ง่ายขึ้นในระยะเวลาอันสั้น และช่วยให้เกิดความคิดรวบยอดในเรื่องนั้นได้อย่างถูกต้องและรวดเร็ว
2. สื่อจะช่วยกระตุ้นและสร้างความเข้าใจให้กับผู้เรียนทำให้เกิดความรู้สนุกสนานและไม่รู้สึกเบื่อหน่ายการเรียน
3. การใช้สื่อจะทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจตรงกัน หากเป็นเรื่องของนามธรรมและยากต่อความเข้าใจ และช่วยให้เกิดประสบการณ์ร่วมกันในวิชาที่เรียน
4. สื่อช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียน ทำให้เกิดมนุษยสัมพันธ์อันดีในระหว่างผู้เรียนด้วยกันเองและกับผู้สอนด้วย
5. สร้างเสริมลักษณะที่ดีในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์จากการใช้สื่อเหล่านี้
6. ช่วยแก้ปัญหาเรื่องของความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยการจัดให้มีการใช้สื่อในการศึกษารายบุคคล

แหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ถือเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี เราจึงควรทราบความหมายของแหล่งเรียนรู้เพื่อความเข้าใจอันจะนำไปสู่การเลือกสรรไปใช้ในการปฏิบัติ แหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ และประสบการณ์ ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนใฝ่เรียน ใฝ่รู้ แสวงหาความรู้และเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัย อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ สอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (2543) กล่าวว่า แหล่งการเรียนรู้เป็นแหล่งรวมวิทยาการที่สังคมยอมรับและถือว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งและจำเป็นสำหรับการเรียนรู้ศึกษาค้นคว้าของประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องหมายของความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ จากความหมายของแหล่งการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง ประสบการณ์ แหล่งข้อมูล ข่าวสาร เทคโนโลยีสารสนเทศ แหล่งความรู้วิทยาการต่าง ๆ ที่เสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน แสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้ตามอัธยาศัยอย่างต่อเนื่อง และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้เป็นกลไกที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติระหว่างหรือหลังการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้นั้น ๆ และสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้นั้น ผู้จัดกิจกรรมหรือผู้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ จำเป็นต้องมีความรู้เพียงพอเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ที่จะนำมาออกแบบกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ ซึ่งต้องรู้ว่าแหล่งเรียนรู้นั้น ถูกจัดอยู่ในประเภทใด มีองค์ความรู้เกี่ยวกับ

เรื่องอะไรบ้าง และมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอย่างไร ตลอดจนจุดเน้น หรือกิจกรรมของแหล่งเรียนรู้ว่ามีกิจกรรมอะไรบ้าง และมีเนื้อหาสาระอะไรที่ต้องการเน้นให้ผู้เข้าใช้บริการทราบหรือเรียนรู้ ซึ่งผู้ออกแบบกิจกรรมต้องเข้าใจในเรื่องนี้ เนื่องจากองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่อยู่ในแหล่งเรียนรู้อาจมีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในหลักสูตร ซึ่งก็จะเป็นประโยชน์และมีความหมายต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนมากขึ้น ดังนั้นการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้จึงเป็นกิจกรรมที่ช่วยเติมเต็มความรู้ หรือการขยายความรู้ความเข้าใจให้ผู้เรียนหรือเสริมทักษะทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ในตัวผู้เรียนต่อไป ฉะนั้นการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้จึงจำเป็นต้องเข้าใจเกี่ยวความหมาย ความสำคัญ ลักษณะ ประโยชน์ รูปแบบ และขั้นตอน ตลอดจนหลักในการสร้างหรือออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ ความหมาย และความสำคัญของกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ เป็นกิจกรรมที่ต้องการให้ผู้เรียนได้มีการฝึกเสริมทักษะในการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ ซึ่งในที่นี้หมายถึง การทำกิจกรรมการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ที่ต้องการให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติ เพื่อเสริมให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และมีทักษะเพิ่มขึ้น ส่วนใหญ่กิจกรรมการเรียนรู้ มักจะมีอยู่ทำยบเรียนซึ่งในบางครั้งกิจกรรมการเรียนรู้จะมีลักษณะเป็นแบบฝึกหัดให้ผู้เรียน ได้ฝึกปฏิบัติหรือเป็นใบงานให้ผู้เรียนปฏิบัติระหว่างเรียน หรือหลังการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ กิจกรรมแบบการเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้มีความสำคัญต่อผู้เรียน เพราะการทำกิจกรรมจะช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ ทักษะให้กับผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เร็วขึ้น ชัดเจนขึ้นกว้างขวางขึ้น ทำให้การจัดการเรียนการสอนประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ (สมชาย ฐิติรัตน์อัศว, 2551)

การจัดการเรียนการสอนให้ประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องดำเนินการในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้แหล่งการเรียนรู้ สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตามมาตรา 24 ควรดำเนินการดังต่อไปนี้

1. จัดกิจกรรม เนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
2. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา
3. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ ให้ทำได้คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
4. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียน การสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ
5. การจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือบิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนนอกจากมาตรา 24 ที่ให้ ความสำคัญเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ในแหล่งสถานศึกษาแล้ว ตามพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 มาตรา 47 กำหนดให้มีการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพ และมาตรฐาน การศึกษาทุกระดับ โดยเฉพาะมาตรฐานที่ 18 ได้กำหนดเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมและการเรียนการสอน ของแหล่งการเรียนรู้หรือสถานศึกษา โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ตามตัวบ่งชี้ ดังต่อไปนี้

ตัวบ่งชี้ที่ 1 ให้มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างหลากหลาย เหมาะสมกับ ธรรมชาติ และสนองความต้องการของผู้เรียน

ตัวบ่งชี้ที่ 3 มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักศึกษา หาความรู้และแสวงหาคำตอบ และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง

ตัวบ่งชี้ที่ 9 มีการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนรักสถานศึกษาของตนและมีความ – กระตือรือร้นในการไปเรียน

โดยสรุปแล้ว ในที่นี้กล่าวถึงด้านการศึกษา สื่อ หมายถึง วัสดุหรือสิ่งที่จะช่วยเชื่อมโยง และนำเสนอความรู้จากผู้ส่งไปยังผู้รับสาร ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ส่วนแหล่งเรียนรู้ หมายถึง สถานที่ที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความใฝ่รู้ สามารถแสวงหาคำตอบได้ด้วยตนเอง โดยทั้งสื่อและแหล่งเรียนรู้นั้นถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญ ต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ที่จะสามารถช่วยปรับเปลี่ยนทัศนคติ ความรู้ สร้างความเพลิดเพลินกับการเรียนรู้ ช่วยเอื้อให้ผู้เรียนเข้าใจความรู้ต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น เข้าถึงได้ด้วยตนเองเพื่อเท่าทัน การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในสังคมโลกาภิวัตน์ได้เป็นอย่างดี

3.4 การวัดประเมินผล

เพื่อที่จะตระหนักว่าบุตรเกิดการเรียนรู้หรือไม่ ครอบครัวที่จัดการศึกษาโดยครอบครัว จะประเมินโดยตั้งอยู่บนหลักความคิดที่สำคัญ คือ การแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของลูกอย่างแท้จริง เป็นรายบุคคล เพื่อให้เด็กได้ค้นพบวิถีทางพัฒนาตนเอง โดยมีวิธีการวัดและประเมินผลที่หลากหลาย เน้นการประเมินผลจากสภาพจริง (Authentic assessment)

ความหมายของการประเมินจากสภาพจริง

การประเมินสภาพจริง หมายถึง การประเมินสิ่งที่นักเรียน ได้แสดงความสามารถ ในการใช้ทักษะการคิด และความรู้เพื่อแก้ปัญหาซึ่งในการประเมินจะใช้กระบวนการสังเกต การบันทึก และการรวบรวมข้อมูลจากงานและวิธีการที่นักเรียนทำ เพื่อเป็นพื้นฐานของการตัดสินใจในการศึกษา ถึงผลกระทบต่อเด็กเหล่านั้น ไม่เน้นการประเมินเฉพาะทักษะพื้นฐาน แต่จะเน้นการประเมินทักษะ การคิดที่ซับซ้อนในการทำงานของนักเรียน และการแสดงออกที่เกิดจากการปฏิบัติในสภาพจริง (กรมวิชาการ, 2539) เป็นการประเมินการกระทำ การแสดงออกในด้านหลาย ๆ ด้านของนักเรียน ตามสภาพจริง ทั้งในและนอกชั้นเรียน หรือสถานที่อื่น ๆ (สำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2544) เป็นการประเมินที่ผู้เรียน โดยใช้เรื่องราว เหตุการณ์สภาพจริง หรือคล้ายจริงที่ประสบในชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งเร้าให้ผู้เรียนตอบสนองโดยการแสดงออก ลงมือกระทำ หรือผลิตจากกระบวนการทำงาน ตามที่คาดหวังและผลผลิตที่มีคุณภาพ จะเป็นการสะท้อนภาพเพื่อลงข้อสรุปถึงความรู้ ความสามารถ และทักษะต่าง ๆ ของผู้เรียนว่ามีมากน้อยเพียงใด (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2543) สรุปได้ว่า การประเมินผล ของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว เป็นการประเมินผลที่มุ่งเน้นพัฒนาการในตัวเด็กตามสภาพ ที่เป็นจริง โดยใช้กระบวนการสังเกต การบันทึก และการรวบรวมข้อมูล จากงานและวิธีการที่นักเรียน ทำเพื่อเป็นพื้นฐานของการตัดสินใจในการศึกษาถึงผลกระทบต่อเด็กเหล่านั้น และเป็นกระบวนการ ตัดสินว่านักเรียนมีความรู้ ความสามารถ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ มากน้อยเพียงใด

ลักษณะของการประเมินตามสภาพจริง

Burke, Fogarty and Belgrad (1994 อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการ
การประถมศึกษาแห่งชาติ, 2542) กล่าวถึงลักษณะของการประเมินตามสภาพจริงไว้ดังนี้

1. งานที่ปฏิบัติเป็นงานที่มีความหมาย งานที่ให้นักเรียนปฏิบัติต้องเป็นงานที่สอดคล้องกับชีวิตจริงในชีวิตประจำวัน เป็นเหตุการณ์จริงมากกว่ากิจกรรมจำลองขึ้น เพื่อใช้ในการทดสอบ
2. เป็นการประเมินรอบด้านด้วยวิธีการที่หลากหลาย เป็นการประเมินนักเรียนทุกด้าน ทั้งด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะและคุณลักษณะนิสัย โดยใช้เครื่องมือที่เหมาะสม สอดคล้องกับวิถีแห่งการเรียนรู้ และพัฒนาการของนักเรียน เน้นให้นักเรียนตอบสนองด้วยการแสดง สร้างสรรค์ ผลิตหรือทำงาน ในการประเมินต้องประเมินหลาย ๆ ครั้ง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย และเหมาะสม เน้นการลงมือปฏิบัติมากกว่าการประเมินความรู้
3. ผลผลิตมีคุณภาพนักเรียนจะมีการประเมินตนเองตลอดเวลา และพยายามแก้ไข จุดด้อยของตนเอง จนกระทั่งได้ผลงานที่ผลิตขึ้นอย่างมีคุณภาพ นักเรียนเกิดความพึงพอใจในผลงานของตนเอง มีการแสดงผลงานของนักเรียนต่อสาธารณชน เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้เรียนรู้และชื่นชม จากการจัดกิจกรรม การเรียนการสอน นักเรียนมีโอกาสเลือกปฏิบัติงานได้ตามความพึงพอใจ นอกจากนั้น ยังจำเป็นต้องมีมาตรฐานของงาน หรือสภาพความสำเร็จของงานที่เกิดจากการกำหนดร่วมกันระหว่าง ครู นักเรียน และอาจารย์ผู้ปกครองด้วย มาตรฐานหรือความสำเร็จดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่ช่วยบ่งบอก ว่างานของนักเรียนมีคุณภาพระดับใด
4. ใช้ทักษะการคิดที่ซับซ้อน ต้องพยายามให้นักเรียนแสดงออก หรือผลิตผลงานขึ้นมา ซึ่งเป็นผลงานที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินทางเลือก ลงมือกระทำ ตลอดจนการใช้ทักษะการแก้ปัญหาเมื่อพบปัญหาที่เกิดขึ้น
5. มีปฏิสัมพันธ์ทางบวกนักเรียนต้องไม่รู้สึกเครียดหรือเบื่อหน่ายต่อการประเมิน ครู ผู้ปกครอง และนักเรียน ต้องเกิดความร่วมมือที่ดีต่อกันในการประเมิน และการใช้ผลการประเมิน มาแก้ไขปรับปรุงนักเรียน
6. งานและมาตรฐานต้องชัดเจน งานและกิจกรรมที่จะให้นักเรียนปฏิบัติต้องมีขอบเขตที่ชัดเจน สอดคล้องกับจุดหมายหรือสภาพที่คาดหวังที่ต้องการให้เกิดพฤติกรรมดังกล่าว
7. มีการสะท้อนตนเองต้องมีการเปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความรู้สึก ความคิดเห็น หรือเหตุผลต่อการแสดงออก การกระทำ หรือผลงานของตนเองว่า ทำไม่ถึงปฏิบัติ ไม่ปฏิบัติ ทำไม่ถึงชอบ ทำไม่ถึงไม่ชอบ
8. มีความสัมพันธ์กับชีวิตจริง ปัญหาเป็นสิ่งที่เร้าให้นักเรียนได้ตอบสนอง ต้องเป็นปัญหาที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน พฤติกรรมที่ประเมินต้องเป็นพฤติกรรมที่แท้จริงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ทั้งที่โรงเรียนและที่บ้าน ดังนั้นผู้ปกครองนักเรียนจึงนับว่ามีบทบาทอย่างยิ่งในการประเมินตามสภาพจริง
9. เป็นการประเมินอย่างต่อเนื่องต้องประเมินนักเรียนตลอดเวลาและทุกสถานที่ อย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งจะทำให้เห็นพฤติกรรมที่แท้จริง เห็นพัฒนาการ ค้นพบจุดเด่น จุดด้อยของนักเรียน
10. เป็นการบูรณาการความรู้งานที่ให้นักเรียนลงมือปฏิบัตินั้น ควรเป็นงานที่ต้องใช้ ความรู้ความสามารถ และทักษะที่เกิดจากการเรียนรู้ในสหสาขาวิชา

ครอบครัวบ้านเรียนส่วนใหญ่มีแนวทางของการวัดและประเมินผล โดยให้การสังเกตและบันทึกพัฒนาการเป็นหลัก ประกอบกับจัดให้มีการทดสอบด้วยเครื่องมือ (ส่วนใหญ่ คือ แบบฝึกหัด) ในระยะเวลาตามความเหมาะสมและการเข้าร่วมในการทดสอบของสถานศึกษา (แม้จะมีผู้ระบุตัวเด็กนี้มาเพียง 9 ครอบครัว แต่ในข้อเท็จจริงครอบครัวบ้านเรียนในขณะนี้ต้องลงทะเบียนอยู่กับสถานศึกษา จึงทุกครอบครัวจะต้องไปร่วมในการทดสอบกับสถานศึกษาที่ลงทะเบียนด้วย ซึ่งได้แก่โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก โรงเรียนประถมศึกษาธรรมศาสตร์และกศน.

รายละเอียดเพิ่มเติมที่สำคัญ ได้แก่ การสังเกตที่เป็นแนวทางสำคัญของการประเมินผล เกิดขึ้นอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันปกติ, จากการพูดคุยจากคำพูดคำถามจากพฤติกรรม การเล่น การตอบรับกับสถานการณ์ที่เผชิญ รับฟังเสียงสะท้อนจากเพื่อนของลูก, ประกอบกับการติดตามดูผลงานจากการเรียนรู้ตามสภาพจริงที่เด็กทำขึ้น ประเภทภาพวาด บันทึก แบบฝึกหัด, มีหนึ่งครอบครัวบอกว่าลูกชอบที่จะชวนแม่ให้สร้างแบบฝึกหัดทดสอบตัวเขาเสมอ ๆ และอีกหนึ่งครอบครัวขอให้เพื่อนที่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยมาช่วยสังเกต และประเมินในบางกิจกรรมที่จัดให้กับลูกด้วย

นอกจากนี้จากแนวทางการประเมินผลของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ซึ่งเน้นการประเมินจากสภาพจริงสามารถทำได้หลายรูปแบบ (อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2543; ยุทธชัย เฉลิมชัย, 2543) ดังนี้

1. การใช้แบบสอบมาตรฐาน หรือการใช้แบบทดสอบต่าง ๆ อันเป็นแนวทางดั้งเดิม ยังคงใช้ได้ แต่อาจจะปรับเปลี่ยนเป็นการทดสอบโดยให้เด็กเขียนอธิบายสิ่งต่าง ๆ เพราะนอกจากจะวัดความรู้ได้เหมือนแบบทดสอบปรนัยทั่วไปแล้ว ยังสามารถวัดการใช้ภาษาและระบบการคิดของเด็กด้วย
2. การใช้แฟ้มสะสมงาน (Portfolio) แฟ้มสะสมงานเป็นแนวทางหนึ่งที่ใช้ในการประเมินผลการเรียนรู้ของเด็กที่ตรงกับสภาพจริง การประเมินโดยแฟ้มสะสมงาน เป็นการประเมินที่เด็กแสดง กระทำผลิตหรือสร้างความรู้ขึ้นมาด้วยตนเอง หลักการสำคัญของการทำแฟ้มสะสมงานที่สำคัญ คือ การทำหลักฐานการสอนการเรียนรู้ไว้ให้ครบถ้วนสมบูรณ์ทุกแง่มุมให้มากที่สุด ดังนั้น เนื้อในของแฟ้มสะสมงานจึงอาจประกอบด้วยเอกสารหลักฐานที่หลากหลาย นับตั้งแต่แผนการสอน ผลการสอบวัดความรู้ ภาพถ่าย ภาพวาด วิดีทัศน์ที่ถ่ายขณะเรียน หลักฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น ตัวอย่างการบ้าน หรือเรียงความของเด็ก บันทึกการสัมภาษณ์เด็ก กระดาษร่างเค้าโครงรายงานที่เด็กทำ แบบทดสอบพร้อมคะแนน แบบประเมินตนเองของเด็ก เป็นต้น
3. รายงานความก้าวหน้า (Progress report) เป็นอีกเทคนิคหนึ่งที่นักวิชาการหลายคนพยายามส่งเสริมให้พ่อแม่ใช้ โดยเชื่อว่าการเขียนบันทึกเกี่ยวกับการเรียนรู้ของลูกในแต่ละวัน หรือแต่ละสัปดาห์ ทำให้เห็นภาพเกี่ยวกับการเรียนรู้และพัฒนาการของเด็ก การเขียนรายงานความก้าวหน้า อาจทำได้โดยการเขียนง่าย ๆ ในลักษณะเชิงบรรยาย ไปจนถึงการบันทึกเชิงประเมินผล
4. การประเมินภาคปฏิบัติเป็นการทดสอบความสามารถในการทำงานของเด็ก ภายใต้สถานการณ์และเงื่อนไขที่สอดคล้องกับสภาพจริงมากที่สุด การประเมินภาคปฏิบัติ สามารถประเมินได้ 3 ลักษณะ คือ ประเมินกระบวนการ ประเมินผลผลิต และประเมินทั้งกระบวนการ และผลผลิตผสมผสานกัน ลักษณะสำคัญของการประเมินภาคปฏิบัติ คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวัดอย่างชัดเจน มีการกำหนดวิธีการทำงาน กำหนดความสำเร็จของงาน มีคำสั่งควบคุมสถานการณ์ในการปฏิบัติงาน มีเกณฑ์การให้คะแนนที่ชัดเจน และมีการประเมินพฤติกรรมขั้นสุดท้ายของ

การปฏิบัติงานกระบวนการประเมินภาคปฏิบัติพ่อแม่ ผู้ปกครอง สามารถค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติของลูกด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การสืบค้น การสังเกตการวิเคราะห์ และการทดสอบ

จะเห็นได้ว่าโดยลักษณะหลักฐานการเรียนรู้ที่สามารถบรรจุอยู่ในแฟ้มสะสมของเด็กแต่ละคนที่พ่อแม่ต้องใส่ใจกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่ลูกทำค่อนข้างมาก โดยที่กิจกรรมที่ดำเนินไปในแต่ละวันไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมใดก็สามารถสะท้อนการเรียนรู้และพัฒนาการของเด็กแต่ละคนได้ทั้งสิ้น และที่สำคัญ คือ ต่างจากการประเมินผลดั้งเดิมที่มักจะเน้นแต่ผลสัมฤทธิ์ของเด็กเท่านั้น

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบข้อแตกต่างระหว่างการประเมินผลโดยทดสอบกับการประเมินผลโดยใช้แฟ้มสะสมงาน

แบบทดสอบ	แฟ้มสะสม
1. เกิดขึ้นตามระบบเวลาที่กำหนด ไม่เป็นธรรมชาติ	1. เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตามกระบวนการเรียนรู้โดยธรรมชาติของเด็ก
2. ให้ข้อมูลเชิงสรุปเกี่ยวกับความสามารถของเด็ก	2. ให้ข้อมูลเชิง “พัฒนา” เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนจุดเด่นจุดอ่อนของเด็กแต่ละคน
3. ไม่ได้ให้ข้อมูลที่จะช่วยในการวินิจฉัย หรืออ่านเด็กแต่ละคน	3. ให้ข้อมูลที่ค่อนข้างละเอียดอ่อนหลากหลาย เพื่อความเข้าใจเด็กแต่ละคน
4. มุ่งจัดอันดับเด็ก	4. เน้นความเข้าใจเด็กแต่ละคนมากกว่าการจัดอันดับเด็ก
5. เป็นการวัดผลครั้งเดียวในช่วงเวลาสั้น ๆ ในเทคนิควิธีการเดียว	5. เป็นการวัดผลต่อเนื่องที่เปิดโอกาสให้ใช้วิธีการที่หลากหลาย
6. อาจวัดในสิ่งที่มีได้มีความหมายแต่อย่างใดกับเด็กหรือไม่ใช่สิ่งที่เด็กสนใจ	6. มุ่งวัดในสิ่งที่เป็นเนื้อแท้ของเด็กแต่ละคนโดยมีฐานอยู่บนสิ่งที่เด็กสนใจหรือมีความหมายต่อเด็ก
7. ให้เด็กสนองตอบโดยใช้ความรู้เฉพาะเป็นเรื่อง ๆ ที่ตรงต่อแบบทดสอบนั้น ๆ	7. ให้เด็ก “สะท้อน” ความรู้ที่เปิดโอกาสให้สำหรับการผสมผสานความรู้หลาย ๆ ด้าน
8. เป็นประโยชน์ต่อพ่อแม่ค่อนข้างน้อยในการใช้เป็นข้อมูลเพื่อช่วยเหลือบุตรตนเอง	8. ให้ข้อมูลที่ลึกซึ้งที่อาจช่วยให้พ่อแม่เข้าใจบุตรของตนมากขึ้น
9. ไม่เอื้อต่อการเปิดประเด็นสนทนาระหว่างครู - พ่อแม่ - นักเรียน	9. เอื้อต่อการเปิดการสนทนาที่มีคุณค่าระหว่าง ครู - พ่อแม่ - นักเรียน
10. ส่งเสริมแนวคิดที่ให้ครูและหลักสูตร เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้	10. ส่งเสริมแนวคิดให้เด็กเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้

โดยสรุปแล้ว การประเมินผลของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว เป็นวิธีการเพื่อให้ทราบคุณลักษณะของผู้เรียนว่าได้เป็นไปตามที่ครอบครัวต้องการ หรือคาดหวังมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานการประเมินผลจากสภาพจริง โดยใช้กระบวนการสังเกต การบันทึก และการรวบรวมข้อมูลที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ของตนเอง ให้ความสำคัญกับพัฒนาการและกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ เทคนิคการวัดประเมินผลจึงมีค่อนข้างหลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติการเรียนรู้ของผู้เรียน และวิธีการจัดการเรียนการสอนของครอบครัว ซึ่งผู้ประเมินที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะเป็นคุณพ่อ คุณแม่ ผู้ปกครอง รวมถึงตัวผู้เรียนเองด้วยเช่นกัน

3.5 ปัญหาและอุปสรรคของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย

ในที่นี้ อาจสรุปได้เป็น 4 ด้าน ดังนี้ (ยุทธชัย เฉลิมชัยและอุทัยวรรณ เฉลิมชัย, 2543; ยุทธชัย เฉลิมชัย และคณะ 2547; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550)

3.5.1 ด้านตัวพ่อแม่ผู้ปกครอง ได้แก่ การขาดความมุ่งมั่นอย่างแท้จริง อาจเป็นเพราะเริ่มต้นจากแรงกดดัน หรือความจำเป็นมากกว่าความพร้อมทางความคิด ความรู้สึกกลัว ความผิดพลาด ไม่มั่นใจ และเป็นกังวลอยู่เสมอว่ากำลังทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ความเคยชินกับกรอบความคิดแบบเดิม ทำให้ไม่สามารถจัดการเรียนรู้ได้อย่างอิสระตามความสนใจของลูก การใช้อารมณ์ใช้ฐานที่เหนือกว่าบีบบังคับเด็กโดยไม่ตั้งใจ ความก้อเขินรู้สึกว่าคุณเองไม่ถนัดในการทำหน้าที่ครู ความรู้สึกว่าคุณยังเด็ก ทำให้ขาดความเชื่อมั่นศรัทธาอย่างแท้จริงในศักยภาพการเรียนรู้ด้วยตนเองของเด็ก ภาระงานของพ่อแม่ทำให้ไม่สามารถจัดการเรียนรู้อย่างที่ตั้งใจไว้ ขาดข้อมูลเกี่ยวกับผู้ที่ประสบการณ์การจัดการเรียนรู้แบบนี้ ทำให้ขาดการแลกเปลี่ยนความรู้ต่อกัน ต้องใช้เวลาและต้นทุนสูงเพื่อให้ลูกมีโอกาสจะได้เรียนรู้ในธรรมชาติมีเนื่องจากบ้านที่อาศัยอยู่ในเมือง

3.5.2 ด้านสังคมครอบครัว ได้แก่ เสียงคัดค้านและความไม่เห็นด้วยจากญาติมิตรและคนรอบข้าง ยังขาดความเข้าใจต่อการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ยังไม่เป็นที่ยอมรับของคนในครอบครัว ซึ่งล้วนผ่านการศึกษาในระบบมาทั้งสิ้น รวมทั้งผู้จัดด้วยกว่าจะมั่นใจในแนวทางที่ควรจะเป็นก็ใช้เวลาพอสมควร ปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงภายในครอบครัวที่ไม่ได้คาดคิดหรือเตรียมการมาก่อนและสุดท้ายที่จะก่อให้เกิดทันทการณ์ ในสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ขาดแหล่งเรียนรู้ที่เพียงพอที่จะช่วยเสริมการเรียนรู้ การเปรียบเทียบระหว่างเด็กที่เรียนในระบบและเด็กที่ได้รับจัดการศึกษาโดยครอบครัวอยู่เสมอ

3.5.3 ด้านตัวเด็ก ในกรณีที่เด็กมีลักษณะพิเศษ ต้องการการดูแล และกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของเด็ก อาจจะเป็นกำลังของพ่อแม่ที่จัดการศึกษาเพียงลำพัง

3.5.4 ด้านบทบาทของรัฐ แก้ปัญหาจากนโยบาย กฎระเบียบข้อบังคับจากรัฐที่เป็นไปในทางสร้างกรอบบังคับมากกว่าสร้างแรงจูงใจสนับสนุน เจ้าหน้าที่ของรัฐบาล บางส่วนมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการจัดการศึกษาโดยครอบครัว คิดว่าทำให้เกิดภาระยุ่งยาก จึงมีปฏิสัมพันธ์ไม่ดีต่อพ่อแม่ การศึกษาโดยครอบครัวเป็นเรื่องใหม่มีการดำเนินการเพื่อรับรองสถานะทางกฎหมายล่าช้า การกำหนดให้มีการประเมินผลตามสาระ และมาตรฐานการเรียนรู้ของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทำให้เกิดปัญหาต่อการจัดการเรียนรู้ไปตามความสนใจ และตามลักษณะเฉพาะของลูก จึงตรวจสอบได้ยากเมื่อพิจารณาความสอดคล้องกับมาตรฐาน เมื่อมีการจัดทำคู่มือสำหรับการดำเนินการของสำนักงานเขตพื้นที่

การศึกษา ยังไม่มีการประชุมชี้แจงสร้างความเข้าใจให้กับเจ้าหน้าที่ดูแลความรับผิดชอบเรื่องนี้โดยตรง เนื่องจากภาระงานที่มาก และบางครั้งมีการเปลี่ยนแปลงบุคลากรที่รับผิดชอบ เครื่องมือในการวัด ประเมินผลยังไม่ชัดเจนรวมถึงบทบาทของผู้ปกครองและเขตพื้นที่การศึกษาขั้นพื้นฐาน

โดยสรุปแล้ว ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาโดยครอบครัว นั้นเกิดขึ้นจากหลายประการ ซึ่งล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแต่ละภาคส่วน ตั้งแต่ผู้ปกครองที่ยังไม่พร้อมในการจัดการศึกษา ขาดความมั่นใจในการดำเนินการ รวมถึงการบริหารจัดการเวลาและภาระงาน ด้านสังคม ครอบครัวต้องเผชิญกับการคัดค้านและความไม่เข้าใจจากคนรอบข้าง และสังคมแวดล้อม ด้านผู้เรียน ที่มีลักษณะพิเศษ ผู้ปกครองอาจต้องการความช่วยเหลือเพื่อการดูแลเฉพาะ และสุดท้ายด้านบทบาทของรัฐ ซึ่งยังคงมีปัญหาตั้งแต่ระดับนโยบายจนถึงระดับปฏิบัติการในเรื่องความไม่ชัดเจนในการดำเนินการจัดการศึกษาโดยครอบครัวอย่างเหมาะสม

4. การวิจัยแบบผสมผสาน

การวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed method) นักวิจัยมักเรียกชื่อเป็นภาษาอังกฤษ ในหลายลักษณะต่าง ๆ เช่น Mixed methodology, Mixed methods, Mixed methods research หรืออีกหลาย ๆ ชื่อ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาความหมายจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดย Mixed methods เป็นเทคนิควิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์แบบผสานวิธีระหว่างวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพเข้าด้วยกัน ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการวิจัยแบบที่สาม ของการวิจัยในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นการพัฒนาต่อยอดเพิ่มขึ้นสำหรับการพัฒนาการวิจัยเพื่อให้เข้าถึงความจริงในการวิจัยมากยิ่งขึ้น

การวิจัยแบบผสมผสานนั้นเป็นที่รู้จักในหลายสาขาวิชามานานกว่า 30 ปีแล้ว และได้รับการตีพิมพ์หรือนำเสนอผ่านวารสารในช่วงทศวรรษที่ 1990 เช่นใน The journal of mixed methods research และมีการนำเสนอในการประชุมนานาชาติเกี่ยวกับการวิจัยผสมวิธีครั้งแรกในมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เมื่อปี 2004 แต่การวิจัยแบบผสมผสานก็ยังมีประเด็นที่เป็นข้อถกเถียงกันของหมุ่นักคิด และนักวิชาในหลายประการ เพราะยังมีข้อวิพากษ์จากผู้ใช้และนักวิชาการหลายคน ตัวอย่างเช่น ปัญหาเรื่องเวลาที่ใช้ดำเนินการวิจัย และผู้รู้ด้านการวิจัยเพื่อเชื่อมโยงด้านการวิจัยที่สามารถออกแบบการวิจัยเพื่อผสานแนวคิดการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าด้วยกันในการวิจัยเรื่องหนึ่งเพียงเรื่องเดียว และบางคนก็มองว่าการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพไม่สามารถนำมาหลอมรวมเข้าด้วยกันได้ เพราะเป็นวิธีการวิจัยคนละแบบ และมีความคิดรวบยอดทางการวิจัยที่ตรงข้ามกัน นอกจากนี้นักวิชาการบางคนเห็นว่าการวิจัยแบบผสานวิธีนี้เป็นแนวคิดการวิจัยในยุคคลื่นลูกที่สาม (The third wave) ซึ่งยังคงเป็นเรื่องที่ยังต้องได้รับการศึกษาและวิเคราะห์เพิ่มเติม เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดในวงการการศึกษาต่อไป

4.1 ความหมายของการวิจัยแบบผสมผสาน

เมื่อกล่าวถึงความหมายของการวิจัยแบบผสมผสานนั้น จะเห็นได้ว่ามีนักคิดและนักวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศมากมายที่ได้ให้นิยามความหมายเอาไว้หลากหลาย (Johnson & Onwuegbuzie, 2004; Creswell & Clark, 2007; องอาจ นัยพัฒน์, 2554; นิทรา กิจธีระวุฒิมังษ์, 2555; เอกรินทร์ สังข์ทอง, ม.ป.ป.) โดยพอจะสรุปได้ว่า การวิจัยแบบผสมผสาน หมายถึง เป็นระดับ

ของการวิจัยที่งานนั้นผสมผสาน หรือหลอมรวมกันทั้งเทคนิคการวิจัย วิธีการ หลักการ กรอบแนวคิด หรือภาษาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพเอาไว้ในการศึกษาวิจัยเดียวกัน มาร่วมกันศึกษาคำตอบงานวิจัย ในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง หรือในระหว่างขั้นตอนภายในเรื่องเดียวกัน หรือใช้เทคนิควิธีการเชิงผสม ในเรื่องเดียวกัน แต่ดำเนินการวิจัยต่อเนื่องแยกจากกัน แล้วนำผลการวิจัยมาสรุปร่วมกันโดยเชื่อว่าการหาคำตอบด้วยวิธีการเดียวนั้นไม่สามารถอธิบายรายละเอียดของสถานการณ์นั้นได้ การใช้วิธีการนี้ จึงอาจจะทำให้ข้อมูลเกิดความสมบูรณ์มากขึ้นได้

ทั้งนี้นักวิชาการบางท่าน ได้ขยายความว่า การวิจัยรูปแบบนี้ครอบคลุมทั้งที่เกิดขึ้น ภายในขั้นตอน (Within - stage mixed design) หรือตามแนวขวางระหว่างขั้นตอนต่าง ๆ (Across - stage mixed design) ในการศึกษาวิจัยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในกระบวนการผสมผสานวิธีการทั้งนี้ นักวิจัยจะต้องใช้ดุลยพินิจอย่างมีวิจารณญาณตัดสินใจที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ในการเลือก กลยุทธ์ในการผสมผสานวิธีการวิจัย 2 รูปแบบ คือ การให้ลำดับความสำคัญ (Priority) ลำดับเวลา (Sequence) และขั้นตอนผสมผสานหรือบูรณาการ (Stages of mix or integration) ในการนำข้อมูล หลักฐานการวิจัยแต่ละรูปแบบมาใช้ เพื่อสืบค้นหาและ/หรือสรรค์สร้างข้อสรุปผลการศึกษาวิจัย ตอบคำถามการวิจัยที่สนใจใคร่รู้ได้อย่างถูกต้องเที่ยงตรง เป็นที่เข้าใจได้ชัดเจน เชื่อถือได้และ สมเหตุสมผล ซึ่งการวิจัยรูปแบบนี้มีพื้นฐานแนวคิด จากการหลอมรวม ปรัชญาของกลุ่มปฏิฐานนิยม และกลุ่มปรากฏการณ์นิยมเข้าด้วยกัน อาจเรียกว่า เป็นกลุ่มแนวคิดของกลุ่มปฏิบัตินิยม (Pragmatist) ซึ่งมีความเชื่อว่าการยอมรับธรรมชาติของความจริงนั้นมีทั้งสองแบบตามแนวคิดของนักปรัชญา ทั้งสองกลุ่ม ดังนั้นการวิจัยแบบผสมผสานจึงมิใช่การเปลี่ยนวิธีเชิงคุณภาพหรือเชิงปริมาณ แต่ได้ตั้ง จุดแข็งและลดจุดอ่อนของการวิจัยทั้งสองแบบไว้ในงานวิจัยเดียวกัน ในเชิงปรัชญาการศึกษาและการศึกษาทั่ว หากจะเปรียบเทียบในลักษณะภาพต่อเนื่องกันจะเห็นได้ว่าการวิจัยเชิงคุณภาพ ทอดสมอที่หลักด้านหนึ่งและการวิจัยเชิงปริมาณอยู่อีกด้านหนึ่ง ส่วนการวิจัยแบบผสมผสาน จะครอบคลุมจุดสำคัญ ๆ ขนาดใหญ่ที่ตรงกลางพื้นที่นั้นนั่นเอง

สามารถสรุปได้ว่า การวิจัยแบบผสมผสาน หมายถึง เป็นการประยุกต์ใช้เทคนิค วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ และเทคนิควิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมาผสมผสานกันในการทำวิจัยในเรื่องเดียวกัน ซึ่งอาจแตกต่างกันในระดับของการนำไปใช้ ทั้งในเรื่องวิธีการ กรอบแนวคิด เวลาหรือการให้น้ำหนัก เทคนิควิธีการวิจัย เพื่อส่งเสริมให้งานวิจัยสมบูรณ์ และสามารถหาคำตอบตามวัตถุประสงค์งานวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4.2 เป้าหมายของการวิจัยแบบผสมผสาน

การวิจัยแบบผสมผสานนั้นมีเป้าหมายเพื่อการแก้ไขข้อจำกัดของแต่ละวิธีให้สามารถ ตอบคำถามการวิจัยได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น รูปแบบที่เป็นที่รู้จักส่วนใหญ่ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ คือ ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณเป็นตัวตั้งก่อนแล้วตามด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นแนวทางการนำไปใช้ ที่ผู้วิจัยส่วนใหญ่คุ้นเคย ยกเว้นกรณีที่เป็นอุบัติการณ์ หรือเหตุการณ์ใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยเกิดขึ้น จึงจะใช้ การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นตัวตั้งแล้วค่อยมาตรวจสอบสมมติฐาน หรือทฤษฎีด้วยวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ทั้งนี้ในปัจจุบันการนำไปใช้ในงานวิจัยนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงหรือพลิกแพลงไปได้ เพื่อเติมเต็มหรือ

ตอบคำถามวิจัยได้อย่างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ดังที่ วิโรจน์ สารัตนะ (2545) ที่กล่าวถึงการวิจัยแบบผสมผสานเป็นการออกแบบแผนการวิจัยที่จุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายประการ ได้แก่

4.2.1 เพื่อเป็นการตรวจสอบสามเส้า ให้เพิ่มความเชื่อมั่นในผลของการวิจัย

4.2.2 เพื่อเป็นการเสริมให้สมบูรณ์หรือเติมให้เต็ม เช่น ตรวจสอบประเด็นที่ซ้ำซ้อนหรือประเด็นที่แตกต่างของปรากฏการณ์ที่ศึกษา เป็นต้น

4.2.3 เพื่อเป็นการริเริ่ม เช่น ค้นหาประเด็นที่ผิดปกติ ประเด็นที่ผิดธรรมดา ประเด็นที่ขัดแย้งหรือทัศนคติใหม่ ๆ เป็นต้น

4.2.4 เพื่อเป็นการพัฒนา เช่น นำเอาผลจากการศึกษาในขั้นตอนหนึ่งไปใช้ให้เป็นประโยชน์กับในอีกขั้นตอนหนึ่ง เป็นต้น

4.2.5 เพื่อเป็นการขยายให้งานวิจัยมีขอบข่ายที่กว้างขวางมากขึ้น

วิธีวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed methodology) จำแนกเป็นสองลักษณะ คือ การประยุกต์ลักษณะเดี่ยว (Single application) และการประยุกต์ลักษณะพหุ (Multiple application) หรือโดยการผสมนั้นเกิดขึ้นภายในขั้นตอนของการวิจัย ซึ่งกระบวนการวิจัยที่ใช้อาจเป็นเชิงปริมาณ แต่การรวบรวมข้อมูลอาจเป็นเชิงคุณภาพ หรือในทางกลับกันหรือข้อมูลที่รวบรวมมาอาจเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ แต่อาจวิเคราะห์ให้เป็นเชิงปริมาณ ด้วยการปรับข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นเชิงปริมาณ หรือข้อมูลเชิงปริมาณ แต่วิเคราะห์ให้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการปรับข้อมูลเชิงปริมาณให้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ

4.3 ประเภทของการวิจัยแบบผสมผสาน

ในการวิจัยแบบผสมผสานนี้ค่อนข้างมีความซับซ้อน เนื่องจากความสามารถในการพลิกแพลง ซึ่งนักวิจัยออกแบบการวิจัยได้อย่างหลากหลาย ซึ่งเป็นการผสมผสานการใช้แหล่งข้อมูลทั้งในข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ นักวิชาการและนักวิจัยแต่ละท่านจึงได้ทำการจัดกลุ่มตามแนวคิดที่แตกต่างกันไป โดยในงานวิจัยนี้ พอลจะสรุปการจำแนกการวิจัยตามกระบวนการด้านข้อมูล ประกอบด้วย

4.3.1 การวิจัยแบบวิธีเดี่ยว (Mono method research) เป็นการออกแบบการวิจัยที่ใช้วิธีการเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพแบบใดแบบหนึ่ง ผ่านกระบวนการจัดเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ตามเงื่อนไขของกระบวนการวิจัยนั้น เพื่อให้ได้คำตอบของคำถามการวิจัยที่กำหนด

4.3.2 การวิจัยแบบพหุวิธี (Multi method research) เป็นการวิจัยที่ดำเนินการตามแบบหรือวิธีการจัดเก็บข้อมูล ได้แก่ ข้อมูลจากการสำรวจและข้อมูลจากเอกสาร เป็นการวิจัยที่เกิดจากคำถามการวิจัยที่ต้องการใช้กระบวนการจัดเก็บข้อมูลที่แตกต่างกัน 2 แบบ เช่น การสังเกตและการสนทนากลุ่มย่อย (Focus groups) หรือใช้การผนวกรวมวิธีวิจัยที่ใช้เงื่อนไขทฤษฎีตั้งเดิมและทฤษฎีที่ใช้การวิพากษ์ วิเคราะห์วิจารณ์ หรือการใช้กรณีศึกษา หรือวิธีการวิจัยที่ใช้แบบแผนการวิจัยลักษณะเดียวกัน เช่น ใช้แบบการวิจัยเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

ส่วน Tashakkori และ Teddlie (2003) ได้อธิบายการวิจัยแบบผสมผสานไว้ว่าเป็นการผสมผสานแนวคิดด้านปริมาณและคุณภาพ (Qualitative and quantitative approaches) ในทุกขั้นตอนของการศึกษาวิจัย ประกอบด้วย การตั้งคำถามการวิจัย กระบวนการจัดเก็บข้อมูล

การดำเนินการตามวิธีการวิจัย การแปลความหมายผลการวิจัย และการสรุปอ้างอิงผลการวิจัย หรือใช้ขั้นตอนของการวิจัย 2 แบบควบคู่กัน เช่น กำหนดคำถามการวิจัยตามแบบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และดำเนินการจัดเก็บข้อมูลตามวิธีวิจัยเชิงปริมาณ นอกจากนี้การวิจัยแบบผสมผสานเป็นการเชื่อมประสานแนวคิดวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณเพื่อนำไปใช้ในการวิจัยแบบเดี่ยว (Single study) หรือการวิจัยแบบพหุระดับ (Multi phase study) ซึ่งกระบวนการผสมผสานอาจเกิดขึ้นในระยะ (Phase) ระยะใดระยะหนึ่ง หรือในทุกระยะของการวิจัยก็ได้ และครอบคลุมทั้งระเบียบวิธีวิจัย การออกแบบขั้นตอนการวิจัย การระบุวิธีวิจัย กระบวนการจัดเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล อย่างไรก็ตาม การวิจัยแบบผสมผสานวิธีมีลักษณะเงื่อนไขหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้อง นอกเหนือจากแนวคิด การผสมผสานการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ได้แก่ การหลอมรวมและผสานกระบวนการทัศน์ (Paradigms) ข้อกำหนดทางปรัชญาและมุมมองทางทฤษฎีที่ร่วมกันขับเคลื่อนภารกิจให้บรรลุวัตถุประสงค์การวิจัยและผู้ได้รับประโยชน์จากผลการวิจัย

4.4 การออกแบบการวิจัยแบบผสมผสาน

เมื่อผู้วิจัยทำความเข้าใจแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยแบบผสมผสานแล้ว ขั้นตอนต่อไปในการดำเนินการวิจัยย่อมจะเกี่ยวข้องกับการวางแผนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบงานวิจัย เพื่อใช้ในการดำเนินการเก็บข้อมูล ซึ่งนับได้ว่าเป็นหัวใจของงานวิจัย เพื่อที่จะได้สำเร็จดังที่ตั้งเป้าหมายงานวิจัยไว้ โดย รศ. ดร. วิโรจน์ สารรัตน์ (2545) ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับการออกแบบแผนการวิจัยนั้น ผู้วิจัยจึงควรตอบคำถามตนเองให้ชัดเจนได้ว่า มีจุดมุ่งหมายให้เกิดสิ่งใดขึ้นบ้าง ด้วยเหตุผลอะไร และมีประโยชน์หรือไม่เพียงใดเมื่อเปรียบเทียบกับการออกแบบแผนการวิจัยที่ไม่ใช้รูปแบบผสม “ระเบียบวิธีแบบผสม” (Mixed methods) เป็นการออกแบบแผนการวิจัย (Research design) ที่ผู้วิจัยจะต้องกำหนดประเภท (Type) การวิจัยที่จะนำมาผสมกันก่อนว่าจะเป็นการวิจัยประเภทไหน เช่น กรณีเป็นกระบวนการทัศน์เชิงปริมาณ จะเป็นการวิจัยเชิงทดลอง (Experimental) หรือไม่ใช่เชิงทดลอง (Nonexperimental) หากเป็นการวิจัยเชิงทดลองจะเป็นรูปแบบใด หากไม่ใช่เชิงทดลองจะเป็นรูปแบบใด เป็นต้น กรณีเป็นกระบวนการทัศน์เชิงคุณภาพ จะเป็นการวิจัยเฉพาะกรณี การวิจัยเชิงมานุษยวิทยา การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ หรือการวิจัยเชิงปรากฏการณ์ เป็นต้น เมื่อกำหนดประเภทการวิจัยที่จะนำมาผสมกันได้แล้ว ผู้วิจัยจะต้องออกแบบการเลือกกลุ่มตัวอย่าง (Sampling design) ออกแบบเครื่องมือ (Instrumental design) ออกแบบการรวบรวมข้อมูล (Data collection design) และออกแบบการวิเคราะห์ข้อมูล (Data analysis design) ในแต่ละประเภทการวิจัยนั้น

ดังนั้น สิ่งที่เป็นข้อเตือนใจในการออกแบบแผนการวิจัยในลักษณะการวิจัยแบบผสมผสานนี้ คือ ผู้วิจัยจะต้องเข้าใจให้ชัดเจนว่าเป็นการผสมกันในระดับประเภท (Type) ของการวิจัย ไม่ใช่เป็นการผสมกันในระดับการรวบรวมข้อมูล (Data collection) การรวบรวมข้อมูลเป็นเพียงองค์ประกอบย่อยหนึ่งที่ผู้วิจัยจะต้องออกแบบแผนการเก็บรวบรวมข้อมูล (Data collection design) หลังจากกำหนดประเภทการวิจัยได้แล้ว

สอดคล้องกับการพิจารณาเงื่อนไขหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน โดยเฉพาะประเด็นคำถามวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมถึงวิธีการจัดเก็บข้อมูล การกำหนดขั้นตอน

หรือระยะ (Phase) การวิจัย ลักษณะและชนิดของข้อมูลที่จัดเก็บในระยะเริ่มต้น ระยะกลาง และระยะสุดท้ายของการวิจัย ซึ่ง Teddle & Tashakkori (2006) ได้อธิบายถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบการวิจัยแบบผสมผสานไว้ดังนี้

1. จำนวนและชนิดของวิธีการจัดเก็บข้อมูลที่นำมาใช้ในการวิจัย
2. จำนวนของช่วงระยะเวลาหรือกลุ่มสาระเนื้อหาของการวิจัย
3. ลักษณะของวิธีการรวบรวมการนำผลการวิจัยไปใช้
4. ระดับหรือขั้นตอนการบูรณาการแนวคิดในการวิจัย
5. ลำดับความสำคัญของแนวคิดระเบียบวิธีวิจัยที่นำมาใช้

จากกรอบประเด็นเงื่อนไขการวิจัยที่กล่าวถึงสามารถนำมาใช้กำหนดเป็นกรอบวิธีการวิจัยแบบผสมผสานได้ 6 แบบ ดังนี้

1. Concurrent designs เป็นการออกแบบวิจัยเพื่อให้ผลสอดคล้องกัน

โดยดำเนินการจัดเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพแยกจากกัน แต่นำมาวิเคราะห์ประมาณค่าผลในคราวเดียวกัน ซึ่งจะจัดเก็บข้อมูลมาพิจารณาวิเคราะห์และแปลความหมายหรือแปลผลการวิจัยจำแนกตามกลุ่มข้อมูลแต่ละประเภท โดยผู้วิจัยจะไม่เสนอความเห็นเพิ่มเติมในผลการวิเคราะห์ข้อมูลแต่ละชุดหรือแต่ละรายการ เพื่ออธิบายหรือสรุปผลการวิจัยนั้นได้อีก ผู้วิจัยจะนำผลการเก็บข้อมูลการวิเคราะห์ และการแปลความหมายข้อมูลแต่ละช่วงเวลามาบูรณาการเพื่อสรุปอ้างอิงผลการวิจัยนั้นในขั้นสุดท้าย การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าจะช่วยสร้างข้อมูลสอดคล้องตรงกัน (Concurrent triangulation) โดยผลจะปรากฏเมื่อได้นำข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพมาวิเคราะห์แยกจากกัน แต่ดำเนินการวิเคราะห์พร้อมกัน เพื่อนำผลมาอธิบายข้อค้นพบหรือผลการวิจัยตามประเด็นคำถามวิจัยที่กำหนดต่อไป ประเด็นที่ท้าทายและสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแบบการวิจัยตามแนวคิดนี้ ได้แก่ ความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพให้เชื่อมโยงกับการอธิบายผลการวิจัยในประเด็นคำถามเดียวกัน

2. Parallel design เป็นการออกแบบการวิจัยแบบคู่ขนาน โดยจัดเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลแยกจากกัน คล้ายกับ Concurrent designs ซึ่งมีการสรุปอ้างอิงผลวิจัยในลักษณะของการบูรณาการ ขณะที่แบบคู่ขนานจะแยกประเด็นการสรุปอ้างอิงผลวิจัยเฉพาะข้อมูลแต่ละชุดที่จัดเก็บและวิเคราะห์ไม่ได้บูรณาการผลวิจัยร่วมกัน บางครั้งอาจเขียนรายงานผลวิจัยแยกเป็นสองส่วน ในรายงานฉบับเดียวกันบางครั้งอาจเรียกว่าการออกแบบวิจัยลักษณะนี้ว่า Quasi - mixed method design

3. Sequential design เป็นการออกแบบวิจัยโดยนำข้อมูลที่จัดเก็บและตรวจสอบความถูกต้องในขั้นตอนหนึ่งไปใช้เพื่อกำหนดข้อมูลสำหรับที่จะจัดเก็บในขั้นตอนหรือระยะต่อไป ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นแรกจะเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดเก็บข้อมูลและวิเคราะห์เพื่อกำหนดทางเลือกในการศึกษาขั้นต่อไป การดำเนินการศึกษาในแต่ละระยะ (Phase) จะช่วยปรับแนวคิดและวิธีการวิจัยของการศึกษาในระยะต่อไป โดยที่ลักษณะหรือชนิดของข้อมูลที่จัดเก็บในแต่ละระยะจะแตกต่างกันและมีความต่อเนื่องกันในระยะต่อไป ตัวอย่างเช่น ข้อมูลเชิงปริมาณที่จัดเก็บและวิเคราะห์ในระยะที่ 1 อาจใช้เป็นแนวทางสำหรับการศึกษาผ่านข้อมูลเชิงคุณภาพในระยะที่ 2 หรือการจัดเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพในระยะที่ 1 อาจใช้เป็นข้อสนเทศสำหรับการพัฒนาการศึกษาด้วยข้อมูลเชิงปริมาณในระยะที่ 2

ดังนั้น การระบุหรือกำหนดข้อมูลข่าวสารตามลำดับแต่ละขั้นตอนการศึกษาวิจัยเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับกระบวนการวิจัยตลอดแนว

4. Fully mixed designs หรือ Fully integrated designs เป็นการออกแบบวิจัยโดยใช้วิธีบูรณาการหรือผสมผสานวิธีการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพในลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในแต่ละวิธีการตลอดแนวทางการศึกษาวิจัย ซึ่งแต่ละขั้นตอนหรือระยะการใช้วิธีการแต่ละวิธีจะส่งผลต่อการวิจัยด้วยวิธีการอื่นในอีกขั้นตอนหนึ่ง โดยมีจุดเน้นหรือประเด็นสำคัญของการบูรณาการที่เริ่มต้นจากการเก็บรวบรวมข้อมูลไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูล การแปลความหมายข้อมูล และการสรุปอ้างอิงผลการวิจัย

5. Conversion design เป็นการออกแบบวิจัยด้วยการแปลงรูปข้อมูล เมื่อใช้วิธีการจัดเก็บข้อมูลในรูปแบบหนึ่ง เช่น จัดเก็บข้อมูลในลักษณะจำนวนตัวเลข หรือข้อความภาษา และปรับเปลี่ยนให้อยู่ในรูปแบบอื่น เพื่อนำไปวิเคราะห์และนำเสนอผลต่อไป ซึ่งอาจเป็นการแปลงรูปข้อมูลระหว่างข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ บางครั้งเรียกว่า การแปลงข้อมูล (Data transformation) แล้วดำเนินการวิเคราะห์ผลจากข้อมูลทั้งสองแบบ และสรุปอ้างอิงผลการวิจัยจากข้อมูลที่วิเคราะห์รวมทั้งสองชุด

6. Embedded design เป็นการออกแบบวิจัยโดยใช้ข้อมูลแบบแรกหรือข้อมูลส่วนที่หนึ่ง เพื่อนำไปสนับสนุนข้อมูลที่จัดเก็บอีกลักษณะหนึ่งหรือแบบที่สอง สำหรับการศึกษาวิจัยในเรื่องเดียวกัน ซึ่งอาจมีโครงการวิจัยบางเรื่องต้องการใช้ข้อมูลวิเคราะห์ประกอบผลทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ เพื่อเพิ่มอำนาจและความเชื่อถือได้ในการชี้แจงผลที่เกิดขึ้นจากการวิจัย ซึ่งเหตุผลของการออกแบบวิจัยตามแนวคิดนี้ เนื่องจากข้อมูลด้านเดียวยังไม่พอเพียงและไม่สามารถที่จะนำมาใช้ยืนยันผลหรือตอบคำถามวิจัย ในกรณีที่ต้องการอธิบายความแตกต่างในผลการวิจัย ดังนั้น จึงจำเป็นต้องใช้ข้อมูลในหลายมิติมาวิเคราะห์ร่วมกัน เช่น เพื่อตอบคำถามวิจัยที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น กรณีศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพจำเป็นที่จะต้องอาศัยข้อมูลเชิงปริมาณมาใช้สนับสนุนการอธิบายผลหรือกรณีศึกษาวิจัยเชิงปริมาณก็จำเป็นต้องใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพสนับสนุนการวิเคราะห์และอธิบายผลวิจัยเชิงปริมาณ โดยแนวทางการออกแบบวิจัยดังกล่าวจะต้องคำนึงถึงคำถามและวัตถุประสงค์การวิจัยแต่ละประเด็นด้วย

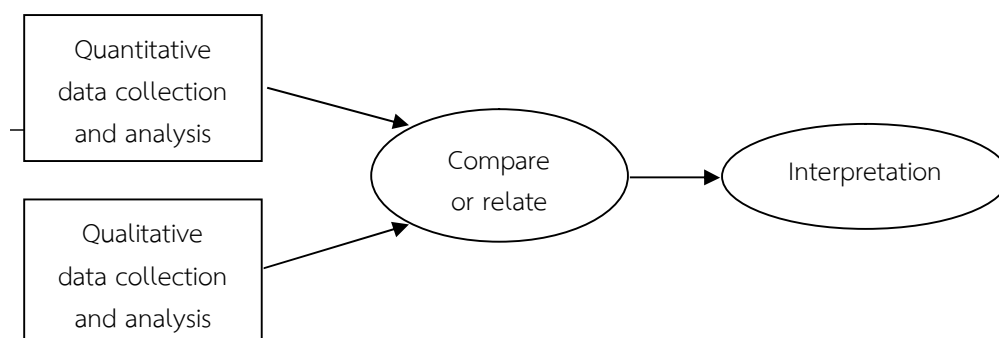
ทั้งนี้ ยังมีนักคิดและนักวิชาการที่ได้จำแนกประเภทของการวิจัยแบบผสมผสานที่น่าสนใจอีกหลาย ดังเช่น Creswell และ Clark (2007 อ้างถึงในจิตราภา กุณชลาบุตร, 2550) ที่กล่าวถึงการวิจัยแบบผสมผสานซึ่งสามารถแบ่งเป็น 4 รูปแบบหลัก ได้แก่ การวิจัยแบบผสมผสานเชิงยืนยัน (Triangulation mixed methods design), การวิจัยแบบผสมผสานเชิงฝังในขยายความ (Embedded mixed methods design), การวิจัยแบบผสมผสานเชิงอธิบายขยายความ (Explanatory mixed methods design), และการวิจัยแบบผสมผสานเชิงสำรวจเพิ่มเติมเสริมข้อมูล (Exploratory mixed methods design) ซึ่งนับได้ว่าเป็นวิธีการประยุกต์ใช้ที่ได้รับความสนใจและเป็นที่ยอมรับในหลากหลายวงการ

เมื่อนักวิจัยได้นำวิธีการดังกล่าวไปใช้ ย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลง พัฒนาและปรับเปลี่ยนเรื่อยมา เพื่อจะได้ส่งเสริมการการค้นหาหรือตอบคำถามงานวิจัยได้ดีและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น Creswell & Clark (2011) จึงได้ปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมประเภทของการวิจัยแบบผสมผสาน

อีก 2 ประเภท รวมทั้งเป็น 6 ประเภท ดังปรากฏในภาพประกอบ และสามารถสรุปรายละเอียดโดยย่อ ดังต่อไปนี้

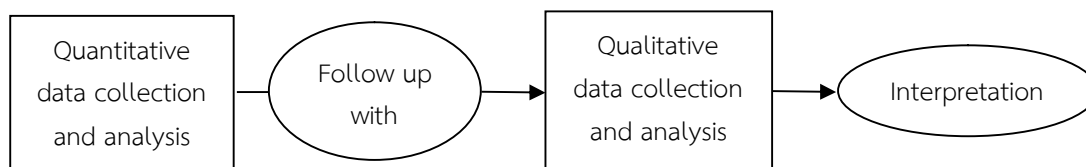
1. การวิจัยแบบผสมผสานเชิงคู่ขนาน (Convergent parallel design) โดยการศึกษาเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพไปพร้อม ๆ กัน ให้ความสำคัญกับวิธีการวิจัยเท่ากัน และแยกการวิเคราะห์ผล จากนั้นจึงเอาผลการวิเคราะห์ทั้งสองแบบมารวมกันและแปลความหมาย ดังแสดงในภาพประกอบที่ 3

ภาพประกอบที่ 3 การวิจัยแบบผสมผสานเชิงคู่ขนาน (Convergent parallel design)

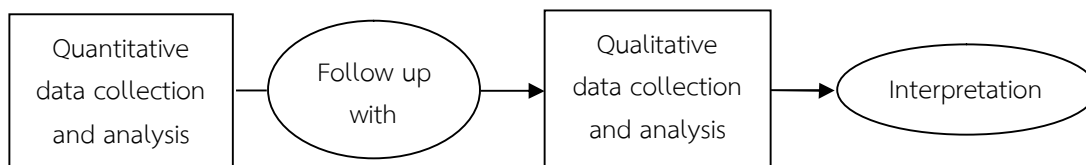
2. การวิจัยแบบผสมผสานเชิงอธิบายขยายความเป็นลำดับ (The explanatory sequential design) เป็นการวิจัยที่แยกระเบียบวิธีวิจัยเป็นสองระยะ โดยระยะแรกเป็นการรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ แล้วตามด้วยการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยให้ความสำคัญที่ข้อมูลเชิงปริมาณ เน้นการตอบคำถามงานวิจัย โดยผลวิจัยเชิงคุณภาพจะช่วยอธิบายผลวิจัยเชิงปริมาณข้างต้น ดังแสดงในภาพประกอบที่ 4

ภาพประกอบที่ 4 การวิจัยแบบผสมผสานเชิงอธิบายขยายความเป็นลำดับ (The explanatory sequential design)

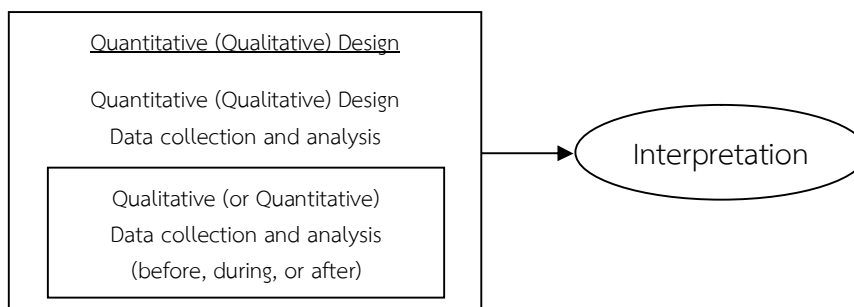
3. การวิจัยแบบผสมผสานเชิงสำรวจเพิ่มเสริมข้อมูลเป็นลำดับ (Exploratory sequential design) เป็นการวิจัยที่แยกการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเป็นสองระยะ โดยระยะแรกเป็นการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพและได้ผลวิจัย แล้วตามด้วยการรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ โดยให้ความสำคัญที่ข้อมูลเชิงคุณภาพในการตีความ ดังแสดงในภาพประกอบที่ 5

ภาพประกอบที่ 5 การวิจัยแบบผสมผสานเชิงสำรวจเพิ่มเสริมข้อมูลเป็นลำดับ
(Exploratory sequential design)

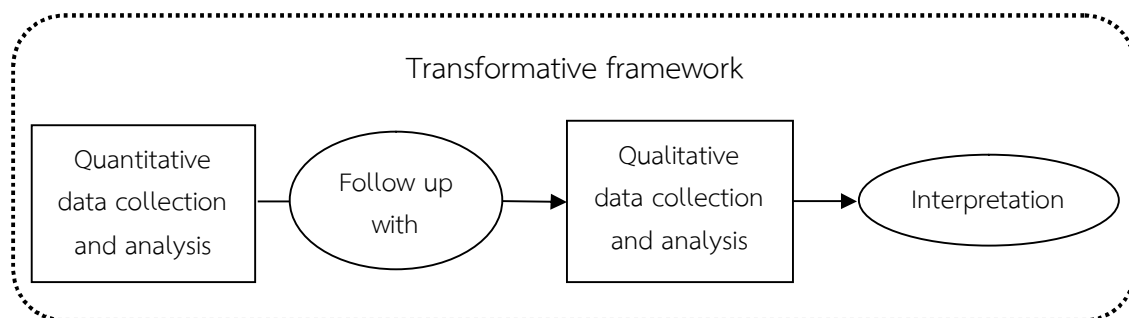
4. การวิจัยแบบผสมผสานเชิงฝังในขยายความ (Embedded mixed methods design) เป็นการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพคู่ขนานกับในช่วงเวลาเดียวกันโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยหนึ่งเป็นแนวทางหลักในขณะที่ระเบียบวิธีวิจัยอีกวิธีหนึ่งเป็นตัวเสริมเพื่อตอบข้อคำถามที่แตกต่างกัน โดยมีข้อสมมุติหลักว่าการใช้แบบใดแบบหนึ่งไม่เพียงพอที่จะตอบคำถามหลักของการวิจัย ซึ่งข้อคำถามแต่ละประเภทต้องการข้อมูลที่แตกต่างกันในการตอบคำถามวิจัย กล่าวคือ วิธีวิจัยหนึ่งตอบคำถามการวิจัยหนึ่ง ในขณะที่อีกวิธีหนึ่งตอบอีกคำถามการวิจัยหนึ่งที่วิธีแรกไม่สามารถตอบคำถามได้ ดังแสดงในภาพประกอบที่ 6

ภาพประกอบที่ 6 การวิจัยแบบผสมผสานเชิงฝังในขยายความ
(Embedded Mixed Methods Design)

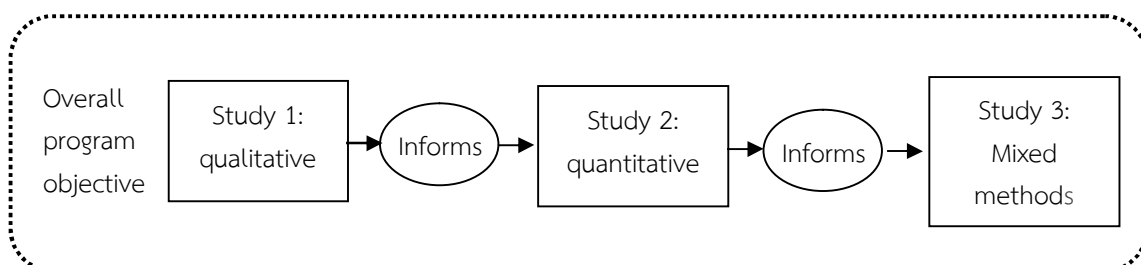
5. การวิจัยแบบผสมผสานวิธีย้อนกลับไปเปลี่ยนแปลง (The transformative design) โดยระยะแรกเป็นการรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณแล้วตามด้วยการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพและแยกการวิเคราะห์ผล วิธีนี้ช่วยทำให้กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือทำให้เป็นรูปเป็นร่าง อาจให้ความสำคัญกับข้อมูลทั้งสองประเภทเท่ากันหรือไม่เท่ากันก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นการปฏิสัมพันธ์ การจัดลำดับความสำคัญ เวลาและการผสมผสานวิธี ซึ่งจะอยู่ภายในบริบทกรอบแนวคิดที่สามารถย้อนไปเปลี่ยนแปลงได้ เน้นบทบาทสำคัญของมุมมองเชิงทฤษฎี ส่วนการบูรณาการจะเกิดขึ้นในขั้นตอนของการตีความข้อมูล ดังแสดงในภาพประกอบที่ 7

ภาพประกอบที่ 7 การวิจัยแบบผสมผสานวิธีย้อนกลับไปเปลี่ยนแปลง
(The transformative design)

6. การวิจัยแบบผสมผสานวิธีพหุระยะ (The multiphase design) เป็นการทำให้วิจัยโดยใช้ทั้งระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูลตลอดเวลาในการวิจัย ซึ่งใช้ตอบคำถามงานวิจัยในภาพรวม โดยปกติวิธีวิจัยแบบนี้มักใช้ในงานวิจัยประเมินโครงการ ซึ่งใช้หลักการทั้งเชิงคุณภาพและปริมาณตลอดเวลา เพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาการปรับเปลี่ยนและการประเมินผลโครงการ ดังแสดงในภาพประกอบที่ 8

ภาพประกอบที่ 8 การวิจัยแบบผสมผสานวิธีพหุระยะ (The multiphase design)

4.5 การผสมผสานวิธีการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ

การศึกษาและวิจัยเรื่องใดทางการศึกษาและการบริหารการศึกษา ไม่จำเป็นที่ผู้วิจัยจะเลือกใช้วิธีการเก็บข้อมูลวิธีใดวิธีหนึ่งเท่านั้น และไม่วิธีการใดที่ดีที่สุดสำหรับการวิจัยทุกเรื่อง โดยหลักทั่วไปแล้ว ผู้วิจัยควรใช้ข้อมูลต่าง ๆ เท่าที่จะทำได้ไม่ว่าจะเก็บมาโดยวิธีใดก็ตามเท่าที่ให้ผลของการวิจัยออกมาดีที่สุด แต่ไม่ใช่ใช้ทุกวิธีของการเก็บข้อมูลเพราะอย่างน้อยที่สุดเป็นการยากที่จะนำข้อมูลต่างวิธีมาใช้ร่วมกันในการวิเคราะห์อย่างมีระบบ และสอดคล้องกันถึงแม้ว่าข้อมูลต่าง ๆ อาจนำไปสู่ข้อสรุปเช่นเดียวกัน และจะลำบากมากยิ่งขึ้นถ้าข้อมูลเก็บมาโดยวิธีการต่างให้ผลแตกต่างกันทำให้การสรุปข้อค้นพบต่าง ๆ เป็นไปด้วยความยากลำบาก หากไม่สามารถตัดสินใจได้ว่าข้อมูลนั้น ๆ จากแหล่งมีความถูกต้องมากกว่า แต่หากว่าข้อมูลที่จัดเก็บมาโดยวิธีการที่แตกต่างกันโดยที่แต่ละวิธี

เก็บข้อมูลคนละตัวหรือคนละกลุ่มประชากรเป้าหมาย ปัญหาการขัดแย้งทางด้านข้อมูลจะลดน้อยลงหรือไม่เกิดขึ้น และจะเป็นการดีหากแต่ละกลุ่มเป้าหมายต้องใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่แตกต่างกัน

โดยทั่วไปผู้วิจัยควรพยายามใช้ข้อมูลต่าง ๆ เท่าที่มีอยู่แล้วหรือข้อมูลทุติยภูมิให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้อย่างน้อยที่สุด เพื่อการศึกษาและวิเคราะห์จากนั้นจึงพยายามเก็บข้อมูลใหม่ข้อมูลปฐมภูมิที่ควรเก็บควรเป็นข้อมูลที่มีทั้งแนวลึกและแนวกว้างข้อมูลที่มีแนวลึก คือ ข้อมูลที่ให้รายละเอียดของประเด็นที่ศึกษา ส่วนข้อมูลในแนวกว้าง คือ ข้อมูลที่ขอบเขตการหรือการสรุปได้กว้างขวางกว่า กล่าวคือ ครอบคลุมประชากรกว้างกว่าข้อมูลที่เจาะในแนวลึกเป็นข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งใช้กันมากในกลุ่มนักมานุษยวิทยาหรือการวิจัยเชิงมานุษยวิทยา โดยทั่วไปข้อมูลที่ใช้การวิเคราะห์ในแนวกว้างเป็นข้อมูลที่ได้จากการสำรวจที่ใช้แบบสอบถามหรือการสัมภาษณ์เป็นวิจัยเชิงปริมาณ

การผสมผสานกันระหว่างวิธีการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและวิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ จะช่วยแก้ข้อบกพร่องของข้อมูลแต่ละประเภทได้อย่างดียิ่ง อย่างไรก็ตามในสภาพความเป็นทางการผสมผสานกันดังกล่าวอาจทำไม่ได้ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ผู้วิจัยจะต้องเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งการตัดสินใจดังกล่าวต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์ ขอบเขตของการวิจัย และลักษณะของประชากรที่เกี่ยวข้องตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

สิ่งที่พึงปฏิบัติในการวิจัยในเรื่องข้อมูล คือ ผู้วิจัยควรนำข้อมูลที่มีอยู่แล้วมาศึกษาวิเคราะห์เบื้องต้นก่อนที่จะทำการเก็บข้อมูลใหม่ เพื่อให้เห็นสภาพและแนวโน้มของปัญหาหรือประเด็นที่ศึกษา และยิ่งอาจชี้ให้เห็นว่าควรเก็บข้อมูลอะไรบ้าง และควรดูรายละเอียดให้ลึกซึ้งในเรื่องใด การตัดสินใจเลือกในวิธีการเก็บข้อมูลมีผลต่อและขึ้นอยู่กับงบประมาณ เวลา วัตถุประสงค์ และขอบเขตของการวิจัย (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2546)

โดยสรุปแล้ว การวิจัยแบบผสมผสานได้กลายเป็นที่รู้และถือเป็นเส้นทางหนึ่งในการศึกษาวิจัยในหลากหลายวงการ เป็นไปเพื่อช่วยผู้วิจัยให้ได้คำตอบที่ชัดเจนที่สุดในคำถามวิจัยที่ยังคลุมเครือ เป็นการรวมข้อดีและช่วยลดจุดอ่อนของระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งมีข้อค้นพบว่าบริบทของสังคมบางอย่างมีผลต่อพฤติกรรมที่สนใจศึกษา ซึ่งเป็นตัวแปรตาม แต่ไม่สามารถหาเหตุผลที่ดีที่สุดมาอธิบายได้ จึงต้องเน้นค้นหาด้วยเชิงคุณภาพที่ต้องศึกษาอย่างลึกซึ้งให้ถึงแหล่งที่มาของคำตอบหรือต้นตอของเรื่องที่ศึกษาโดยตรง จึงทำให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือและสอดคล้องกับความเป็นจริง แต่อย่างไรก็ตามก็ขึ้นอยู่กับทางเลือกหรือนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับงานวิจัยของตนเอง ซึ่งอาจแตกต่างกันในเรื่องระยะเวลา การจัดลำดับสำคัญ วิธีการตีความ แต่ผู้วิจัยก็ต้องพิจารณาเป็นอย่างดีรอบคอบเพื่อให้สามารถเข้าถึงคำตอบในงานวิจัยได้อย่างเหมาะสม

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เมื่อกล่าวถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย ซึ่งยังถือว่าการจัดศึกษาในครอบครัวเป็นการศึกษาทางเลือกที่เข้มแข็งในปัจจุบัน ทั้งมีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการข้อมูล ข่าวสารในรูปแบบต่าง ๆ ของครอบครัวที่จัดการศึกษาโดยครอบครัวและผู้สนใจ ทั้งนี้จำนวนงานวิจัยตีพิมพ์ออกมาสืบเนื่องการศึกษารูปแบบนี้ในปัจจุบัน พิจารณาแล้วแม้ว่าจะมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่ก็ยังคงเป็นที่ต้องการของผู้สนใจ

ในสังคมไทยอย่างมาก ในที่นี้ผู้วิจัยได้สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศเกี่ยวกับการจัดการกระบวนการเรียนรู้โดยการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ดังต่อไปนี้

อมรวิรัช นาครทรรพ (2543) ได้ทำการศึกษา “การจัดการศึกษาโดยครอบครัว: ประสบการณ์ของนานาชาติ” โดยทำการวิเคราะห์ถึงความเคลื่อนไหวและลักษณะการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในประเทศต่าง ๆ อาทิ สหรัฐอเมริกา แคนาดา อังกฤษ ออสเตรเลีย และประเทศในแถบยุโรป เป็นต้น เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการวางนโยบาย ส่งเสริมสนับสนุนและกำกับดูแลการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย ให้มีคุณภาพตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 พบว่า 1) การจัดการศึกษาโดยครอบครัวได้รับความนิยมและแพร่หลายเป็นจำนวนเพิ่มขึ้นในหลายประเทศ 2) ปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจจัดการศึกษาโดยครอบครัว คือ ความไม่เหมาะสมของการศึกษาที่รัฐจัดความรุนแรง ยาเสพติด และการล่วงละเมิดทางเพศ และความเชื่อทางศาสนาเฉพาะกลุ่ม 3) ข้อคัดค้านที่ได้รับ ได้แก่ การปิดกั้นเด็กจากประสบการณ์ทางสังคม คุณสมบัติของพ่อแม่ที่อาจไม่เพียงพอ การบริหารจัดการ ดูแล และการตรวจสอบมาตรฐานความรู้ และการยอมรับเข้าศึกษาต่อในระดับสูง

ยุทธชัย เฉลิมชัย และอุทัยวรรณ เฉลิมชัย (2543) ได้ศึกษาวิจัยการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในบริบทของสังคมไทยจากเอกสารและการสัมภาษณ์ โดยศึกษารูปแบบและพัฒนาการจัดการศึกษาโดยครอบครัว 10 ครอบครัว ที่ดำเนินการจัดการศึกษาด้วยตนเอง พบว่า

1. พัฒนาการของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย สามารถแบ่งเป็น 3 ช่วงเวลา คือ 1) กลุ่มที่เคยดำเนินการก่อนปี พ.ศ. 2530 2) กลุ่มที่ดำเนินการหลังปี พ.ศ. 2535 จนถึงปัจจุบัน และ 3) กลุ่มที่เริ่มดำเนินการในช่วงรอยต่อของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542
2. ภูมิหลังทางครอบครัวเหล่านี้ มีจุดร่วมคล้ายกัน คือ เป็นผู้ที่มีอิสระทางความคิด มีอาชีพเป็นนักพัฒนาสังคม มีปรัชญาความเชื่อหรือแนวทางของชีวิตที่ยึดมั่นศรัทธาเป็นพิเศษเคยได้รับประสบการณ์การใช้ชีวิตหรือศึกษาในต่างประเทศ เป็นผู้มีสถานภาพที่ดีในสังคม เป็นผู้ที่ตระหนักถึงปัญหาของระบบการศึกษาในโรงเรียน และได้รับแรงผลักดันมาจากตัวลูก
3. รูปแบบการจัดการศึกษาโดยครอบครัวแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ 1) การจัดการศึกษาโดยมีข้อตกลงร่วมกับทางโรงเรียน 2) ดำเนินการเองทั้งหมดโดยครอบครัวเดียว 3) ดำเนินการโดยกลุ่มครอบครัวแบบช่วยประสานงาน 4) ดำเนินการโดยกลุ่มครอบครัวแบบรวมศูนย์จัดการในที่เดียว
4. หลักสูตรและแนวทางการจัดการศึกษามีหลักใหญ่ ๆ ดังนี้ 1) มีความเคารพและเชื่อมั่นในศักยภาพการเรียนรู้ของเด็ก การเรียนรู้เป็นพัฒนาการที่เกิดขึ้นภายในตัวเด็กเป็นสำคัญ 2) เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งครอบครัว พ่อแม่มีทั้งความเป็นครูและผู้เรียนรู้ไปพร้อมกับลูก แรงจูงใจที่สำคัญที่สุด คือ ความกระตือรือร้นในความใฝ่รู้ของพ่อแม่ 3) เป็นกระบวนการที่เกิดจากการพัฒนาไปสู่การค้นพบตัวตนและธรรมชาติของลูก เด็กได้รับโอกาสในการพัฒนาไปตามความถนัดที่เขามีอยู่อย่างมีความสมดุลกับการพัฒนาการด้านอื่น ๆ 4) เป็นระบบบูรณาการเชื่อมโยงสรรพวิชา กับวิถีชีวิตที่เป็นจริง และ 5) การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ในทุกวิถีทางและการเรียนรู้ที่แท้จริง สามารถนำไปสู่จุ่มงหมายปลายทางของชีวิต

5. การประเมินผล มีหลักสำคัญ คือ มุ่งให้เห็นพัฒนาการของลูกอย่างแท้จริง ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการเป็นรายบุคคล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลด้วยตนเอง การประเมินจากสภาพจริง

มีความต่อเนื่องเห็นตลอดทั้งกระบวนการมากกว่าเพียงชิ้นงานที่เป็นผลลัพธ์ ใช้วิธีการที่หลากหลาย ในวิธีการ รวมถึงวิธีการได้สังเกตลูกอย่างใกล้ชิด

6. ปัญหาและอุปสรรคที่พบ ได้แก่ การคัดค้านจากญาติมิตรและครอบครัว การขาดความมุ่งมั่นอย่างแท้จริง ความรู้สึกกลัวการผิดพลาด ความเคยชินในกรอบการศึกษาแบบเดิม เรื่องการใช้อารมณ์บังคับลูก ความรู้สึกขัดแย้ง ความไม่ถนัด ความรู้สึกว่าลูกยังเป็นเด็กจึงไม่มีความเชื่อมั่นในการเรียนรู้ของลูกอย่างแท้จริง ลูกเป็นเด็กที่มีลักษณะพิเศษ และปัญหาความเปลี่ยนแปลงภายในครอบครัว

ทองไพร่า สดาวรินทร์ (2543) ได้ทำการศึกษาการเผยแพร่การกระจายแนวคิดระบบการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ในกลุ่มพ่อแม่ ผู้ปกครอง กระบวนการตัดสินใจยอมรับระบบการจัดการศึกษาโดยครอบครัวของพ่อแม่ ผู้ปกครอง และปัจจัยที่ทำให้พ่อแม่ผู้ปกครองเกิดการยอมรับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับพ่อแม่ที่ยอมรับแนวการจัดการศึกษาโดยครอบครัว จำนวน 20 คน และสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาโดยครอบครัว 1 คน พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจยอมรับแนวคิดระบบการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ประกอบด้วย ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ตัวพ่อแม่ผู้ปกครองปัจจัยภายใน ประกอบด้วย ปัจจัยหลัก ได้แก่ ประสบการณ์สะสม และพื้นฐานความคิดของพ่อแม่ปัจจัยเสริม ได้แก่ ความสนใจ และพร้อมของพ่อแม่ ส่วนปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย ปัจจัยหลัก ได้แก่ ปัญหาลูกกับโรงเรียน และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ ส่วนปัจจัยเสริมได้แก่ การเห็นว่าคนอื่นทำ

นิลวรรณ แซ่จิว (2543) ได้ศึกษาอนาคตภาพการจัดการศึกษาโดยครอบครัว คาดการณ์ถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ในแต่ละอนาคตภาพ และเพื่อศึกษาความคิดเห็นของบุคคลทั่วไปในกรุงเทพมหานครที่มีต่อการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ผลจากการพัฒนาอนาคตภาพของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในกรุงเทพมหานคร อีก 10 ปีข้างหน้า ได้ภาพอนาคตทั้งหมด 4 ภาพ โดยภาพอนาคตที่เห็นว่ามีความเป็นไปได้มากที่สุดคือ ภาพอนาคตที่ 2 ที่คาดว่าจำนวนครอบครัวที่จัดการศึกษาโดยครอบครัวด้วยตนเองจะมีมากขึ้นจากปัจจุบัน แต่คงไม่มากนัก โดยส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวที่มีความมุ่งมั่นและมีความพร้อมทางฐานะ เศรษฐกิจ สังคม และการศึกษาในระดับที่พึ่งพาตนเองได้

นุชสิริ ไค้นหล่อ (2545) ได้ศึกษาการพัฒนาตัวบ่งชี้มาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอกการจัดการศึกษาโดยครอบครัว เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้มาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอกการจัดการศึกษาโดยครอบครัว เพื่อใช้ประกอบในการวางแผนการจัดการศึกษาและเป็นกรอบในการประเมินคุณภาพภายนอกตามบริบทของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว โดยการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์อย่างลุ่มลึก และการศึกษาเอกสาร โดยใช้กรณีศึกษาจำนวน 4 ครอบครัว ซึ่งจัดการศึกษาทางเลือกดังกล่าว การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์แบบอุปนัย และการนำเสนอในรูปแบบการบรรยาย ผลการวิจัยพบว่า ตัวบ่งชี้มาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอกของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ควรประกอบด้วยตัวบ่งชี้ใน 4 ด้าน คือ 1) ด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย 8 ตัวบ่งชี้ 2) ด้านกระบวนการบริหารจัดการ ประกอบด้วย 2 ตัวบ่งชี้ 3) ด้านพัฒนาการของผู้เรียน ประกอบด้วย 14 ตัวบ่งชี้ 4) ด้านปัจจัยที่สนับสนุนในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย 6 ตัวบ่งชี้ โดยมีข้อเสนอแนะสำหรับการประเมินคุณภาพภายนอกของ

การจัดการศึกษาโดยครอบครัว คือ ผู้ประเมินจะต้องมีความเข้าใจบริบทของการจัดการศึกษา โดยครอบครัว และวิธีการประเมินควรใช้วิธีการหลากหลายตามปรัชญา ความเชื่อของแต่ละครอบครัว

กุลวิภา ชีพรับสุข (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง อนาคตภาพการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ในทศวรรษหน้าเกี่ยวกับหลักสูตรและการเรียนการสอน การตรวจสอบ และการนิเทศ และการประเมินผล การเรียนรู้ โดยการวิจัยอนาคตแบบเทคนิคเดลฟาย ผลการวิจัยพบว่า การประเมินผลการเรียนรู้ ได้แก่ จัดตั้งสำนักทดสอบกลางหรือสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินผลคุณภาพการศึกษาเป็นผู้ประเมิน ประเมินผลโดยใช้วิธีประเมินตามสภาพจริงโดยให้ผู้เรียนและผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการประเมินด้วย นอกจากนี้ควรประเมินจากวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ที่กำหนดโดยแต่ละครอบครัว ซึ่งผู้เรียนต้องมีความรู้วิชาพื้นฐานในแต่ละช่วงชั้นตามหลักสูตรขั้นพื้นฐาน

ยุทธชัย เฉลิมชัย และคณะ (2547) ได้ทำการศึกษาสภาพการณ์และฐานข้อมูลการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย โดยสำรวจและทำทะเบียนครอบครัวบ้านเรียน และศึกษา สภาพการณ์ของการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย ผลการวิจัย พบว่า 1) มีการขยายตัวของครอบครัว ที่จัดการศึกษาโดยครอบครัวทั่วประเทศ จำนวน 57 ครอบครัว และมีเด็กที่กำลังศึกษาอยู่ในครอบครัว จำนวน 76 คน 2) ปัจจัยอันเป็นมูลเหตุของการตัดสินใจจัดการศึกษาโดยครอบครัวมาจากปัจจัยภายใน ได้แก่ บุตรประสบปัญหาในโรงเรียน บุตรมีลักษณะหรือความต้องการพิเศษ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ในระบบการศึกษาวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ในสังคมและการเปลี่ยนแปลงของพรมแดนความรู้ทำให้ การเรียนรู้แบบเดิม ๆ กลายเป็นข้อจำกัด 3) ครอบครัวที่จัดการศึกษาโดยครอบครัวมีความมุ่งหมาย ที่มุ่งให้มีมิติทางสังคมมากกว่าความเป็นปัจเจกชนจากครอบครัวเดี่ยว เชื่อมโยงเป็นกลุ่มครอบครัว และเครือข่ายครอบครัว เรียนรู้ตามธรรมชาติตอบสนองต่อความหลากหลายของเด็กแต่ละคน เรียนรู้ อย่างบูรณาการ ครอบครัวเรียนรู้ร่วมกัน ประเมินผลตามสภาพจริง และมีเป้าหมายความเป็นมนุษย์ ที่สมบูรณ์สรุปได้ว่า เหตุผลในการตัดสินใจจัดการศึกษาโดยครอบครัวของผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัว ในต่างประเทศ จะเป็นเรื่องของเหตุผลทางศาสนาในแง่ของการถ่ายทอดค่านิยม ความเชื่อ และการสอนศาสนา เหตุผลในการปลูกฝังจริยธรรม ผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวเชื่อว่า สามารถจัดการศึกษาได้ดีกว่าโรงเรียน ประเด็นเรื่องความรู้ทางวิชาการ และปัญหาสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน เป็นปัจจัยผลักดันให้จัดการศึกษาโดยครอบครัว ในขณะที่เหตุผลในการตัดสินใจจัดการศึกษา โดยครอบครัวในประเทศไทย เนื่องจากมีแนวความคิดในการจัดการศึกษาแตกต่างจากการศึกษา ในระบบ และต้องการให้บุตรหลานได้รับการศึกษา ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและได้เรียนรู้ด้วยความ สุข ไม่ว่าจะเป็นผู้จัดต่างประเทศหรือในประเทศ ต่างก็มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาบุตรหลานให้เป็น มนุษย์ที่สมบูรณ์

สรารุณี แซ่มเมืองปัก (2547) ได้นำเสนอรูปแบบการจัดการเรียนการสอนบนเว็บสำหรับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนการสอนบนเว็บ และ นำเสนอรูปแบบการเรียนการสอนบนเว็บสำหรับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว จากผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการเรียนการสอนบนเว็บสำหรับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ประกอบด้วย ขั้นตอน 4 ขั้นตอน ดังนี้ การจัดประชุมออนไลน์สำหรับผู้ปกครองที่เข้าร่วมโครงการ โดยการใช้อีเมลในการแจ้ง นัดหมายการประชุม ใช้แชตในการดำเนินการประชุม ส่วนผลของการประชุมนำเสนออยู่บนเว็บบอร์ด ทั้งนี้เว็บบอร์ดสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการประชุมระหว่างผู้ปกครองในการวางแผนการจัดกิจกรรม

การเรียนการสอนบนเว็บ และเครื่องมือในการเรียน ในเรื่องการจัดกิจกรรมการเรียนครอบครัว ควรใช้เครื่องมือต่อไปนี้ คือ แชนด์ อีเมล เว็บบอร์ด ห้องสมุดดิจิทัล เครื่องมือสืบค้น และเว็บไซต์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ขั้นสุดท้ายในการประเมินการเรียนพบว่า ผู้เรียนส่งงานที่ได้รับมอบหมายผ่านทางเว็บบอร์ด และผู้สอนนำเสนอผลย้อนกลับให้ผู้เรียนแต่ละคนทางอีเมล

ผกาพรรณ นันทวิจิต (2549) ได้ทำงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษา โดยครอบครัว ผลการวิจัยพบว่า ตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัว ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก 13 องค์ประกอบย่อย และ 116 ตัวบ่งชี้ ดังนี้ 1) องค์ประกอบหลักด้านผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัว มี 2 องค์ประกอบย่อย 21 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ เหตุผลในการตัดสินใจจัดการศึกษาโดยครอบครัว 13 ตัวบ่งชี้ และลักษณะของผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัว 8 ตัวบ่งชี้ 2) องค์ประกอบหลักด้านลักษณะการจัดการศึกษาโดยครอบครัว มี 4 องค์ประกอบย่อย 41 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ แนวทางการจัดการเรียนรู้ 14 ตัวบ่งชี้ หลักสูตรการจัดการศึกษาโดยครอบครัว 7 ตัวบ่งชี้ แผนการจัดการศึกษาของครอบครัว 11 ตัวบ่งชี้ การวัดและประเมินผลการจัดการศึกษาโดยครอบครัว 9 ตัวบ่งชี้ 3) องค์ประกอบหลักด้านคุณลักษณะของผู้เรียนที่พึงประสงค์ของการจัดการศึกษาโดยครอบครัว มี 3 องค์ประกอบย่อย 23 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ คนดี 7 ตัวบ่งชี้ คนเก่ง 8 ตัวบ่งชี้ คนมีความสุข 8 ตัวบ่งชี้ 4) องค์ประกอบหลักด้านปัจจัยสนับสนุนการจัดการศึกษาโดยครอบครัว มี 4 องค์ประกอบย่อย 31 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ การสนับสนุนด้านกฎหมาย ภาวะเปียบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว 5 ตัวบ่งชี้ การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ 11 ตัวบ่งชี้ การสนับสนุนของสถานศึกษา 7 ตัวบ่งชี้ การสนับสนุนของผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัว 8 ตัวบ่งชี้

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550) ทำการการศึกษาต่อยอดในเรื่องการจัดการศึกษา โดยครอบครัว ในเรื่องภาคีบ้านเรียน: การจัดการศึกษาร่วมกันระหว่างครอบครัว สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาและเครือข่าย มีเนื้อหาที่เป็นแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ร่วมกันระหว่าง 3 ฝ่าย ทั้งครอบครัว องค์กรเครือข่าย และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เพื่อให้เกิด การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีจุดประสงค์หลัก คือ การนำตัวแปรที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยน มาสร้างเป็นข้อเสนอต่อแนวทางการจัดการศึกษาร่วมกันของภาคีบ้านเรียน ได้แก่ การสร้างวิสัยทัศน์ ร่วมกัน การพัฒนาแผนการจัดการศึกษาผู้เรียนเป็นรายบุคคล การปรับใช้มาตรฐานการเรียนรู้ ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน สิทธิประโยชน์ที่พึงได้จากรัฐ การจัดโครงสร้างการบริหารโดยเฉพาะ สำหรับการศึกษิตตามมาตรา 12 และการส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาบ้านเรียนในรูปเครือข่าย รวมทั้ง เป็นการประมวลประสบการณ์ องค์ความรู้ การจัดการกระบวนการเรียนรู้ในครอบครัวเพื่อขยายผล ให้แพร่หลายยิ่งขึ้น

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551ก) เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับประสบการณ์ การจัดการศึกษาโดยครอบครัวของ 5 ครอบครัว ซึ่งเป็นครอบครัวที่จัดการศึกษาในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน โดยครอบครัวจะเป็นผู้ให้ข้อมูล บันทึกข้อมูล สะท้อนถึงผลสัมฤทธิ์ที่ปรากฏอยู่ในตัวเด็กผ่านกาลเวลา ที่ยาวนาน เป็นการนำเสนอให้เห็นมุมมองความคิดของคนในครอบครัวในการจัดการศึกษาแบบบ้านเรียน พบว่า ครอบครัวตระหนักถึงสิทธิพื้นฐานตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และ ที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 หมวด 2 มาตรา 12 ที่กล่าวถึงสิทธิในการจัดการศึกษาได้ นอกเหนือจากองค์กรของรัฐ ปรัชญาการศึกษาของครอบครัว การยึดลูกถือเป็นเรื่องสำคัญที่สุด

คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของเด็ก การเรียนรู้ร่วมกัน การตั้งใจจริงในการจัดการศึกษาโดยครอบครัว รวมถึงกระบวนการจัดการศึกษา แนวทางการจัดการเรียนรู้ กระประเมินผู้เรียน คุณภาพของผู้เรียน และปัญหาอุปสรรคทั้งด้านครอบครัวและภาครัฐ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551ข) ได้ทำงานวิจัยเรื่องการจัดการศึกษา โดยครอบครัว: การใช้ประโยชน์จากองค์กรเครือข่าย เกิดการจัดฝึกอบรมให้ความรู้แก่พ่อแม่ ผู้ปกครอง ที่ต้องการจะจัดการศึกษาโดยครอบครัวอย่างต่อเนื่อง จำนวน 3 ครั้ง ครอบครัวได้แสดงความต้องการของตนผ่านมายังแผนการจัดการศึกษาที่จะนำเสนอต่อสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ครอบครัวที่สนใจและจะจดทะเบียนจัดการศึกษาโดยครอบครัวได้เข้ารับการอบรมในหัวข้อ การจดทะเบียนและจัดทำแผนการจัดการศึกษาของครอบครัว และกลุ่มครอบครัวที่รับรู้ใบอนุญาตแล้ว เป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการในหัวข้อพ่อแม่ในบทบาทนักจัดการเรียนรู้ โดยมุ่งพัฒนาเครือข่ายให้เกิดการประสานงานอย่างเข้าใจ ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาในทางที่ดีขึ้น ทั้งช่วยสร้างความเข้มแข็ง ให้การจัดการศึกษาโดยครอบครัว และการมีส่วนร่วมสนับสนุนพัฒนาการศึกษาบ้านเรียนโดยผ่านการใช้อีเมลเครือข่ายบ้านเรียนได้อย่างคุ้มค่า

วารสารณ์ อนุวรรรัตน์ (2554) การวิจัยนี้ได้ศึกษาอุดมการณ์และกระบวนการจัดการศึกษา โดยครอบครัว และนำเสนอลักษณะการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในจังหวัดเชียงใหม่ ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพการจัดการศึกษาโดยครอบครัวของผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ลักษณะการจัดการศึกษา มี 3 แบบ ได้แก่ กลุ่มการศึกษาเพื่อชีวิตที่ใกล้ชิดธรรมชาติ กลุ่มที่สอง เป็นครอบครัวที่ศรัทธาในศาสนา คือ ศาสนาคริสต์ และกลุ่มที่สามเป็นกลุ่มครอบครัวที่บุตร มีความต้องการจำเป็นพิเศษ ผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัวมีศักยภาพคล้ายคลึงกัน โดยทุกครอบครัว บิดามารดาจะมีความรู้ความสามารถเฉพาะตัว มีการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป มีประสบการณ์ที่เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ มีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับดี ทั้งยังมีเครือข่ายที่เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียน และจัดสรรเวลาได้เต็มที่ ครอบครัวจดทะเบียนจัดการศึกษาโดยครอบครัวกับสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษา และโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก มีลักษณะเป็นหลักสูตรและแผนการจัดการศึกษารายบุคคล เฉพาะบุตรธิดาของตนเท่านั้น เน้นการจัดการกระบวนการเรียนรู้จากสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริง ตามวิถีชีวิตประจำวันและสภาพแวดล้อมรอบตัว เน้นการลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง มีการนำสื่อต่าง ๆ มาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับบุตรธิดาของตน ทุกครอบครัวประเมินผลการเรียนรู้ ด้วยวิธีการประเมินตามสภาพจริง และจากการจัดเวทีประชาคมในกลุ่มผู้จัดการศึกษาโดยครอบครัว พบว่า ครอบครัวมีเป้าหมายของการจัดการศึกษาเพื่อให้บุตรธิดาเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข แต่ปัญหาและอุปสรรคที่พบ ได้แก่ การขาดหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการจัดการศึกษา ทางเลือก โดยเฉพาะ ความชัดเจนในการปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และปัญหาในด้านกระบวนการจัดการศึกษาของครอบครัวโดยตรง โดยทุกฝ่ายได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ภาครัฐ ครอบครัว และองค์กรที่เกี่ยวข้อง จะต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในลักษณะของกัลยาณมิตร โดยเข้าใจในข้อจำกัด ของแต่ละฝ่าย และร่วมรับผิดชอบในการสนับสนุนให้ครอบครัวสามารถจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ ตามมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ

Ray (1997) ได้ทำการศึกษาคุณลักษณะของครอบครัว ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะในการพัฒนาการศึกษานี้ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากนักเรียนบ้านเรียน 5,402 คน

ในช่วงปีการศึกษา 1994 - 1995 และ 1995 - 1996 ชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองโดยตรง และการตั้งใจอย่างจริงจังเป็นกุญแจสำคัญสู่ความสำเร็จทางการศึกษา โดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ เพศ สถานะทางเศรษฐกิจ และเศรษฐกิจ ระดับการศึกษาของผู้ปกครอง, การรับรองการสอนหรือระดับของกฎระเบียบของรัฐบาล คะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่จัดการศึกษาโดยครอบครัว ดีกว่ากลุ่มนักเรียนในโรงเรียนของรัฐอย่างมีนัยสำคัญ นักเรียนบ้านเรียนมีส่วนร่วมในสังคมและประสบการณ์ที่ได้รับโอกาสอันหลากหลายข้างนอกบ้านอย่างเต็มที่ ทั้งเป็นผู้ใช้เทคโนโลยีและเวลาอย่างฉลาด ผู้สำเร็จการศึกษามีความพร้อมที่จะไล่ตามความใฝ่ฝันของพวกเขาในที่ทำงานหรือมหาวิทยาลัย ข้อเท็จจริงจากการศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จซึ่งไม่สอดคล้องกับความคิดเห็นต่าง ๆ ของนักวิจารณ์

Rudner (1999) ศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและสถิติประชากรนักเรียนที่ได้รับการจัดการศึกษาโดยครอบครัวปี 1998 รายงานนี้เป็นการสำรวจที่ใหญ่ที่สุดและโปรแกรมการทดสอบสำหรับนักเรียนบ้านเรียนโดยทำการศึกษาในฤดูใบไม้ผลิปี มีนักเรียนที่จัดการศึกษาโดยครอบครัวเข้าร่วมผู้เข้าร่วม 11,930 ครอบครัว ผลการวิจัยที่สำคัญ คือ คะแนนการทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่มนักเรียนที่จัดการศึกษาโดยครอบครัวนี้สูงพิเศษ มากกว่าคะแนนเฉลี่ยทั่วไปที่ระดับ 70 ถึง 80 เปอร์เซนต์ และ 25% ของนักเรียนยังมีระดับการเรียนสูงกว่าหนึ่งหรือมากกว่า เมื่อเทียบกับนักเรียนในโรงเรียนของรัฐที่มีอายุเท่ากัน งานวิจัยอีกจำนวนหนึ่งมุ่งไปที่การศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการทางบุคลิกภาพ อารมณ์ ความรู้สึกของเด็กบ้านเรียนเปรียบเทียบกับเด็กทั่วไป ซึ่งผลการวิจัยชี้ว่าเด็กบ้านเรียนส่วนใหญ่มีพฤติกรรมกรปรับตัวทางสังคมไม่ต่างจากเด็กทั่วไป

Shepherd (2010) ได้เก็บข้อมูลด้วยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพของ 3 ครอบครัวโฮมสกูล โดยพิจารณาครอบครัวที่จัดการศึกษาโดยครอบครัวที่มีความแตกต่างกันในเรื่องขนาด, สถานะทางเศรษฐกิจ ภูมิหลังการศึกษา และความแตกต่างด้านประชากร ในเรื่องเหตุผลที่พ่อแม่เลือกจัดการศึกษาโดยครอบครัว ข้อมูลด้านประชากรพื้นฐานของนักเรียนบ้านเรียน กฎหมาย และความคิดเห็นของนักการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว, วิธีการสอนและหลักสูตร ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน และความประสบความสำเร็จในมหาวิทยาลัยและหน้าที่การงานของนักเรียนบ้านเรียน พบว่า ในขณะที่พ่อแม่ที่จัดการศึกษาโดยครอบครัวเห็นด้วยอย่างมากกับเอกสารทางวิจัยที่อธิบายถึงพวกเขา นิยมการจัดการเรียนการสอนแบบดั้งเดิมส่วนใหญ่เกี่ยวกับข้อก้ำกับศาสนา ผลการสอบเป็นที่น่าพอใจสำหรับครอบครัว นักเรียนส่วนใหญ่รักการอ่าน เป็นคริสเตียนที่ดี เห็นได้ชัดเจนว่ามีความรับผิดชอบ ๆ กัน หรือมากกว่าเพื่อนในวัยเดียวกันที่อยู่ในโบสถ์ ทั้งนี้การจัดการศึกษาโดยครอบครัวทุกครอบครัวประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพ

Kinney (2010) ศึกษาเรื่องประสิทธิผล อิทธิพลของหลักสูตรการเรียนการสอนและการอ่านของการจัดการศึกษาโดยครอบครัวต่อผลสัมฤทธิ์ทางเรียนด้านการอ่านของนักเรียนเกรด 1 เป็นการตรวจสอบปัจจัยที่มีต่อผลสัมฤทธิ์การอ่านของนักเรียนเกรด 1 จำนวน 3 คน ที่เรียนในสภาพแวดล้อมที่จัดการศึกษาโดยครอบครัว พบว่า นักเรียนสองคนอ่านได้สูงกว่าระดับขั้นของตนเอง และมีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจในระดับกลางและสูง อีกคนหนึ่งมาจากสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับล่างอ่านหนังสือได้ต่ำกว่าระดับขั้นของตนเอง แต่นักเรียนคนดังกล่าวมีผู้ปกครองที่มีการศึกษาระดับสูงสุด (ระดับบัณฑิตศึกษา) ในขณะที่นักเรียนสองคนที่อ่านได้ดีกว่ามีผู้ปกครองที่มีการศึกษา

ระดับต่ำกว่า (มหาวิทยาลัย) พ่อแม่ของเด็กทั้งสามคนพอใจกับระดับของการมีปฏิสัมพันธ์กับคุณครูท้ายสุดแล้ว จากนั้นนักเรียนที่อ่านได้สูงกว่าระดับชั้นของตนเองทำบทเรียนเสร็จทั้งหมดและผ่านการประเมิน ในขณะที่นักเรียนที่อ่านหนังสือได้ต่ำกว่าทำไม่เสร็จ และไม่ผ่านการประเมินทั้งหมดที่ถูกทดสอบ

Anthony (2009) ทำงานวิจัยในเรื่องวัฒนธรรมต่อต้านทางศึกษา กล่าวถึง แรงจูงใจ แนวทางการเรียนการสอน การเลือกหลักสูตรและความท้าทายของครอบครัวที่จัดการศึกษา โดยครอบครัว มีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อให้ได้รับความรู้ในเชิงลึกเกี่ยวกับกิจกรรมในแต่ละวันวันของครอบครัวที่จัดการศึกษาโดยครอบครัว ผลการวิจัยในเรื่องแรงจูงใจในการจัด แสดงให้เห็นว่าแรงจูงใจมีความซับซ้อนและยังทำหน้าที่เป็นตัวเร่งที่จะปลดปล่อยแรงจูงใจที่ซ่อนเร้นอื่น แรงจูงใจหลักคือ ศาสนาตามธรรมชาติของครอบครัว แรงจูงใจที่รองลงมาเป็นตัวสนับสนุนให้พวกเขาทำการจัดศึกษาต่อไป และแรงจูงใจในการจัดมีอิทธิพลโดยตรงต่อการดำเนินการของครอบครัว ส่วนในด้าน การดำเนินการ พบว่า ครอบครัวใช้การผสมผสานวิธีการแบบดั้งเดิมและแบบก้าวหน้า กลยุทธ์การเรียนการสอนหลัก คือ การอ่าน ครอบครัวตัดสินใจเลือกหลักสูตรตามความต้องการและความสนใจของผู้เรียน ส่วนผลลัพธ์ด้านแหล่งทรัพยากร พบว่า การทำงานร่วมกันคือทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของครอบครัวครอบครัว หนังสือถือเป็นเครื่องมือในการดำเนินการเพราะความน่าเชื่อถือในการอ่าน ส่วนสุดท้ายเกี่ยวกับความท้าทายในการจัด ซึ่งเห็นว่าการรบกวนภายในบ้านเป็นความท้าทายในการจัดการเรียนรู้อย่างมีนัยสำคัญ การค้นหาและเลือกหลักสูตรเป็นเรื่องยากเพราะมีให้เลือกมากมาย

Dedeaux (2012) ทำการศึกษาแง่มุมทางวัฒนธรรม ลักษณะสุขภาพจิตพฤติกรรมและทัศนคติ แสดงให้เห็นว่าสมมติฐานทั่วไปด้านวัฒนธรรมของการศึกษาโดยครอบครัวนั้นแสดงให้เห็นว่าความเชื่อทั่วไปเกี่ยวกับความโดดเด่นนั้นไม่ถูกต้อง แท้จริงเด็กบ้านเรียนมีการใช้เวลาในกลุ่มเพื่อนอย่างน้อยสัปดาห์ละครั้ง มีภาวะซึมเศร้าน้อยกว่าปกติ ระดับความสุขโดยรวมของบิดาและมารดา ยิ่งมากกว่าระดับทั่วไปเช่นกัน